

273832

Pr. GHEORGHE COTOȘMAN

D **IN** **TRECUTUL** **BANATULUI**

COMUNA ȘI
BISERICILE
DIN

DESAC

(MONOGRAFIE
ISTORICA)

CARTEA VI.

TIMIȘOARA 1
9
3
6

DIN TRECUTUL BĂNATULUI

COMUNA ȘI BISERICILE

DIN

PESAC

(MONOGRAFIE ISTORICA)

BCU Cluj / Central University Library Cluj

DE

Preotul GHEORGHE COTOȘMAN

Paroh în Jimbolia

Cartea VI.

* TIMIȘOARA 1936

073832

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Cuvânt înainte.

În volumul de față, ca și'n celelalte cinci apărute până acum, m'am străduit să scot la lumină comorile îngropate ale sufletului românesc bănățean.

Documente necunoscute până în prezent, ca și însemnările din cărțile sfinte, ne dezvăluie, în această parte a Banatului desrobît, o străveche viață românească, cu rădăcini înfipte adânc în solul acesta, hrănit cu sângele străbunilor noștri geto-daco-romani.

În acțiunea aceasta de lămurire a trecutului românesc în Banat am mulțumirea de a fi susținut și încurajat de mulți dintre fiii de valoare ai acestui Neam.

Însuși Înalt Prea Sfințitul și Prea Fericitul Patriarh al României Dr. Miron Cristea m'a copleșit cu părinteasca Sa dragoste atunci când, din Dragoslavele¹, a binevoit a-mi scrie între altele: „Mulțumesc pentru² binevoitoarea atenție, trimițându-ți patriarhiceștile mele binecuvântări cu îndemnul să continui a scoate din „colb de cronici“ trecutul bisericilor noastre, ceace pentru noi numai de folos poate fi“.

Invingând orice obstacole, voiu căuta, cu ajutorul lui Dumnezeu, să urmez sfatul Prea Fericitului meu Stăpân, de a șterge „colbul“ ce s'a așternut asupra trecutei vieți românești din partea apuseană a Banatului.

Jimbolia, la Întâmpinarea Domnului 1936.

Preotul Gheorghe Cotoșman

1. La 30 Iulie 1935.

2. Exemplarul omagial din vol. IV. al lucrării mele, pe care l-am trimis I. P. S. Sale.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

F) COMUNA PESAC

1. Descrierea comunei.

Comuna românească Pesac este situată pe câmpia întinsă și mănoasă dela Nordul Banatului, spre Sud-Est de Sănnicolaul-mare, 25 km. și la Nord-Vest de Timișoara, 56 km. depărtare. Se învecinește: la Est cu comuna Variaș, la Sud-Est cu Șandru, la Sud-Vest cu Lovrin, la Vest cu Tomnatic iar la Nord și Nord-Est cu Sîn Petru-l-Nou și Periam. Lungimea dela Greenwich: 20°49', iar latitudinea: 45°59'.

Pesacul se situează printre cele mai de seamă și mai frumoase comune din Banat și chiar din România. Vatra comunei cuprinde o suprafață de 250 Librjug. Cluj 627 st. p. Străzile, lungi, largi și drepte, se întretaie perpendicular. Casele — în număr de 715 — din cărămidă arsă și nearsă, și din zid de pământ bătut, tencuite și vărute, acoperite cu țiglă, mai puține cu trestie, sunt frumos alineate și așezate perpendicular și cu multă regularitate pe stradă. Casele, cu mai multe camere, bine luminate, pictate cu multă artă, și de o curățenie exemplară, corespund principiilor igienice și edilitare moderne. Curțile cu toate acareturile necesare unei gospodării înfloritoare; grădinile pline de pomi roditori, de legume și zarzavat, toate în rânduială și curățenie, sunt oglinda bunei stări materiale, a hărniciei, simțului de ordine și a gradului înaintat de cultură și civilizație, la care au ajuns Românii de aici. De-a-lungul străzilor, pe lângă trotuarele pavate cu cărămidă, sunt plantați 4 rânduri de pomi, cu osebite salcâmi.

Șoseaua județeană, pietruită, Periam-Lovrin, trece prin mijlocul comunei. La marginea de Nord-Vest a comunei este gara și linia ferată Arad—Timișoara—Periam—Pesac—Lovrin—Jimbolia.

În mijlocul comunei sunt: Biserica ortodoxă-română și cea romano-catolică, școala primară de Stat, primăria comu-

nală, casa culturală românească cu biblioteca, poșta cu telefon și telegraf, farmacia, dispensarul comunal, banca «Pescana», hotel și restaurant, castelul contelui Zichy, casele proșilor ort. români: V. Fizeșianu și G. Vermeșanu, fabrica de spirt, mai multe dughiene etc. La marginea comunei este fabrica de cărămizi și țigle.

Din punct de vedere administrativ comuna aparține județului Timiș-Torontal, plasa Periam¹ cu sediul în Periam.

2. Istoricul comunei.

Preotul Victor Fizeșianu este în posesiunea unui document vechi, de o deosebită importanță pentru trecutul istoric al comunei ca și al parohiei ort. rom. Pesac. Documentul din chestiune, scris în limba sârbească, este un tablou, un fel de listă de subscripție, cuprinzând numele și pronumele Românilor ortodocși din Pesac, precum și sumele dăruite de ei pentru zidirea actualei biserici. Se constată că suma totală a contribuțiilor benevole s'a ridicat la 16.364 florinți 15 cruceri. După această sumizare urmează apoi lob «Tabella», adică o statistică cuprinzând botezații, cununății și morții din parohia ortodoxă-română Pesac, între anii 1795—1803. Pe ultima pagină a acestui document vechiu, o altă mână a făcut mai târziu, în limba română, cu slove cirilice, următoarea inscripție:

«Insemnare. Pentruca să se știe când s'au așezat Pesacul pe acest loc. Comunitatea Pesac a venit din Sân Petru-Sârbesc pentru răutatea apei. Au eșit în luna lui Octomvrie 16 la anul 1768. Biserica s'a început a zidi, Decemvrie în 7 anul 1806, și s'au sfințit în 10 Septemvrie 1811 anu, prin protopopul Nicolae Nicolici.

«Bătrânii ctitori acești (cuprinși în acest tablou) din Sân-Petru au venit și eu paroh fiind acestea le-am dămândat. Măihail Miescu, epitropi Andrei Docin și Adam Doboș. Portători de grijă până la sfințirea Bisericii au fost Achim Lațcov.

«Prin spunerea celor suscriși am scris pentru vrednica pomenire, să se știe. Iară acest lucru însămnat când va îmbătrâni și cui la mână va veni să-l'scrie și Dumnezeu bine va dărui. Cele bătrâne însămnate faceri de bine nu trebuie uitate.

1. La 1857 aparținea la plasa Biled, care a fînțat până la 1918.

În Pesac 10 Decembrie 1821. Scrisam cu Preotul Filip Rusu Paroh Pesacului, născut din Comloș».

Din cuprinsul acestui document rezultă clar că, comuna Pesac a fost întemeiată de Români «ceșiți», emigrați din comuna învecinată Săn-Petrul-Sârbesc, azi Săn Petrul-Mare, «pentru răutatea apei», adică din pricina locului jos, și, probabil, a deselor inundații ale râulețului Aranca, care curge pe la marginea comunei.

Cumcă acesta a fost unul, dar nu singurul, din motivele emigrării, ne mai adeverește și nota din «Octoihosul» tipărit în Râmnic la 1706, în care se pomenește de apă și plouă mai în tot decursul anului 1719. Locul pe care s'a întemeiat noua

Vedere din strada principală, iarna.

comună, și care aparținea hotarului comunei Săn Petru,¹ fiind cam nisipos, și cum unii români din aceste părți numesc nisipul pe sârbește «pesac», au botezat comuna cu acest nume, adică «Pesac».

Exodul Românilor din Săn-Petru, și așezarea lor în Pesac, se pare, după tradiție, că n'a fost provocat numai de motive de ordin intern sufletești și anume: neînțelegerea, pe tema națională și a limbei liturgice, cu coreligionarii sârbi — privilegiații Imperiului habsburgic — a căror tutelă împovăraătoare Româniilor nu o mai puteau suporta și răbda. Pentru a evita o eventuală încăierare, pe chestiunile naționale, cu coreligionarii lor, Româniilor au preferat să-și părăsească cuibul

1. Dr. Borovszky Samu: Csanád vármegye története 1715-ig, Budapest, 1897, p. 439.

strămoșesc, și a se așeza, separat, pe un loc din apropiere, unde sentimentele lor naționale și intime religioase să nu mai fie bruscate și desconsiderate de nimeni, cu atât mai vârtos de aceea, pe cari, cu dragoste de frate, i-au primit, cândva, în casele și biserica lor. Strămutarea la câțiva kilometri spre miazăzi de comuna în care moși-strămoșii lor au văzut lumina zilei, nu poate atrage asupra Românilor din Pesac numirea de coloniști sau venetici, și aceasta din simplul motiv că și comuna de origine: Sânt Petru, ei, mai bine zis strămoșii lor: geto-daco-romani, au întemeiat-o și au locuit-o din vremuri in memorabile și până la 1768.

Românii din Sânt Petru-Mare la 1333 aveau parohie or-

Primăria comunală Pesac.

ganizată și biserică închinată sfântului apostol Petru, de unde și numirea comunei de Sânt Petru. Din evul mediu și până în zilele noastre comuna figurează în diplome și documente sub acest nume,¹ de origine romană. În defterul turcesc dela 1557 comuna este însemnată cu 17 case cu coș, între acestea nu sunt socotite colibe și casele fără coș.² Iar în defterul din 1581 figurează 12 români proprietari de oi, cu un total de 2184 oi.

După 1716, anul eliberării definitive a Banatului-Tișișan de sub Turci, se așează printre românii din comună o seamă de familii sârbești, venite în Ungaria, cu patriarhul sârb de Ipek Arsenie Cernojevici, la 1690.

1. Dr. Borovszky Samu: *Torontál vármegye*, p. 92.

2. Traian Birăescu: *Banatul sub Turci*, p. 47.

Înainte de anul 1716 nu era posibilă pătrunderea sârbilor în Banat, deoarece era stăpân prigonitorul și dușmanul lor de moarte: Turcul, de groaza căruia și-au părăsit locurile strămoșești. «Dealtfel sârbii, refugiați între Dunăre și Tisa și între Drava și Sava din fața invaziei turcești, bucurându-se de toate privilegiile acordate lor prin diploma leopoldiană, nu era logic să fugă în Banat, sud stăpânirea turcească, de care au fugit!»

Insemnările vechi dela 1719 și 1711. din Octobru¹ vechiu, nu numai că răstoarnă aserțiunea tendențioasă și mistificatoare de adevăr a istoricilor maghiari cari spun că Româniilor s'ar fi așezat în Sân Petru abia la 1718,² ci — confirmând tradiția despre anticitatea elementului geto-daco-roman pe aceste meleaguri — mai adevăresc că românii la 1719 aveau organizație bisericească parohială, biserică și cărți rituale, și că sârbii i-au aflat acolo.

În sematismul latin dela 1846,³ întocmit pe bază de documente oficioase, eliberate de autoritatea eparhială sârbească din Timișoara, se spune că parohia sârbească din Sân Petru-Sârbesc s'a înființat la 1779, cu alte cuvinte numai după 11 ani dela ieșirea românilor din comună.

Istoricii sârbi Matic⁴ și Ruvaraș⁵ amintesc aici, 4 preoți și călugări la anul 1660, deci pe vremea stăpânirii turcești; biserică la 1718; 2 preoți la 1727 și 4 preoți la 1758; de unde rezultă, mai presus de orice îndoială, că din timpuri străvechi exista în comuna Sân Petru organizație parohială și mănăstirească. Și, dacă parohia sârbească s'a întemeiat abia la 1779, atunci preoții și biserica veche nu putea fi decât a Românilor din Sân Petru, ceace demonstrează că Sârbii au venit târziu de tot, și încă în număr destul de redus.

Cu tot numărul lor redus, Sârbii nou veniți, exercită — în virtutea multelor privilegii acordate lor de Curtea din Viena — o mare influență asupra Românilor. Unitatea credinței și comunitatea bisericească parohială, în fruntea căreia s'au

1. *Idem*, p. 52.

2. *Dr. Borovszky*, l. c.

3. *Aloysium Reesch de Lewald: Universalis Schematismus ven. cler. orient. non. unit.*; Budae, 1846/7, p. 134.

4. *Matic Sv.: Kat stig peiki 1660—1666 Glasnik istorikog drustva n Novom Sadu Sreemski Karlovci 1931*, p. 72, 447, 455.

5. *D. Ruvaraș: Opis temisvarske eparhije 1727. god. Sr. Karlovci, 1923*, p. 10 și *Temisvarska eparhija od niena postanka do 1758 pag. 31*.

instalat, a înlesnit mult procesul de sârbizare, urmărit metodic și cu tenacitate de episcopia sârbizată și ea a Timișorii, asupra Românilor din parohiile româno-sârbești bănățene. Dacă acțiunea aceasta desnaționalizatoare și șovinistă a rupt definitiv dela trupul neamului familii românești întregi, atacurile ei în nu puține cazuri au rămas de suprafață, operând doar sârbizarea numelui. De aici mulțimea Românilor cu nume sârbesc.

Nu toți Români din Sân Petru emigrează la 1768. O bună parte — cei înrudiți prin alianță de căsătorie cu sârbii, și deci cu conștiința națională mai puțin trează — au rămas la vatra strămoșească; acestora azi numai numele le mai trădează originea românească. Iată câteva familii române din Sân Petru-Mare, azi complect sârbizate: Ardelean, Belințan, Sepeșan, Nevrincean, etc. Am putea spune că aproape jumătate din populația de azi a comunei Sân Petru-Mare o formează românii sârbizați. După recensământul din 1927 în comuna Sân Petru-Mare erau: 139 Români; iar după cel din 1932 numărul lor a scăzut la 121, în vreme ce numărul sârbilor — așa de puțin prolifici — au crescut dela 1738 câți erau în anul 1927, la — 1854 suflete în anul 1932. Sârbizarea se face deci cu pași repezi. Totalul populației comunei Sân Petru-Mare, la finea anului 1932, era de: 2502 suflete.¹

Afară de însemnarea făcută de preotul Filip Rusu nici o altă dovadă scrisă nu există despre întemeierea comunei Pesac. Evenimentul s'a perpetuat pe calea tradiției orale, în ambele comune.² În chiar anul întemeierii 1768, Pesacul figurează în acte ca și comună sârbească, din pricină că locuitorii lui au venit din comuna Sân Petru, care, în veacul al XVIII-lea s'a numit și Sân Petru-Sârbesc. După 6 ani însă, la 1774, Pesacul figurează în cartea funduară a circumscripției Cenad, de care depindea, ca sat sau comună românească: «Walachisches Dorf»³

Și acest fapt dovedeste că Pesacul dela început a fost românesc, pentru că nu ne putem închipui romanizarea lui într'un interval de numai 6 ani. — Terminațiunile sârbești ale câtorva nume de familii românești din Pesac s'au făcut;

1. Vezi statistica populației com. Sân Petru-Mare pe anii 1927 și 1932.

2. Vezi adresa Of. parohial ort. sârb din sân Petru-Mare, Nr. ex. 9/1932.

3. Dr. Borovszky I. c. și Cronica parohiei ort. rom. Pesac scrisă pe scurt de preotul Gr. Vermeșan (manuscript).

în mod arbitrar, de către preoții sârbi — din Sân Petru — cu ocaziunea înmatricularilor la botez și cununie. Insuși faptul că familii ca: Lața, Lațcu sau Lațcov, zis Pisariul; Ștefanov sau Ștefan, Docin-Docea, Radici-Radu, Jivici—Jivu—Jian, Magdin—Magdu, Popov—Popa, Laichici-Laica, Mirci-Mircea, Jovanov—Jovan, Doboș etc. au venit în Pesac împreună cu românii, dovedește originea și conștiința lor românească, și demască totodată intențiunile sârbilor de a desnaționaliza pe români, — prin procedee reprobabile.

Obișnuiți cu onomasticele sârbești, de cari greu s'au putut desbăra, Românii, până târziu în veac. 19., le mai foloseau, zicând Șteva în loc de Stefan, Vasa în loc de Vasilișe, Nica—Nicola—Nicolae, Laza-Lazar, Pera-Petru, Savă-Savu, Marco—Marcu, Mitro—Dimitrie, Meilă-Mihai etc.

Cum au fost sârbizate numele și onomasticele românești nu mai constitue pentru nimeni nici un secret. Provoacă nedumeriri faptul că Românii — cu inima și sufletul — din Pesac, poartă nume sârbești, iar Sârbii, mai precis Românii sârbizați din Sân Petru, poartă nume românești. Din gura bătrânilor am primit următoarea lămurire: Se obișnuia, — și azi încă mai stă această tradiție — ca tinerii români săraci să se ducă gineri «ginere în casă» în familii sârbe. Mediul familiar sârbesc de cele mai multe ori a asimilat pe noul venit sârbizându-l; în schimb și ginerele la rândul său imprimat familiei numele său românesc. Așa se explică de ce sârbii din Sân Petru poartă nume românești.

Alții iarăși, deși au acceptat, cu voia sau fără voia lor, să li-se altereze numele, au rămas totuși nealterați sufletește. Aceștia sunt cei ce au venit în Pesac, purtând unii și azi nume sârbești, ca mărturie a vremurilor nenorocite și a sălniciilor prin cari au trecut.

Căutând să pătrundem mai adânc sensul și'n deosebi cauza eficientă care a provocat fenomenul migrațiunii Românilor din Sân Petru, pe care privindu-l prin prisma timpului când el a avut loc, ajungem la concluzia, că nu numai condițiile puțin prielnice geografice, și nici numai motivele de ordin sufletesc, național și religios, au determinat abandonarea vetei strămoșești.

Un alt motiv tot atât de puternic ca și cele două enumerate mai sus, a fost de bunăseama de ordin social și economic.

Intemeierea comunei Pesac are loc în epoca în care Curtea de Viena lucra cu febrilitate la împesărirea Banatului cu coloniști sârbi și germani. Socotind Bănatul drept o provincie cucerită cu sabia dela Turci, un fel de colonie africană, Viena imperialistă urmărea, cu diabolică perseverență germanizarea lui prin metoda colonizărilor. Unde elementul băștinaș sta în calea planurilor imperialiste de expansiune germană spre Orient, era dislocat și izgonit în locurile mlăștinoase și muntoase ale provinciei, unde în majoritatea cazurilor și-a găsit picirea.

Și cum pe acea vreme în Banat singuri Români au fost elementul etnic băștinaș — găsit de Turci aici — soarta nemiloasă a făcut că el singur să fie sacrificat — să fie scos din casa și moșia strămoșească și alungat în mod barbar —, să facă loc veneticilor bejenari germani, aduși din jurul Pădurii Negre și Luxemburg. Regiunile considerate importante din punct de vedere strategic au fost complect evacuate de populația băștinașă românească, și colonizate cu germani. Comunele germane de azi din Banat toate s'au ridicat pe ruine românești. Comunele: Periam, Lovrin, Tomnatic, Teremia, Vizejdia, Ciața, Comloșul-Mic, Jimbolia, Cărpiniș, Săcălaz etc. au fost cândva curat românești. Azi ele sunt numai cimitire românești.

Față de această barbarie — la care nici turcii păgâni nu s'au pretat — Români au protestat, dar protestele lor legitime au fost înăbușite și desconsiderate. Calvarul și suferințele lor au lăsat rece și nemîșcată inima Mariei Terezia. Cu totul altcum s'a dovedit a fi nobilul ei fiu împăratul neîncoronat Iosif II.

Spre a pune capăt nedreptăților strigătoare la cer, însuși Împăratul a venit în Banat, călare pe cal, însoțit de cumnatul său Albert de Saxon și de secretarul său Nostitz. În Aprilie 1768 împăratul Iosif II. venind dela Seghedin prin Beba-Veche la Sănnicolaul-Mare, unde a poposit peste noapte, și trecând prin Saravale, s'a oprit în Sân Petru, iar de aici și-a continuat călătoria prin Periam spre Arad.¹

Pretutindeni Împăratul și-a plecat binevoitor urechea la plângerile Românilor, cari vedeau în el un sol al Cerului, tri-

1. Dr. Gh. Popovici: *Istoria Românilor Bănățeni*. Lugoj 1904, p. 331.
— Dr. Borovszky *Torontál vármegye* p. 421.

mis spre a-le îndulci viața și a-le ușura sarcinile. Plângerile lor se refereau cu osebire la nedreptatea ce le făcea stăpânirea de a-i disloca și izgoni dela vetrele străbune; iar în comunele mixte germano — sau sârbo-române, de a fi expropriați de pământurile bune și aruncați pe cele rele și sterpe.

Înainte de a părăsi Banatul, la 10 Mai 1768, în Becicherecul-Mare, Împăratul notează în carnetul său personal: «Pe Români îi tratează foarte rău și de multe ori îi silesc să-și lase casele și moșiile lor altora, iar ei să se mute în altă parte, din care cauză ei cu deosebire fug și emigrează».¹

Cred că nu este o simplă coincidență faptul că Români din Sân Petru emigrează numai la câteva luni dela cercetarea lor de către însuși împăratul Iosif II. Este mai mult ca sigur că ei s'au prezentat înaintea Împăratului cu plângerile și cererile lor, și că Împăratul aflându-le îndreptățite a dat poruncă Direcțiunii erariale din Timișoara să le atribue, în schimbul pământului mlăștinos și sterp din Sân Petru, un pământ mai bun, în apropiere, spre a-și întemeia un sat curat românesc.

Având încuviințare împărătească, Români din Sân Petru s'au pregătit de plecare. După ce și-au strâns recolta de grâu și de porumb, ei s'au mutat cu tot avutul lor pe pământul desemnat de bunul Împărat Iosif II., întemeindu-și acolo noi gospodării.

Că afirmațiunile acestea nu sunt simple supoziții și ipoteze, ci ele corespund în întregime realității, dovedește însuși faptul întemeierii comunei Pesac, într'o epocă când nu numai că nu s'au întemeiat sate românești ci și cele existente au fost spulberate de barbaria teutonică a contelui Perlas, demis din calitatea de guvernator al Banatului, din porunca Împăratului Iosif II.

Încodată accentuez că, dacă n'ar fi existat o specială poruncă împărătească, Români din Sân Petru nu numai că n'aveau posibilitatea să fundamenteze o nouă comună, ci la înstigațiile sârbilor, Direcțiunea erarială i-ar fi izgonit și i-ar fi pus pe drumuri, ca și pe frații lor din celelalte comune românești din Banat.

Cele afirmate până aici nu stau în desacord cu «însemnarea» preotului Filip Rusu din anul 1821. Dîmpotrivă, o verifică

1. Dr. Borovszky; *Torontál vármegy.*, p. 333. — Szentkláray Jenő; *Oláhok költöztetése délmagyarországban a mult században*, Budapest, 1891, p. 5.

și o completează. Nu putem ști precis numărul Românilor ieșiți din Sân Petru. Tabloul amintit nu cuprinde numele tuturor Românilor ieșiți din Sân Petru, ci numai al celor cari au contribuit, cu sume mai mari ori mai mici, la zidirea Bisericii. Nu putem preciza nici anul când s'a întocmit tabloul dăruitorilor. În tot cazul, el s'a făcut înainte de punerea pietrii fundamentale a bisericii, deci înainte de 7 Decembrie 1806. Statistica amintită, privind mișcarea populației ortodoxe din Pesac între anii 1795—1803, pare a ne indica anii când s'a făcut colecta, și, implicit, tabloul, singurul document scris, care amintește despre mutarea Românilor din Sân Petru la Pesac.

Din cuprinsul altui document tot atât de vechiu, de care ne vom ocupa mai jos, ne putem da seama, cu aproximație, despre numărul familiilor române ieșite din Sân Petru și așezate la Pesac. Căci prin anii 1795—1806, în care interval s'a întocmit lista de subscripție sau tabloul amintit, mulți dintre Români ieșiți din Sân Petru nu mai erau în viață, și deci nu mai puteau figura în acel tablou. Iar cei ce încă supraviețuiau erau toți bătrâni. Prin urmare, cuvintele: «Bătrânii citori acești (cuprinși în amintitul tablou) din Sân Petru au ieșit...» au a se înțelege în sensul de mai sus, și nici deșum că numai ei au ieșit din Sân Petru, căci «bătrânii» dela 1768 nu mai puteau fi în viață prin anii 1800—1806. Iar ca să se fi început colecta până n'au ieșit din Sân Petru nu ne vine a crede, din simplul motiv că acolo aveau biserică.

Istoricii streini amintesc în mod foarte vag despre întemeierea comunei Pesac. Borovszky scrie¹ — bazat, precum însuși recunoaște, pe datele primite dela parohia ortodoxă — că Pesacul s'a întemeiat la 1768. Nu spune cine au fost întemeietorii, nici de unde au venit și nici cine i-a adus. Dacă așezarea Românilor din Pesac s'ar fi făcut după planul și cu încuviințarea Direcțiunii erariale din Timișoara, fără îndoială că istoricul maghiar ar fi amintit acest lucru. Tăcerea lui însă confirmă în întregime afirmațiunile noastre de mai sus, că adevărat, cu Pesacul s'a făcut o excepție prin intervenția directă a Împăratului Iosif II., care peste capul guvernatorului Perlas, a acordat grația sa împărătească Românilor nedreptățiți și impilați din Sân Petru.

1. Dr. Borovszky: *Torontál vármegye*, p. 105.

Borovszky recunoaște caracterul românesc al comunei Pesac când scrie că locuitorii ei în număr de 2983 sunt mai ales Români de religionea ortodoxă: «... lakosaié 2983, a kik leginkább románajkuak és görög-keleti vallásuak».¹

Despre cele 8 familii românești, câte ar fi fost la anul 1748 în Sân Petru — și cari ar fi fost aduse aici din Ardeal spre a popula comuna rărită de locuitorii sârbi secerați de holera care a bântuit în anii 1738—39 — spune că în cursul vremii s'au sârbizat complet. Atât.

Iată propriile-i cuvinte: «1738—39-ben a pestis pusztította a lakosságot. Ennek lehetett a következménye, hogy a temesvári administratio erdélyi oláhokat szállíttatott ide, a kik azonban idővel teljesen szerbökké váltak. Ezek nyomaira 1748 végén találunk, a mikor nyolcz beköltöző oláhi családrof történik említés».²

Citind cele de mai sus, orice minte sănătoasă poate să judece cât de documentate sunt scrierile istoricilor maghiari, când scriu despre Români și așezările lor.

Mai departe, în legătură cu trecutul comunei Pesac, Borovszky — indirect confirmând veracitatea afirmațiunilor noastre — scrie că, împăratul Iosif II. a donat comuna Pesac, împreună cu pusta Pacaș, episcopului catolic de Veszprém Iosif Bajzath cu drept de succesiune pentru frații lui. Acesta a colonizat în comună câteva familii de coloniști germani, strămoșii locuitorilor germani de azi.

În 1798 episcopul Bajzath împreună cu fratele său Ioan obținând diplomă donațională asupra comunei, între anii 1802—4 își zidesc în Pesac un castel, care, după anul 1838, a trecut în posesiunea contelui Zichy³, înrudit prin căsătorie cu familia Bajzath.

Așadar, comuna Pesac odată întemeiată, întemeietorul ei Iosif II. o face — după obiceiul vremii — donație episcopului catolic Bajzath din Veszprém-Ungaria, care a devenit astfel domnul pământului și stăpânul de drept al comunei, iar locuitorii ei au devenit supușii sau iobagii lui.

Iosif II. — Împăratul care a revoluționat o epocă prin radicalele reforme introduse în imperiul său, reforme care

1. *Ibidem.*

2. *D. Borovszky: Csanád vármegye története 1715-ig. p. 458.*

3. *Dr. Borovszky: Torontái vármegye I. c.*

se referă mai ales la acordarea de drepturi civice (și religioase necatolicilor și la ușurarea sorții iobagilor — a avut grijă să nu lase Pesacul în mâinile unui domn de pământ tiran și spoliator, ci să-l dea unui episcop creștin, care, oricum, dar se presupunea că trebuie să aibă mai multă milă și considerație față de supușii săi. Urmând probabil sfatul împăărătesc, episcopul Bajzath n'a colonizat în Pesac mulți germani, spre a nu provoca noi nemulțumiri.

Cât timp a trăit patronul lor, Românii Pesăcăni n'au cunoscut asprimea vieții iobăgești. Viața lor s'a scurs mai liniștită, mai tihnită și mai mulțumită de cât în Sân Petru. Fiecare prîmindu-și porția de pământ avută în Sân Petru și-a căutat de lucru, organizându-și gospodăria și îmbunătățind cîmpul.

Se știe însă că pe patul morții, în urma rezistenței pusă de domnia de pământ din Ungaria, Iosif II. revocă toate reformele sale umanitare. După moartea lui (1790) domnia de pământ au devenit iarăși atotputernici. În atotputernicia lor nu mai respectau nimic, nici averea, nici demnitatea de om și nici chiar viața iobagilor.

Urmașii episcopului Bajzath, precum grăesc documentele, s'au purtat ca niște despozi tirani cu populația din Pesac. Toți locuitorii comunei erau considerați iobagi, atât cei cu avere cât și cei fără avere. Toți erau supuși sau servii domnului de pământ. Proprietarii de pământ erau obligați să dea dijme sau zecime din rodirile pământului și din animale; iar săracii erau supuși la robote împovărătoare, un fel de clacă forțată și gratuită, trebuind să lucreze zile, săptămâni și luni de zile, cu brațele, cu trăsurile și caii lor, în pământul și'n folosul Domnului de pământ. Toată agonisita, toată truda lor de zi și noapte, se scurgea în hambarele și buzunarele fără fund ale domnului de pământ.

Orice întârziere în plata dijmei, orice mică abatere dela legile urbariale sau alte neînsemnate greșeli omenești erau pedepsite cu cele mai drastice și sălbatece pedepse. Domnul de pământ făcea nu numai pe vameșul păcătos ci și pe polițaiul crud și neîndurat. Husarii, pandurii și ampoliații domneniali în frunte cu administratorul, și-au făcut o meserie desfătătoare de ochi în a aplica sălbatec 25 bâte pe pielea goală a bieților români.

Nici lacrimile ce curgeau șiroae brăzdând obraji bă-

țătorii de vânturi și de palme, și nici sângele ce țâșnia din
carnea trudită a țaranului român necăjit n'au avut puterea să
înduplece inima împietrită a călăilor domnului de pământ.
Frudnic, presărat cu lacrimi și sânge este calvarul bieților ro-
mâni iobagi din Pesac.

Cum că cele afirmate aici, nu sunt ieremiade platonice și
nici basme ori povești, ci realitate crudă și adevărată, ne do-
vedesc, fără putință de desmintire, niște documente vechi,
în limba germană, aflate în arhiva Primăriei comunei Pe-
sac. Dacă ele n'ar fi existat și nici nu ni s'ar fi păstrat, noi,
cei de azi, cari trăim alte vremuri și respirăm aerul libertății
naționale, n'am fi putut cunoaște și reconstitui întreaga viață,
întreaga epopoe a Românilor din Pesac. Ele oglindesc spi-
ritul timpului de atunci și ne înlesnesc cunoașterea — prin
analogie — a vieții tuturor românilor bătăieți sub dominația
oligarhică austro-ungară de tristă memorie.

Pentru ca să păstrez ordinea cronologică a documentelor
dau mai jos un act din 1799, care este o copie de pe un cer-
tificat vechiu, sau mai bine zis de pe un act donațional împă-
rătesc, prin care se donează comunei politice Pesac 758 plus
31½ jughiere pământ, parte arălor parte pentru loturi de case.

Iată textul german al documentului:

Copia. Nachdem der Peszaker Gemeinde ausser den Ver-
mög Grundes Directio Angeln gebührende Constitutio Hut-
tung pr: 379 Jochen, gleich bei der anfänglichen Grundes Ein-
theilung zu ihrer besserer Subsistenz nach anderweite 758
Joch zugemessen, und diese derselben zu folge Hoffen Hof
Kamer Decret von 4-ten September 1799 von aller höchst
Seiner Königlichen Majestät — unentgeltlich; und als ihr Erb-
Eigenthum mit dem Beisatz bestätigt worden, dass der be-
sagte Peszaker Gemeinde Gelegenheitlicher Resignirung des
Guts durch ein von der Anwesenden Comitats Zeigenschaft
ausstehendes Zeugnis die zu ihrer besseren Subsistenz ge-
schänkte 758 Joche auf ewig also versichert werden sollen,
dass sie derentwillen von niemanden zu keiner Zeit angefoch-
ten werden könne, und da ausser diesen auch in denen Consti-
tutio Gründen und Portionen annoch 31½ Joch überschuss
und ausschnitts Gründe sich befinden wo von aber 20 Haus
Joch zu versetzen komen mithin auch diese 31½ Joch der
Gemeinde theils zum ersatz ihrer abgängigen Haus Plätzen

und theils zu ihrer besseren Subsistenz belassen, folglich von darinnen in der Schätzung des Guts Peszak dafür nichts in anschlag gebracht werden; so wird in folge der Allerhöchsten Resolution und der Confirmirten Schätzung der wiederholten Peszaker Gemeinde dessen das Zeugniß hiemit ertheilet, und der ruhige Erbeigenthümliche Besitz nicht nur der Constitutionmässigen Huttung pr.: Dreihundert Neuen und Siebenzig sondern auch derer über jener weiters zugetheilt, und geschänkte Siebenhundert Acht und Fünfzichi,

An vermög Schätzung überlassenen Ein und Dreissig Ein Halben Jochen überschuss Gründen in derer Constitutio Portionen durch das gegenwärtig ausstellendes Zeugniß unwiedererruflich und auf Ewig als ihr Erbeigenthum versichert. Sig. Peszak den 1-ten November 1799.

Constantinus Duka m. p. (L. S.)

Cottus Torontal Judlium

Josephus Simony ejusdem (L. S.)

Cottus Jurator

So wie oben durch die Löbl Comitats Zeugenschaft,

In gemässheit der Aller Höchsten KK. willens meinung der Peszaker Gemeinde die Erbeigenthümlichkeit deren von Aller Höchst Ihrer Majestät geschänkten, in der Vorausgelassenen Zusicherung Schrift benannten Gründen Allbereits zugesichert worden, also wird auch abseiten der Resignations Commission Vermög der von der Temesvarer Stadt Administration Aufhabenden Auftrag der ersagten Peszaker Gemeinde ob des derselben von ihrer Majestät Gemachten Geschänknisses hiemit ertheilet. Sig. Ul.: Susza.

Mart Neittl m. p. (L. S.) (L. S.) Franz Jely m. p.

Reit Rat

Leitmeister

als resignations Comisarius

Das Gegenwärtige Abschrift dem Originali von Wort zu Wort Gleich lautend sein wird von seiten der Amts bestätigt. Sig. Csatađ den 7-ten November 799.

Hofr. König. Rat

(Unleserliche Unterschriften.)

Românește: Copie. Comunei Pesac i se cuvine, in virtutea dispozițiilor Constituției «Direcția Angeln», 379 jughiere, pe cari le-a primit la inceputul împărșirii pământului, iar pentru subsistență mai bună s'a măsurat și i s'a dat in mod gratuit

încă 758 jughiere, din averea județului, și aceasta conform decretului Inaltei Camere, din 4 Septembrie 1799, ca din partea celui mai înalt for al Majestății Sale, recunoscându-se ca proprietate cu drept de succesiune. Aceste 758 jughiere s'au dat comunei Pesac pentru o mai bună subsistență, ca să fie asigurată pe veci și să nu poată fi atacată niciodată și de către nimeni.

Și, abstrăgând de acestea, din partea pământului Constituțional să fie măsurate și predate încă 31½ jughiere, din cari însă 20 jughiere să fie destinate pentru loturi de case, și astfel aceste 31½ jug. comunale să fie folosite pe de o parte ca lot întregilor de casă, iar pe de altă parte pentru subsistența mai bună a locuitorilor, și cari, prin urmare, să nu fie evaluate ca avere a comunei Pesac; și astfel în urma celei mai înalte rezoluții, deja confirmate de Primăria comunei Pesac, se dă dovadă prin aceasta, că ea este unicul proprietar nu numai acelor 378 jughiere, ci și acelor șaptesute cincizeci și opt, klăruite.

Cele 31½ jughiere, conform dispozițiilor Constituției, să fie considerate ca proprietatea ei (a comunei) cu drept de moștenire, care drept se acordă în mod irevocabil, prin prezentul certificat.

Dat în Pesac, 1 Noembrie 1799.

Constantin Duca m. p. (L. S.) Co(m)itatus Torontal Iudicium. Iosif Simony m. p. (L. S.) la acelaș comitat Jurator.

Precum¹ s'a certificat mai sus de către Onoratul Comitat², în conformitate cu cea mai înaltă voință a K. K.³ s'a asigurat comunei Pesac dreptul de proprietate, cu moștenire, dăruind din partea celui mai înalt for al Majestății Sale, care asigurare s'a dat pe baza motivelor susamintite; iar ordinul Majestății Sale să se comunice spre știre comunei Pesac de către Administrația de Stat din Timișoara, prin Comisia de resignațiune. Sig. Ul: Susza.

Mart Neitl m. p. (L. S.) consilier împărătesc, pentru Comisia de resignațiune. Francisc Jely m. p. măestru conducător.

Se certifică că prezenta copie din cuvânt în cuvânt este confor-

1. Urmează rezoluția imperială.

2. Județul Torontal.

3. Kaiserliche-Königliche: cezaro-regească.

mă originalului. Dat în Cetad¹, 7 Noemvrie 1799. Consilier aulic regesc. (Semnătura indescifrabilă).

Al doilea document — un contract din 1807, încheiat între Domnul de pământ I. Bajzath și iobagii din Pesac — arată cvantumul dijmei pe care iobagii trebuiau să-I dea Domnului de pământ. Raportul numeric între populația germană și cea română a comunei este evident. Să nu se piardă însă din vedere că iobagii români fără pământ nu figurează în contract. De existența lor grăiește clocvent documentul al treilea. Iobagi germani fără pământ nu existau, deoarece stăpânirea a avut grijă de ei să-i împroprietărească cu cel mai bun pământ, spre a-i pune astfel la adăpostul grijei zilei de mâine.

Contractul din chiesluene datează cam din același timp cu documentul vechi, amintit la început. Din cuprinsul lui ne putem face cu aproximație o idee despre numărul Românilor ieșiți din Sân Petru. Numele iobagilor, în parte sârbizate, fiind scrise de un strein într'alăta li s'a pervertit forma exterioară, și chiar structura interioară încât sunt de nerecunoscut. Din examinarea atentă a textului german se poate totuși afla numele adevărat. Cuprinsul contractului este următorul:

COPIA. Contract. Welchen an heute zwischen den Löbl. Peszaker Grundherrschaft einerseits u. den hiesigen Unterthanen anderseits in Betracht den Zehend beschlossen worden ist u. zwar: i-tens Die Grundherrschaft überlasset denen Unterthanen den Fruchtzustand in Stroh vom heiligen Date anfangen auf Zehend Jahren wofür sich:

2-tens Dieselbe für eine ganze Session in Khorn an erstatten verpflichten u. zwar Jährlich:

Zwölf Metzen klaren Weizen

Sieben " " Haber

Sieben " " Gersten

Zwei " " Kukurutz dann zwei Klafter

Stroh zu welchen Ende diese Contract beiderseitig unterfertigtiget wird.

Sig: Peszak 22ten März 1807.

L: S: Joseph v. Bajzath m: p: Grundherr. L: S: L: E: Valentin Stemper, L: E: Johan Ernest, L: E: Nicolaus Roth. L; E: Johann Kraider, Peter Herold, L: E: Johannes Leczler, L: E: Kuzman Bogdan Jude, L: E: Vaszilia Mius, L: E: Pavel Batyazsan, L: E: Arsza Babin, L: E: Iovan Iovanov, L: E: Moysza Iovanov, L: E: Gyorgye Laykicy, L: E: Szemedru Kosak, L: E: Iovan Popov 1/2, L: E: Jiva Popov 1/2, L: E: Pera Palanitj 1, L: E: Gyorgye J. Uta 1/2, L: E: Kuzman

1. Cîiața de azi. De ce să se fie autentificat la Cîiața? Sunt trei probabilități: Ori acolo a fost atunci sediul de plasă; ori comuna aparținea la notariatul din Cîiața; ori tocmai atunci a fost vacant postul de notar din Pesac. Nu sunt excluse și alte probabilități.

Mirts $\frac{1}{2}$, L: E: Iovan Muntyan $\frac{1}{2}$, L: E: Opra Dotsa 1, L: E: Gligor Fanu 1, L: E: Rista Dann 1, L: E: Gligor Iovanov 1, L: E: Iovan Szlatina 1, L: E: Mihaly Momir $\frac{1}{2}$, L: E: Petru Bias 1, L: E: Vasz. Nevreentsan 1, L: E: Illia Babin $\frac{1}{2}$, L: E: Iova Lacza $\frac{1}{3}$, L: E: Petru Czintoy 1, L: E: Jude Kyrifa Gyorgye 1, L: E: Glisa Bobicza $\frac{1}{3}$, L: E: Steva Lacza 1, L: E: Steva Bobin 1, L: E: Marco Mantean 1, L: E: Zsican Momir 1, L: E: Stefan Palanits $\frac{1}{2}$, L: E: Alcim Laczkovits, L: E: Gavritov Szlatina $\frac{1}{2}$, L: E: Marco Angyel $\frac{1}{2}$, L: E: Marco Onucz 1, L: E: Petrucz Czintoy 1, L: E: Semedru Nikolits 1, L: E: Thoma Muntyan $\frac{1}{3}$, L: E: Gyorgye Szurdu 1, L: E: Ion Muntyan $\frac{1}{3}$, L: E: Isac Popov 1, L: E: Isak Nevreentsan $\frac{1}{2}$, L: E: Lazar Gyatko 1, L: E: Nicola Bogdan 1, L: E: Nicola Marian 1, L: E: Szubota Czintoy 1, L: E: Iovan Czintoy $\frac{1}{2}$, L: E: Gyorgye Andras $\frac{1}{2}$, L: E: Gyorgye Mirts 1, L: E: Thodor Czintoy 1, L: E: Iacob Gyatko $\frac{1}{2}$, L: E: Kuzman Branko 1, L: E: Gyorgye Branko 1, L: E: Thodor Danila 1, L: E: Petru Nikolits 1, L: E: Ion Dezsan $\frac{1}{2}$, L: E: Thodor Szerdinancz 1, L: E: Martin Szelezsan 1, L: E: Ion Grozta 1, L: E: Kuzman Matsinik $\frac{1}{2}$, L: E: Petru Perjan $\frac{1}{2}$, L: E: Mihay Stephan 1, L: E: Vaszilia Czernay $\frac{1}{2}$, L: E: Iova Branko 1, L: E: Mihay Mirts 1, L: E: Zaria Szurdu $\frac{1}{2}$, L: E: Marco Magdin 1, L: E: Petru Fanu $\frac{1}{2}$, L: E: Ion Zsurky 1, L: E: Andria Szelezsan 1, L: E: Gligor Matsinik 1, L: E: Petsu Nuts 1, L: E: Szubota Mirts 1, L: E: Kuzman Laczko 1, L: E: Thodor Dozsa 1, L: E: Nicola Kratsun 1, L: E: Ioan Czerbut $\frac{1}{2}$, Iovan Branko 1, L: E: Sima Bias 1, L: E: Thodor Dobos $\frac{1}{4}$, L: E: Thodor Gelizan $\frac{1}{3}$, L: E: Nicolai Marian 1, L: E: Vaszilia Iovan $\frac{1}{2}$, L: E: Michael Zsivi $\frac{1}{2}$, L: E: Pera Iovanov 1, L: E: Andria Doczin 1, L: E: Thodor Dann 1, L: E: Iovan Kratsun 1, L: E: Mitru Angyel $\frac{1}{3}$, L: E: Riszta Szutsu 1, L: E: Pera Lacza 1, L: E: Gyorgye Gavrilov $\frac{1}{3}$, L: E: Gyorgye Kotrancz $\frac{1}{2}$, Pavel Szurdu $\frac{1}{2}$, L: E: Zsivan Milos $\frac{1}{2}$, L: E: Gyorgye Vidu Stephan $\frac{1}{2}$, L: E: Pera Kosztin 1, L: E: Puda Miloş 1, L: E: Kuzman Iovan 1, L: E: Szimeon Batsu 1, L: E: Alexa Mitru $\frac{1}{2}$, L: E: Szava Raducz 1, Gyorgye Dobos 1, L: E: Iosza Szelezsan 1, L: E: Dragoy Dragan 1, L: E: Gligor Nevreentsan 1, L: E: Onya Batsul 1, L: E: Thoma Laczkovits 1, L: E: Gligor Angyel $\frac{1}{2}$, L: E: Iosza Milos $\frac{1}{2}$, L: E: Marco Gyarko $\frac{1}{2}$, Thodor Bogdan $\frac{1}{3}$, L: E: Glisa Risztin $\frac{1}{2}$, L: E: Proka Mitrov $\frac{1}{3}$, L: E: Szima Mitrov $\frac{1}{2}$, L: E: Consztantin Dobos 1, L: E: Iova Mityin $\frac{1}{4}$, L: E: Gyorgye Lacza $\frac{1}{2}$, Onu Szelesan $\frac{1}{4}$, L: E: Vaszilia Nevreentsan 1, L: E: Iovan Mirts 1, L: E: Petru Nevreentsan $\frac{1}{4}$, Sztanila Czintoy 1,

Die ganze Gemeinde stehet diesem Contracte ein mit der Bemerkung: dass statt zwei Klafter zwei Wägen Stroh zu geben hat.

Sig. Peszak am 18ten July 807,

Lörincy m. p. Coram me: Constantin Duka m. p.

Ord: Judlium.

Româneşte:

COPIE. Contract. Care s'a incheiat in ziua de azi între Onorata Domnie de pământ din Pesac, de o parte, și între iobagii

de aici, de altă parte, referitor la dijma se s'a hotărît, și anume :

1. Domnia de pământ cedează (schimbă) iobagilor dijma de grân în paie, începând cu data de azi, pe timp de 10 ani, pentru care (favor)

2. Aceștia (iobagii) se obligă să dea după o sesiune întreagă, în boabe, anual, și anume: 12 măsuri grâu curat, 7 măsuri ovăz, 7 măsuri orz, 2 măsuri porumb și 2 stânjini de paie, — după care s'a semnat acest contract din partea ambelor părți.

Dat în Pesac 22 Martie 1807.

L: S: Iosif de Bajzáth m. p. Domn de pământ.

L: E: Valentin Stemper, Johan Ernest, Nicolaus Roth, Johann Kraider, Peter Herold, Iohan Leczler, Cuzman Bogdan, Jude, Vasilie Miu, Pavel Bătejan, Arța Dobrin, Ioan Iovanov, Moise Iovanov, Gheorghe Laichici, Semedru Cosac 2, Ioan Popov jum., Jiva Popov jum., Petru Palanici 1, Gheorghe J. Uia jum., Cuzman Mirci jum., Ioan Muntean jum., Oprea Docea 1, Gligor Fanu 1, Rista Dan 1, Gligor Iovanov 1, Ioan Slatină 1, Mihai Momir jum., Petru Biaș 1, Vasilie Nevrincean 1, Ilie Babi jum., Iova Lața jum., Petru Țintoi 1, Jude Chirilă Gheorghe 1, Glisa Bobița jum., Șteva Lața 1, Steva Babi 1, Marcu Muntean 1, Jivan Momir 1, Ștefan Palanici jum., Achim Lațcovic, Gavrilă Slatină jum., Marcu Anghel jum., Marcu Onuț 1, Pătruț Țintoi 1, Semedru Nicolici 1, Toma Muntean jum., Gheorghe Surdu 1, Ion Muntean jum., Isac Popov 1, Isac Nevrincean jum., Lazar Diatcu 1, Nicolae Bogdan 1, Nicolae Marian 1, Subota Țintoi 1, Ioan Țintoi jum., Gheorghe Andraș 1 și jum., Gheorghe Mirci 1, Todor Țintoi 1, Iacob Diatcu jum., Cuzman Brancu 1, Giorgie Brancu 1, Todor Dănilă 1, Petru Nicolici 1, Ion Dejan jum., Teodor Serdineanț 1, Martin Selejan 1, Ion Grozda 1, Cuzman Măcinic jum., Petru Perian jum., Mihai Ștefan 1, Vasilie Țernal jum., Ioan Brancu 1, Mihai Mirci 1, Zărie Surdu jum., Marcu Magdin 1, Petru Fanu jum., Ion Jurca 1, Andrei Selejan 1, Gligor Măcinic 1, Petru Nuci 1, Subota Mirci 1, Cuzman Lațcu 1, Teodor Doja 1, Nicolae Crăciun 1, Ioan Cerbul jum., Ioan Brancu 1, Sima Biaș 1, Todor Doboș $\frac{1}{4}$, Todor Ghilezan jum., Nicolae Marian 1, Vasilie Iovan jum., Mihai Jivu jum., Petru Iovanov 1, Andrei Docea 1, Todor Dan 1, Ioan Crăciun 1, Mitru Anghel jum., Rista Suci 1, Petru Lața 1, Giorgie Gavrilov jum., Marcu Marian jum., Pavel Surdu jum., Jivan Miloș jum., Giorgie Cotranț jum., Vidu Ștefan jum., Petru Costin 1, Puda Miloș 1, Cuzman Iovan 1, Simeon Baci 1, Alexă Mitru jum., Sava Răduț 1, Giorgie Doboș 1, Iosa Selejan 1, Drăgoi Drăgan 1, Gligor Nevrincean 1, Onea Baciul jum., Toma Lațcovic 1, Gligor Anghel jum., Iosa Miloș jum., Marcu Giarco jum., Todor Bogdan jum., Glisa Ristin jum., Proca Mitrov jum.,

1. Inițialele «L: E.» dinaintea fiecărui nume înseamnă «Leib-eigen», pe românește: «supus» ori «iobag». Cifra ce urmează fiecărui nume arată întinderea proprietății iobagului, și anume: 1 înseamnă o sesiune întreagă, adică 32 jughere; jum. = 16 jugh.; $\frac{1}{4}$ = 8 jughere.

2. După primele 14 nume, între cari figurează și primarul C. Bogdan, nu este scrisă nicio cifră. Probabil aceștia au avut o sesiune întreagă.

Sima Mitrov jum., Constantin Doboş 1, Ioan Micin $\frac{1}{4}$, Giorgie Laja jum., Onu Selejan $\frac{1}{4}$, Vasile Nevrincean 1, Ioan Mirci 1, Petru Nevrincean $\frac{1}{4}$, Stănilă Țintoi 1.

Comuna întreagă își însușește prezentul contract cu observația, că în loc de 2 stânjini să dea două trăsuri de paie.

Dat în Pesac, 18 Iulie 1807.

Lörincy m. p. În fața mea: Constantin Duca m. p.

Ord: Judlium

Al treilea document — care ilustrează luminos dar dureros întreaga gamă a suferințelor iobagilor români sub stăpânirea despotică a Domnilor de pământ, precum și mijloacele păgâne medievale inchizitoriale întrebunțate de aceștia contra supușilor lor — rămâne un stigmat rușinos pe fruntea fostei stăpâniri austro-ungare. Documentul — jalba iobagilor din Pesac contra impilatorului Domn de pământ Bajzât, adresată subprefectului județului Torontal, în anul 1812 — în original, scris în limba germană, are următorul cuprins:

Wohlgebohrner, Hochzuverehrendester Erster Herr V. Gespan! Gnädigster Herr Herr.

Wenn wir Endes ganz gehorsamst unterschriebene, sowohl Wallachisch — als auch deutsche Insassen der Gemeinde Peszak unsere schmerzliche Beschwerden, welche wir durch unsere Gnädige Grundherrschaft fällig unterdrückt, und fast zu Grund gerichtet werden, in aller Unterthänigkeit zu unterbreiten, uns erkühnen so unterfangen wir uns zur milden Bepferzigung, folgende Punkten Ehrfurchtsvoll anzuführen. Als:

1mo. Ist uns vor 2 Jahren, durch Einen in Peszak abgehaltenen Löblen Herrenstuhl, zugesichert worden, dass wir künftighin nicht mehr (so wie geschehen) die Urbarial — Robbathen, ohne Zahl, sondern in ihrer Nennung, und zwar: weder mehr noch weniger, unserer gnädigen Grundherrschaft, abzudienen angestrenckt werden dürften. Leider aber haben wir

2do nicht nur im verflossenen, sondern auch in diesem laufenden Jahr Urbarialwiedrig eine Menge Robbathen leisten müssen; so zwar: dass im vorigen Jahr mehrere ganze Sessionisten anstatt $35\frac{1}{2}$ Robbathen 50, 60, bis 70. — Mehrere Halbe Sessionisten anstatt 21, — 40, 50, bis 60 Robbathen, und die arme Kleinhäusler anstatt, 8—25 bis 30 Robbathen, laut vorfindigen Abrechnungsbüchern haben leisten, und ab-

dienen müssen; Wo sodann diese erpresste überzählige Robbathen mit Ende 1811 uns, wider allen unseren Willen mit 12 kr. B. Z. abgezahlt worden sind.

In diesem I. J. aber, haben wir noch weit mehrere Robbathen geleist und abgedienet. Mit dem Beisatz: dass wenn ein oder der andere Unterthann, welcher seine schuldige Robbathen schon geleistet, und sich über die ungebührliche Robbathsabdinung, besonders in der Erndtzeit beim Hl. Verwalter bittlich beschwehret, so ist ein solcher Unterthann, durch gedachten Hl. Verwalter, nicht nur in den unterirdischen Arest eingesperrt; sondern noch über diese Strafe, mit 3 Täg unentgeldlicher Arbeit, unter dem Namen (Straf-Robbath) kränckend belästiget worden.

So sind aus unseren Insassen mehrere, besonders aber Johann Kreiter, und Kaspar Schulde, von Frächtenaustrethen zum Herrschaftlichen Robbath, durch den Hussaren eingesagt, und als selbe aber vorgewendet, dass sie, und zwar der Johann Kreiter 12, Kaspar Schulde 8. Robbathen, über ihre Gebühr, für dieses I. J. abgedienet, und für den Augenblick, ihre zum Austreten angelegte Früchten der Witterung nicht Preyss geben könnten; zum Hl. Verwalter berufen, und alda befragt worden. Warum sie nicht zur Robbath gehen wollten? Haben diese Unterthanen, sich wie oben besagt, bittlich entschuldiget. Ohnerachtet dieser bittlichen Entschuldigung, hat Hl. Verwalter um die Deresch gerufen. Beide Insassen nochmahlen um Verschonung einer solchen strengen Strafe bittend, sind unangehört; sondern stehend, auf Hl. Verwalters Befehl durch den Hussaren derb abgebriegelt, und sodann erst auf den Deresch gezogen, und mit unzähligen Stockstreichern abgestraft worden. Wovon Hl. Baldt des Ltbl Torontaler Comitats Chirurg, welchem sich Johann Kreiter gezeigt, geltendes Zeugniß ertheilen kann. Während dieser harten Bestrafung, ist Hl. Verwalter theils im Zimmer, theils im Garten herumspaziert. So müssen wir

3tio: (welches auf allen Ortschaften unerthörllich ist) sowohl von dem Wallachischen, als auch Deutschen Schullhaus, jährlichen einen Gulden 20 xr in baarem, in Natura aber, von jedem Schullhaus 8 Robbathen abdienen.

4to werden uns von unserer gnädigen Herrschaft für 10 Metzen Kalk, von Agrisch nach Peszak mit 3 Pferde zu fñh-

ren, für den Hin- und Herweg 7 Stationen gerechnet, nur 5 Handrobbathen gegeben.

5to Ist uns von Einem in Peszack abgehaltenen Löbl: Herrenstuhl angekündigt worden: dass uns unsere gnädige Grundherrschaft, von einem Kübel—Frucht nach (Becse) zu führen, eine Robbath künftighin verabfolgen werden würde; unerachtet dessen aber, bekommen wir von, 6 Kübl, statt 6 Robbathen nur 5 Handrobbathen von Csoka aber 4. So müssen wir

6to Um 4 Handrobbathen 3 ganze Tage mit 4 Pferd ackern.

7mo Für 1 Kfter Holz von Csanád nach Peszack zu führen, erhalten wir 3 Handrobbathen.

Wenn wir aber allda kein Holz bekommen, so werden uns auch für die geleistete Fuhren, keine Robbathen gegeben; Als wären wir schuld, dass kein Klfterholz vorfindig sei.

8vo Für 10 Emer Wein von Werschetz nach Peszack zu führen, allwo wir bei schlechtem Weeg 7. Täg zu fahren hatten, sind uns nur 8 Handrobbathen gegeben worden. So werden uns

9no Bis Arad und Temesvar mit 4 Pferd zu fahren, nur 3 Handrobbathen gegeben.

10mo Beim Heu und Früchteneinführen bekommen 2 Mann mit Wagen und Pferd, in schwächer Arbeit auf dem Pusta, allwo sie bis Abends arbeiten, dann beladener nach Hause fahren, den 2ten Tag die Ladung erst abladen müssen, $4\frac{1}{2}$ Handrobbathen.

11mo Für die Vorspann auf Csatad, Lovrin, Perjamos, und R-Szent:Päter, bekommen wir gar keine Robbathen, sondern müssen solche beschwährliche Fuhren, besonders in der Schnittzeit; Unter dem Namen Ord'nanz unentgeltlich leisten.

12mo Zahlen wir unserer gnädigen Herrschaft, den Weinend Zehend, welcher ohnehin in die Urbarial-Steuer eingerechnet ist, in baaren, so wie wir selber der Hohen Kammer entrichtel, und dennoch müssen wir eben diesen kleinen Zehenc auch im Natura, und zwar: von Jahr zu Jahr in grösseren Gaben leisten. So hat z. B. im forigen Jahr ein ganze Sessionist, für Rindschmalz 20 f in baaren in Natura aber 6 ganz ausgewachsene Hehner, und 12 Eyer abgestattet. Die gebührende Kälber sind aber mittelst der Gemeinde erkauft worden. In diesem-l. J. müssen wir 12 Hehner, durch

durch diesen Sommer geben, — Eyer, Rindschmalz und Kälber, aber, durch den Winter herbeischaffen.

13o Für die Hausplatz-Ersätze, müssen wir, und zwar für, jeden Hausplatz-Ersatz $\frac{1}{4}$ Metzen Gersten in Natura für die Krautgärten, welche zum Theil mit Weinreben besetzt sind, aber 4 f in baaren bezahlen. Wovon wir, unter der hohen Kammer keinen Kreuzer bezahlet.

14o Vermög mit unserer gnädigen Grundherrschaft errichteten Pauschal-Contract, muss ein ganzer Sessionist, 12 Metzen reinen Waitzen, 7 Metz: Haaber 7 Cer ten, und 2 Metzen Kukurutz, alle jährlich in Natura abrichten. Da aber der Herrschaftliche Metzen gehäufet, von denen Unterthanen abgenommen worden ist; so hat ein jeder Unterthan, alljährlich statt 12 Metzen, 15 Metzen reinen Waitzen, und anstatt 7 Metzen Haaber und Gersten, 9 Metzen abgestalltet, und somit hat uns unsere gnädige Herrschaft einen gewissen namhaften Schaden, bis Ende 1810 zugefüget.

Mit Anfang 1811 aber ist dieser Metzen in etwas verkleinert worden, welcher uns aber dennoch zu gross zu seyn scheint. Hingegen müssen wir den Metzen, bei der Früchtenzehendablieferung, mit reinem Waitzen, so haufen, als man den Haaber zu kaufen pflegt, und somit werden wir noch immer in einem sehr grossen Schaden erhalten. Unerachtet dessen dass wir den besagten Pauschal-Contract mit unserer gnädigen Herrschaft über den ganzen Zehend haben, müssen wir dennoch, für jenen in die Brachfelder angebauten Kukurutz, extra je 1 Joch, 2 Metz: Kukuruz, entrichten, wodurch wir uns um so mehr gekräncket erachten, weilen wir den Contractmässigen Pauschal-Zehend, sowohl bei guten, als auch missjahren ohne Nachsehung entrichten müssen. So hat sich auch

15o ereignet, dass unser dermahliger Hl: Verwalter, vor einigen Jahren, von Nicola Avram, Petruz Csintoi, Nikola Marian, und Johann Ernest, ihren Zehend doppelt abgenommen. Und da diese Unterthanen sich bei gedachten Hl: Verwalter mit Zeugen ausgewiesen, sind die Zeugen abgewiesen, alle Unterthanen aber eingespört, der Nicola Marian mit 25 Stockstreich bestraft worden, und somit haben Einjeder seinen Zehend zum zweitemahl entrichten müssen.

16to Werden noch von Giorjie-Tag die Lämmer abgezählet, der Zehend hievon aber im spöten Herbst abgenommen und somit verbleihet uns dieser Lämmer, zehend, Urbarialwidrig;

und in der Huttung, als auch in der Lämmer zu Grundge-
nung für beständig schadhafft, und nachtheilig. Wenn

17mo Ein oder der andere Unterthan, ohne Erben zu hinterlassen stirbt so wird eine solche Session keinerdings denen hinterbliebenen Wittvern, noch aber den Gebrüder, von deren Vater eine solche Session herstamt, beibehalten. Sondern solche Sessionen, werden von Seiten der Herrschaft Deutschen Unterthanen um namhateh Preysse, zum Vortheil unserer gnädigen Grundherrschaft, verkauft; die arme Wittwen und rechte Brüder, von Stamvater solcher Sessionen verstossen, und mit ihren schmertzlichen Anersuchen, unerhört abgewiesen. Endlichen

18vo Werden mehrere Unterthanen wegen unbedeutenden Vergehungen, über 25 Stockstreiche, wobei die Hosen Herabgezogen werden, erbärmlich bestraft. So ist auch den Stephan Iuj Babi ein 70 jähriger Greiss, welchen wir sämtliche Orthsinsassen mit allem Recht einen rechtschaffenen Menschen nennen können, gleich seinem Sohn wegen Abwähnung einer kleinen Rauferey, zwischen dem Marku Murassan und George Branko mit 2 tägigen unterirdischen Arest, dann mit 25 Stockstreichen ohne alle gerichtliche Untersuchung bestraft. An dessen Sohn aber, ist gleichfalls diese nemliche Strafe, jedoch mit Herabziehung der Hosen vollzogen worden.

Weil übler ist der Andrea Zsurmi, besonders aber der Geschwohrne Jakob Götz, durch HI. Verwalter misshandelt worden; Indeme HI. Verwalter diesen unseren Geschwohrnen mit dem Stock über den Kopf, dann mit die Fäust ins Gesicht, links und rechts geschlagen; sodann an den Haaren ergrieffen, und zu Boden geworfen, mit den Füßen auf der Erde herumgetreten, und sonach erst ins Herrschaftliche Ceäu führen, allda 25 Stockstreich herabschlagen lassen, und alles dieses, musste unser Geschwohrne, blos aus der Ursache schmerzlich erleiden; weilen er auf einem Sonntag, mit Erlaubniss der Geistlichkeit, vom Herrschaftlichen Ziegelofen, zum Kirchenbau, Ziegeln zu führen angefangen hatte, um uns armen Deutschen, in den Arbeitstagen, die ohnehin bei solchem Bau, häufigen Führen zu ersparen. Nach dieser strengen Bestrafung (wovon HI. Chirurgus Baldt; allwo sich gedachter Geschwohrner vorgezeigt, und um Hielf oder Heu-

lungsmittel gebeten, geltendes Zeugniß geben kann;) ist der Geschworne abgesetzt, und hat noch 3000 Ziegeln als eine extra Bestrafung zum Kirchenbau herbeiführen müssen.

Aus allen diesen besagten Punkten unterfängen wir uns damit ganz gehorsamst zu bitten; Euer Gnaden möchten die hohe Gewogenheit haben, und uns armen gekränkten Unterthanen den Schaden den wir in der Zehendablieferung, als auch in der Robbathabdienung, durch soviele Jahren zum unsern grössten Schaden erlitten, all Gnädigst ersetzen lassen zu wollen.

Für die erlittene strenge Bestrafungen aber, erhofen wir gleichentfalls billige Gerechtigkeit von Euer Gnaden als unserem einzigen Beschützer, erlangen zu können.

Die wir in Gewärtigung unserer diesfällig ganz gehorsamsten Bitte, in aller sinlicher Hochachtung ehrfurchtsvoll erharren Sig. Peszack den 30ten August 1812.

Euer Gnaden

Gehorsamster Diener sämtliche— Wallachisch- als auch Deutsche Insassen der Gemeinde Peszack (L. S.)

Pe verso: An den Wohlgeborenen Titl. Herrn, Herrn Joseph v. Marffy des Löbl. Torontaler Comitats Ersten V. Gespann und gnädigen Herrn, Herrn

Unterthänigst ganz gehorsamste Bitte der Gemeinde Peszack allgnädigst zu vernehmen.

Pe contrapagină, Prefectura judejului a pus în ungurește, următoarea rezoluție:

1812 Mihály hava 1 s több következőnapjain N Becskerek mező városában tartató közönséges gyűlésin előforduló Urbarialis panaszokra fevése rendelések jegyző könyve 4-ik száma alatt Duca Constantin Fő Sz. biró Urnak meg hagyatik, hogy az esedezők panaszát meg vizsgálván, azzaz ha lehet szép szerivel egyeztesse az károsodott Jobbágyaknak elég tétele mindenekről szerezvén, különben székhelyről székhelyre referálja. Kiadó v. notarius Buchdi Marczibányi Lajos.

Românește:

«Bineăscutului, Inaltstimatului, Primului Domn s. Prefect, Preagrațios Domn, Domn,

Noi prea umiliții, la urmă semnați, atât Vallachii cât și locuitorii germani din comuna Pesac, fiind cu totul subjugati și aproape nimiciți de către Domnia de pământ, cu umiliția Vă înaintăm plângerile noastre dureroase, și Vă punem la

înmă spre a fi luate în binevoitoare considerare următoarele puncte, și anume:

1. În ședința Onoratului Scaun domnesc, ținută înainte cu 2 ani, am fost asigurați că în viitor nu vom fi siliți să prestăm așa cum s'a întâmplat până acum robote fără număr, ci vom avea să facem un număr fix de robote, și nici mai multe și nici mai puține, Prea grațioasei noastre Domnii de pământ, E regretabil, însă, că

2. Nu numai în anul trecut ci și în anul curent a trebuit să prestăm, contrar dispozițiilor Legii urbariale, o sumedenie de robote și anume:

În anul trecut mai mulți sesioniști întregi, în loc de 35½ robote au trebuit să presteze 50—60 până la 70 robote. Mai mulți țărani cu jumătate sesie, în loc de 21 au prestat 30—50 până la 60 robote; iar săracii zileri, precum dovedește carnetul de decontare, au fost forțați să facă în loc de 8 robote, 25 până la 30 robote, — iar aceste robote forțate și peste măsura de multe, cu finea anului 1811, contra voinței noastre, s'au plătit cu 12 creișari, bani gata, iar în anul curent am făcut și mai multe robote cu următorul adaus: Dacă unul sau altul dintre iobagi, care a prestat deja robote peste numărul fixat, s'a plâns Domnului Administrator, mai ales pe vremea secesiunii, un asemenea iobag, din ordinul Domnului Administrator, nu numai că a fost închis în închisoarea subterană, ci peste pedeapsa aceasta a mai fost aspru pedepsit cu 3 zile de muncă fără plată, sub titlul de robotă din pedeapsă.

Astfel, mai mulți dintre locuitorii noștri (valachi desigur! n. tr.) dar mai ales Ioan Kreuter și Gaspar Schulde, — trecând tocmai grâul în arie — au fost chemați, prin husari, să vină să facă robotă domnească; iar când aceștia au spus că Ioan Kreuter are pentru anul curent 12 și Gaspar Schulde 8 robote peste numărul legal fixat lor, și momentan nu pot lăsa grâul respirat pe arie, pradă vremii schimbăcioase, au fost citați înaintea Dlui Administrator și interogați de ce n'au vrut să se ducă să facă robotă. Drept răspuns iobagii susamintiți cu umilință au cerut iertare. Domnul Administrator, neluând în considerare rugămintea lor i-a invitat la scaunul de pedeapsă (deresch). Amândoi locuitorii cerând încodată să fie cruțați de astfel de pedepse grele, n'au fost ascultați, ci, la porunca Domnului Administrator, stând au fost bătuți de

dușari și apoi fiind trasi pe scaunul de supliciu li s'au aplicat nenumărate lovituri cu basloanele. Despre care Domnul Balit, chirurgul județean, al jud. Torontal, căruia i-s'a arătat Kreuzer, poate să dea certificat doveditor. În timpul acestor peklepsiri grele Dl. Administrator s'a plimbat când prin cameră când prin grădină. Noi suntem siliți,

3. ce nu s'a mai pomenit în nicio comună — să plătim anual, atât pentru școala românească cât și pentru cea germană, 1 flor. și 20 cr. în bani gata, iar în natură 8 robote după fiecare edificiu școlar.

4. Ni se socotește din partea preagrațioasei Domnii pentru 10 cvintale var dela Agraș (Igraș n. tr.) până la Pesac, cu trei cai, drum dus și întors, 7 stații, numai 5 robote de mână.

5. S'a hotărât într'o ședință a Scaunului domnesc din Pesac, că Domnul de pământ va socoti ducerea urei măsurii de grâu la Beese un robot, desconsiderând însă această hotărâre, ne socotește după 6 măsurii, în loc de 6 numai 5 robote de mână, iar dela Cioca numai 4.

6. Pentru 4 robote de mână trebuie să arăm 3 zile întregi cu 4 cai.

7. Pentru căratul unui stânjin de lemne dela Cenad la Pesac ni se socotește 3 robote de mână. Dacă, însă, acolo nu primim lemne, pentru drumul făcut nu ni se socotește nicio robotă, par'că noi am fi de vină că nu se află lemne acolo.

8. Pentru aducerea a 10 acoave de vin dela Vârșet la Pesac — unde, pe vreme rea, trebuie să facem 7 zile — ni se socotește numai 8 robote de mână. Și așa ni se socotește și drumul

9. până la Arad și Timișoara, cu 4 cai, numai 3 robote de mână.

10. Pentru căratul fânului și cerealelor — 2 oameni cu trăsura și cai, muncă grea la pustă, adică până seara la lucru, apoi cu trăsura încărcată până acasă și numai a două zi descărcarea — ni se socotește numai 11/2 robotă de mână.

11. Pentru căraușit la Cetad, Lovrin, Periamos și Sân Petru S. nu ni se socotește nicio robotă, și trebuie să facem astfel de drumuri grele, mai ales în timpul secerișului, sub titlu de «ordinanță», fără bani.

12. Noi plătim, plângând, în bani gata, Preagrațioasei noa-

stre, Domnii, dijmă, care și așa este socoită în impozitele urbariale; asemenea plătim și Inaltei Camere, și totuși trebuie să dăm această dijmă și în natură și anume: din an în an în cantitate tot mai mare, așa de pildă în anul trecut, un țaran cu o sesiune întreagă, pentru untură a plătit 20 fl. în bani gata, iar în natură 6 găini deplin dezvoltate și 12 ouă. Viții cari ni se cuveneau au fost vânduți de către Primăria comunală. În acest an va trebui să dăm: 12 pui — în vara această, ouă, untură și viței la iarnă.

13. Pentru suprafața întregitoare a fiecărui loc de casă plătim un sfert de măsură de orz, iar pentru grădinile de varză, cari, în parte, sunt sădite cu viță de vie, plătim 4 florinți în bani gata, după cari imobile sub stăpânirea Inaltei Camere n'au plătit nici un crețar.

14. Conform contractului-pauschal încheiat cu Preagrațioasa Domnie, un țaran cu o sesiune trebuie să dea anual, în natură: 12 măsuri grâu curat, 7 măsuri ovăz, 7 măsuri orz și 2 măsuri cucuruz. Dar, fiindcă măsurile Domnului erau mai mari ca ale iobagilor, fiecare iobag a dat astfel, anual, în loc de 12 măsuri — 15 măsuri grâu curat, și în loc de 7 măsuri de ovăz și de orz a dat 9 măsuri, și așa Preaslăvita Domnie până la finea anului 1810 ne-a plătit pagube considerabile. Cu începutul anului 1811 măsura susnumită s'amieșorat cu ceva, dar totuși ni se pare că este prea mare. Apoi, la plățirea cerealelor noi suntem siliți să umplem cu vârf măsura de grâu curat, așa cum este obiceiul a se măsura ovăsul, și astfel încă suferim o pagubă foarte mare. Contrar prevederilor contractului-pauschal, încheiat cu Preagrațioasa Domnie, suntem siliți să dăm și pentru porumbul semănat în pământurile înțelenite, separat 2 măsuri porumb pro jugher prin care fapt ne simțim și mai mult păgubiți, deoarece după contractul-pauschal trebuie să dăm, fără considerare, atât în anii buni cât și în cei răi. Așa s'a întâmplat

15. că actualul nostru Domn Administrator înainte de câțiva ani a luat dijmă îndoită dela Nicolae Avram, Pătruș Tintoi, Nicolae Marian și dela Ioan Ernest. Și, când toate aceste iobagii le-au dovedit Dlui Administrator cu martori, martorii au fost respinși, iar iobagii băgați la închisoare, și Nicolae Marian pedepsit cu 25 băte, și astfel fiecare a trebuit să dea dijma pentru a doua oră.

16. Încă înainte zilei de Sângeorz (Giorjie-tag) se numără micii, iar dijma se ia toamna târziu (și după micii și după oi n. tr.) și astfel această dijmă de micii este contrară uzului urban (pentru că se ia dijmă de două ori după același an n. tr.). Aceste măsuri — atât cu privire la pământ cât și la micii — sunt luate totdeauna în paguba noastră.

17. Dacă unul sau altul dintre iobagi moare fără să lase moștenitori după el, atunci o astfel de sesiune la nici un caz nu se lasă văduvei sau fraților, nici chiar dacă sesiunea provine din moștenire părintească. În astfel de cazuri sesiunile sunt vândute, de Domnia de pământ iobagilor germani, cu prețuri considerabile, în avantajul Preagrațioasei noastre Domnii de pământ, iar plângerile sârmanei văduve și ale fraților decedatului nu sunt luate în considerare.

18. Unii iobagi sunt pedepsiți, pentru mici abateri, cu câte 25 bâte, când li se trag pantalonii jos și pedepsiți fără milă. Așa și Ștefan alui Babi, un moșneag de 70 ani, cunoscut de toți locuitorii comunei ca om cum se cade; tot așa și fiul lui, pentru motivul că au încercat să pună capăt unei mici certe. iscată între Marcu Mureșan și Gheorghe Brancu, a fost pedepsit cu 2 zile închisoare subterană și cu 25 bâte, fără nicio cercetare judiciară. Iar feciorului acestuia, după ce i-s'au tras pantalonii, a primit aceeași pedeapsă. Cu mult mai grav a maltratată pe Andrei Jurma, și mai ales pe juratul Iacob Götz. DI Administrator a lovit pe jurat cu bâta peste cap, cu pumnul în față, la dreapta și la stânga, apoi apucându-l de păr l-a trântit la pământ, călcându-l cu picioarele; după aceea l-a dus în palatul domnesc și aici, i-a aplicat 25 bâte; și toate acestea a trebuit să le îndure juratul nostru numai pentru faptul că într-o Duminecă, cu permisiunea clerului, a început să transporte, dela cuptorul domnesc, cărămizi pentru zidirea Bisericii, vrând prin aceasta să ne cruțe pe noi săracii germani, în zilele de lucru, de astfel de sarcini, cari la asemenea clădiri sunt foarte multe.

După această gravă pedeapsă — despre care DI Chirurg Baldt, căruia numitul jurat s'a arătat, cerând ajutor și mijloace de vindecare, poate să dea certificat doveditor — juratul a fost destituit din serviciu, iar în plus, ca pedeapsă suplimentară i-a poruncit să transporte 3000 cărămizi pentru zidirea Bisericii.

Cu umilință rugăm pe Ilustritatea Voastră să binevoiască a lua în binevoitoare considerare cererea noastră, în toate punctele enumerate, și a ne reduce, nouă iobagilor, dijma precum și robotele, cari ne-au cauzat de atâția ani foarte mari pagube. Pentru pedepsele mari îndurate deasemenea așteptăm dreptatea Ilustrității Voastre, ca unul ce sunteți singurul nostru ocrotitor.

În așteptarea rezolvirii favorabile a cererii noastre prea umilite, rămânem cu simțite considerații și cu cel mai profund respect, Dat în Pesac la 30 August 1812.

Ai Ilustrității Voastre prea plecați supuși: toți locuitorii români și germani ai comunei Pesac. L. S.¹

Pe verso: «Binenăscutului titl. Domn Domn Iosef von Mårffy, subprefectul On. județ Torontal și Preaslimat Domn Domn.

Rugarea umilită a comunei Pesac să binevoiască cu milostivire a o asculta».

Rezoluția Prefecturii, pe contrapagină: «... 1812, luna Iul. Mihai, prima și'n zilele următoare, în Becicherecul-Mare, în ședința ordinară s'a înregistrat în procesul verbal sub Nr. 4, referitor la plângerile urbariale. Domnului Constantin Duca, primpretorul plasei se ordonă că, cercetând plângerea petenților, dacă este posibil pe cale pacinică a-i împăciui, iar iobagilor păgubiți să le dea satisfacție, referând din reședința în reședință.² Grefier v. notar. Ludovic Marczibányi Buchid m. p.»

Orice comentariu este de prisos. Documentul în sine are o valoare în toată goliciunea ei întreaga realitate socială, întreaga viață a iobagilor români bănățeni de acum o sută și ceva de ani. Sub un astfel de regim care încătușa libertățile, aspirațiile și simțămintele românului; care secătua vîlaga și puterea lui de muncă și-i animaliza viața, nu era posibilă, sub nici un raport, ridicarea, întărirea și înălțarea iobagului român bănățean. A trebuit să vină, cu scânteii de foc, anul marilor prefaceri sociale și politice, anul 1848, când întregul ed-

1. Sigiliul, de ceară roșie, cercual, având încrustată figura unui ostaș roman cu togă lungă, cu coif pe cap, ținând în dreapta spada iar în stînga balanța, asemenea unui arhangel, — poartă următoarea inscripție: „Sigilum Comunitatis Feszakiensis“.

2. Adecă dela reședința plasei, din Sănnicolaul-Mare — de care depindea atunci com. Pesac — la reședința județului: Becicherecul-Mare.

ficiu medieval al iobăgiei dezonorante s'a prăbușit, pentru că iobagii împilați și apăsați, cu o nemai pomenită cruzime de către cenșii și grofii maghiari, să obțină dreptul natural primar de a putea duce o viață demnă de numele de om.

De acum încolo energia comprimată în sufletele lor obișnute sute de ani, izbucnește năvalnic și se revarsă ca o apă cristalină, aducând renaștere și resurrecșență atât în viața sufletească cât și în cea economică. Truda și asudoarea lor, care sub formă de dijmă se vărsa în hambarele contelui Bajzalki-Zichy, de acum încolo urmează calea naturală, aducând mulțumire și îndestulare în propriile lor case.

Locul Pesacului încătușat și sărac de odinioară, cu locuitorii sclavi, cu case de pământ acoperite cu tului și paie, în via Pesacul liber, renăscut sufletește și economicște de după 1848. De atunci și până azi, datorită muncii, priceperii și dragostei de brazda străbună a Românilor de aici, comuna a înaintat cu pași repezi pe căile progresului, așa încât azi nici nu se mai observă urmele trecutului înțunecat și vitreg. De unde la 1857 numărul caselor era de aproximativ 433, în 1880 de 508, a ajuns să fie azi de 715.

Că într'adevăr după 1848 viața socială se organizează pe alte baze decât pe cele ale iobăgiei nedrepte, ne dovedește un tablou de repartitie «Vertheilungs-Consignation» a sumelor ce aveau să le încaseze unii locuitori din Pesac, la anul 1857 — deci pe vremea absolutismului Bach —, din partea Erarului, adică a Statului, pentru căratul pietrelor de pavaj, probabil a vreunui drum, și cari sume s'au compensat în impozitele lor. Lucrarea aceasta pe vremea iobăgiei, locuitorii comunei trebuiau s'o presteze sub formă de robotă, în mod absolut grațuit. Că în acest an li se plătește, constituie cea mai plauzibilă dovadă că s'au emancipat de sub tirania ei.

Tabloul — aflător în arhiva Primăriei comunale Pesac — scris în limba germană, cuprinde numele a 238 Români și a 8 Germani din Pesac, indicând în dreptul fiecărui nume numărul casei și suma ce-o are de primit respectivul. Cel mai mare număr de casă este 433, și aparține lui Vasilie Mirci. Nu este exclus ca în acest an să fi fost și mai multe numere de case. Suma de primit variază între 1 florint 17 creișari și 26 fl. 15 cr.

În fruntea tabloului este scris cuprinsul lui care pe ro-

mânește sună așa: «Plasa Biled. Comuna Pesac. Consignațiune de distribuire. Despre averea erarială de 2062 fl. 40 cr., care sumă locuitorii din Pesac au s'o primească pentru căratul pietrelor de pavaj, și care sumă s'a compensat în anul 1857 în impozitele lor».

Tabloul se încheie cu următoarele: «Toți cei numiți și cari au luat parte la căratul pietrelor, cam toți nu cunosc știința scrierii; iar sumele ce li se cuvin din suma totală de 2062 fl. 40 cr. în cea mai mare parte li s'au compensat în impozitele ce datorează, introducându-se aceasta și în carnetul lor de impozite; iar cei fără rămășițe au primit, la mână, suma în bani gata. Aceasta adeverește subsemnata Primărie cu Consiliul comunal, conform adevărului.»

După desființarea iobăgiei, contele Zichy a rămas încă proprietar peste întinse moșii din hotarul comunei. În anul 1922, prin reforma agrară, pământul acesta a fost expropriat și redat adevăraților proprietari: țărănilor.

Date prețioase cu privire la trecutul istoric al comunei Pesac aflăm în inscripțiile din cărțile rituale din Biserica ortodoxă-română. Ele se referă atât la trecutul național-cultural-bisericesc, cât și la cel economic. Se găsesc date din domeniul istoriei naționale și universale, din domeniul geografiei, și chiar din cel al astronomiei.

Multe întâmplări ni s'au păstrat numai pe calea tradiției orale. Amintim pe cele mai importante.

În răzmerița dela 1848 cetele revoluționare ungurești ale lui Kossuth au jefuit comuna, maltratând locuitorii și pe conducătorii săi firești, pe preoții și învățătorii români, a căror viață îndeosebi căutau să o răpună. Preoții Nicolae Vasilievici și Ioan Mateovici, cunoscuți ca mari naționaliști români, văzându-se în primejdie de moarte, s'au refugiat, care pe unde a putut. Bătrânii comunei povestesc că popa Nicolae s'a ascuns în podul casei, într'o ladă zidită între coș și streășină, în care a stat trei zile, nemâncat și nebăut. Revoluționarii, în furia lor nebună, neaflând pe popii «olăh»-i s'au năpustit asupra familiilor lor, prădându-le, jefuindu-le și batjocorindu-le. Se mai spune că preoteasa popii Nicolae nevoind cu nici un preț să divulge ascunzișul soțului său, a trebuit să sufere pe lângă alte batjocuri și lovitura dureroasă a 25 băte.¹

1. Comunicarea Pr. Victor Fizeșan, și a țărănilor fruntaș Pavel Iovan, de 76 ani, din Pesac.

În timpul absolutismului, recrutarea tinerilor pentru armată o făcea un oarecare Bogdan din Pesac. Imputernicit al comandamentului militar austriac din Timișoara, Bogdan, gătit ca de nuntă, pe cal călare, cu steag și cu ciutură de vin în mână, umbla prin comună și cu care flăcău se întâlnea, îi închina cu ciutura, prefăcându-se că-l invită la cutare nuntă. Feciorilor cari gustau din ciutura, Bogdan le puneă peană și iederă pe piept și-i considera recrutați. Toți erau apoi duși la militarie cu forța.¹

În 1918, după izbucnirea revoluției, s'a format în comună o Gardă națională, pentru menținerea ordinii, având de comandant pe studentul Gheorghe Selejan din Pesac, azi medic în Timișoara.

Garda a funcționat numai vreo câteva zile, căci în 7/20 Noemvrie 1918 comuna a fost ocupată de armata sârbească, care intenționa să se instăpânească definitiv asupra întregului Banat. După Conferința de Pace dela Paris, și în urma intervenției Comandamentului puterilor aliate, armata aliaților noștri sârbi (sub pretextul că Banatul a fost teritoriu inamic până la semnarea tratatului de pace dela Versailles din 28 Iunie 1919), încărcată cu tot ce era mai bun în satele și orașele din Banat, în 13/26 Iulie 1919 s'a retras din Pesac, eliberând treptat toată partea de răsărit a Banatului până la Jimbolia.

În 27 Iulie comuna este ocupată de armata colonială franceză; iar în 7/20 August 1919 Românii Pesăcăni li se rezerva suprema fericire, de-a vedea cu ochii lor — cece strămoșii numai au visat și au dorit — pășind triumfător pe străzile comunei, în ritm de muzică și cântare, mândrii dorobanți ai regelui desrobitor Ferdinand I., aducând cu ei solia înfrățirii și a anexării pe vecie a comunei Pesac la trupul sfânt al patriei-nume: România-Mare.

La marea Adunare Națională din Alba Iulia dela 1 Dec. 1918, când s'a proclamat alipirea pe veci a Ardealului și a Banatului la Patria-Mamă, din Pesac au participat: Preotul Grigorie Vermeșan, țărani: Cuzman N. Bogdan, Andrei Anghel-Momac, și Cuzman Bogdan a lui Stefan. La reîntoarcere

1. *Ibidem.*

În 1811 a fost o mare asentare. Se prindeau feciorii cu funia. De frică ei fugeau prin păduri. Vezi: Revista Preoților, Timișoara, Nr. 41—42, din 27 Oct. 1913.

Pr. Vermeșan a fost arestat de Sârbi și excortat prin Timișoara-Vârșet la Belgrad unde a fost întemnițat în cazarma Nr. 7, și apoi în cea de sub Nr. 18, din 4 Decembrie 1918 până la 30 Ianuarie 1919 când a fost eliberat. Tratamentul din închisoare era prea puțin civilizat. În celule mici, reci și murdare și fără paturi — un fel de mansarde de o promiscuitate completă — era aruncată, luni de zile, floarea intelectualității române din Banat, care nu avea altă vină decât aceea că și iubea cu pasiune și foc Neamul și ardea de dorul libertății naționale, pentru care au luptat și i-au murit moșii și strămoșii.

La 25 Septembrie 1921 comuna a fost vizitată de Vasilie Goldiș (†1933), Iuliu Maniu, Alex. Vaida-Voevod, N. Popovici și alții.

În 27 Septembrie 1922 a avut loc, într-un cadru sărbătoresc, împrăștierea îndreptățiților din Pesac cu câte 1—2 jughi. pământ, din moșia de peste 700 jughiere expropriată, pe baza legii de reformă agrară, dela contesa Zichy, în prezența Ministrului de Agricultură și Domenii, Al. Constantinescu, care a tras cu plugul prima brazdă.

La 30 Sept. 1923 comuna este cercetată de mai mulți învățați români în frunte cu marele nostru istoric, profesorul Nicolae Iorga.

În 13 Noembrie 1923 Pesacul a avut fericirea unică în anele vieții sale de a primi înalta vizită a Regelui desrobitor și întregitor de Țară, Ferdinand I (†1927), însoțit de primul-ministrul Ionel I. C. Brătianu (†1927) și de alți înalți demnitari civili și militari ai Statului român. Pesăcanii au primit împărătește pe Regele lor, cu banderii de călăreți cu fanfară, cu arcuri de triumf, drapele și flori.¹

În 18 Aprilie 1926 a fost în comună profesorul univ. A. C. Cuza, președintele suprem al Partidului Național Creștin.

În 14 Sept. 1926 fostul ministru de justiție Cudalbu, ministrul Americii William S. Culbertson și alți demnitari, însoțiți de fostul prefect al județului Timiș-Torontal, Dr. Antonie Bogdan, fiul comunei, au vizitat Pesacul.²

Vizita regală ca și vizitele atâtor personalități proemnente din Țară și străinătate, adevăresc cele afirmate de noi

1. Vezi: „Regele Ferdinand I. și Banatul”, Timișoara 1923.

2. Vezi: *Cronica parohiei ortodoxe-române din Pesac, scrisă de Pr. Gr. Vermeșan (manuscript).*

cu privire la starea înfloritoare și de propășire materială și culturală a acestei comune, ce poate fi luată, sub toate aspectele, model de comună pentru oricare stat civilizată din lume.

Cât privește conducerea politico-administrativă a comunei Pesac, dintru început ea era încredințată primarului numit jude, ajutat de consilieri numiți jurați și cumeți, — și notarului. Pe timpul iobăgiei, primarul și consiliul comunal, numit anlistea și reprezentanța comunală, erau aleși de către populația comunei, și întăriți de Domnul de pământ. Notarul era numit de-a-dreptul de Domnul de pământ.

De fapt destinele comunei erau în mâinile Domnului de pământ, care exercita o influență nemărginită și decisivă asupra conducerii comunale. Dovada ne-o dă jalba dela 1812, care amintește despre maltratarea juratului comunal Iacob Götz din partea Administratorului domeniial.

Despre numirea notarilor de către Domnul de pământ ne-au rămas deasemeni în arhiva Primăriei dovezi concludente. Astfel, în 1836 rămânând vacant postul de notar, au recurs la acest post 2 candidați: Ștefan Bruckmann și Ștefan Szalay, ambii din Sânnicolaul-Mare. Primul s'a adresat Domnului de pământ Bajzath la 18 Aug. 1836, în limba maghiară, — al doilea s'a adresat, în latinește, primpretorului din Sânnicolaul-Mare, totodată și asesor de Tribunal, la 19 Aug. 1836.

În traducere românească, cererea luată în considerare sună așa: Onorat Domeniu! Prin moartea lui Ludovic Teleky devenind vacant postul de notar din Pesac, subsemnatul cu umilință îmi iau îndrăsneala, și după modesta mea părere cred că dispun de suficientă capacitate să ocup acel post, pe lângă aceasta cunosc și limbile cerute: maghiara, germana, sârba și româna —, rugându-Vă să binevoiți a mă numi în acel post, iar după obținerea lui îmi voi da toată silința să dovedesc că am meritat grația domeniială și să îndeplinesc cu conștiințiozitate ordinele Excelenței-Voastre. Recomandându-mă Excelenței Voastre, rămân, cu cea mai profundă stimă,

Onoratului Domeniu

Dat în Sânnicolaul-Mare, la 18 Aug. 1836.

cel mai spus serv : Ștefan Bruckmann m. p.

Așadară notarii trebuiau să știe cele 4 limbi și să îndeplinească necondiționat voia și capriciile Domnului de pământ.

mânt. În lumina acestei cereri, notarii aveau să susțină nu interesele populației, ci pe ale Domeniului.

Pe baza actelor din arhiva Primăriei comunale am putut reconstitui următoarea serie de primari și notari din Pesac:

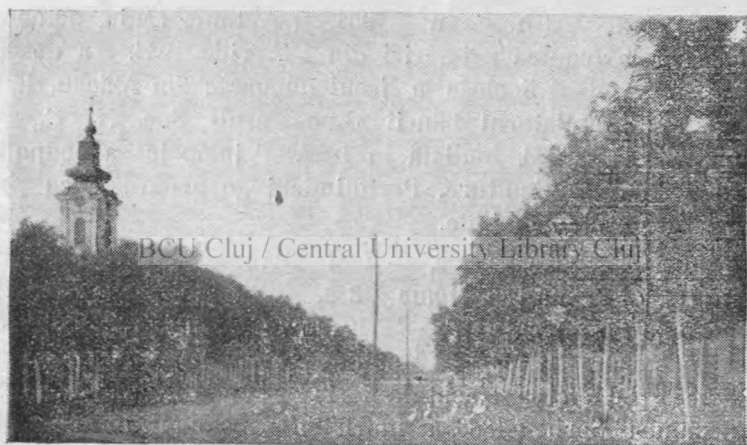
a) **Primari:** Cuzman Bogdan «jude» 1807, Gheorghe Chirilă «jude» tot la 1807, Ioan Surdu 1864, Nică Selejan, Partenie Anghel 1877, Gheorghe Magdin 1878, Vasilie Bogdan, Gheorghe Bîș 1889, Gheorghe Magdin 1890, Partenie Anghel 1891, Petru Băbău, Andrei Anghel 1899, Todos Magdin 1905, Gheorghe Selejan, Vasilie Ardelean 1910, Pantelie Anghel 1911—1919, Ioan Costa 1920, Ioan Doboș 1922, Gheorghe Anghel 1923—1928, Ioan Selejan —1930, Pantilie Anghel 1931, Ion Selejan — Noemvr. 1933, Gh. Fanu —1934, și Antonie Lația, actualul primar stă în fruntea primăriei din 1 Aprilie 1934. S'a născut la 1896. A absolvat 5 clase la liceul unguresc din Măcău. Este directorul și fondatorul băncii «Luceafărul» Soc. N. C., cu capital de Lei 40.000, fondată în 1927. Principala sa ocupație este și rămâne agricultura. Pretulîndeni gospodărește cu pricepere, cinste și demnitate.

Notari: Iosif Nagy 1799, — Iosif Dianovszky 1814, — Ioan Morvai 1817, — Andrei Döme 1818, — Stefan Szekeres 1821, — Antonie Thuroczy 1822, — Ludovic Teleky 1831, — Stefan Bruckmann 1836, — Edmund Knotty, — Ștefan Kadar 1848—1853, de aici a trecut la Igrîș, — Ioan Nanasy —1862, — Alexandru Serb —1886, a murit ca pensionar în Pesac, — Uroș Stanoilovici —1892, a murit în Pesac, — Iacob Gatter —1925, — Vasilie Bogdan din Pesac 1925, — Petru Gubariu —1934, iar dela 1 Noemvr. 1934 până azi Mihai Moise. Originar din comuna Marcovăț (Banatul-jugoslav), s'a născut la 20 Noemvrie 1894. După absolvirea școlii sup. de comerț din Timișoara, și a școlii de notari din Lugoj 1920, a funcționat în calitate de contabil județean în Timișoara până la 1 Oct. 1924. De atunci și până a fi numit în Pesac a funcționat ca notar comunal în comunele: Dorgoș—Lipova, Sânmartinul-sârbesc—Giulvăz, și Beregsăul-Mare. Ca locotenent în Reg. 107 Alba Julia, s'a distins în luptele dela Tisa, fiind decorat cu mai multe medalii. Este un element de valoare care-și află suprema satisfacție în împlinirea cu conștientiozitate și scumpătate a datoriei. Ținta lui este: ridicarea și consolidarea culturală și economică a comunei Pesac, cu concursul factorilor culturali din comună: al preoților și învățătorilor.

Spre a se vedea felul de organizare administrativă a comunei în trecut, respectiv de când ni s'au păstrat date, precum și măsura participării elementului românesc la conducerea Primăriei, voiu însemna aici pe reprezentanții comunei politice din anumite perioade, începând cu anul 1878.

Antistea sau consiliul comunal la 1878: Primar: Gheorghe Magdin. Viceprimar: Iacob Herold. Jurați: Vasilie Serdinean, Maxa Miloș. Cassier: Nicolae Koch. Tutore orfanal: Dămiar Marian. Notar: Alexandru Serb.

Reprezentanța comunală: **Viriliști** (membri de drept): Gustav Bajzâth, Francisc Miculescu, Andrei Fizeșan preot, Par-

Vedere din strada principală (vara)

tenie Anghel, Meilă Anghel, Ion Bogdan, Vasilie Bogdan, Gh. Selejan. — **Aleși:** Todor Magdin, Vasilie Selejan, Gh. Biaz, Andrei Schuszler, Dănilă Andrașiu, Mitru Iovan, Ion Cocron și Toma Lațcu.¹

La 1889: Primar: Gheorghe Magdin. Reprezentanța comunală: Gustav Bajzâth, Partenie Anghel, Vasilie Bogdan, Preot Andrei Fizeșan, Terentie Miculescu, Vasilie Docea, Gh. Selejan, Eremie Mihai, Todos Magdin, Steva Docea, Traian Bogdan, Ioan Cocron, Antonie Biaz, Andrei Selejan, Andrei Bogdan, Matei Kleer, Mihai Ardelean, Șteva Bogdan, Ioan Miloș,

¹ *Jokly Lipoi: Torontálmegyei iránytű ... statisztikai évkönyv, Nagy-kikinda, 1880, p. 534.*

Gh. Țintoi, Ștefan Nicoliciță, Damian Bogdan, Luca Avram, Petru Țintoi, Nicolae Dornbach, Gavrilă Fanu, Damian Nevrincean, Gh. Doboș, Marcu Iovan și Maxa Miloș.¹

La 1899: Primar: Andrei Anghel. S.-primar: Todos Magdin. Jurați: Nicolae Oprea, Nicolae Dornbach, Damian Magdin, Avram Lața. Cassier: Stefan Lața. Tutore orfanal: Ieremie Lața. **Viriliști:** Eugen Nagy, Mano Friedmann, Gh. Selejan, Preot Andrei Fizeșan, Andrei Bogdan, Ilie Dan, Vasilie Docea, Petru Bogdan, Preot Petru Păscu, Andrei Selejan, Meilă Selejan, Antonie Biaz, Vlasie Doboș (Cuzman Bogdan, Mihai Ardelean, Ioan Iovan. — **Aleși:** Maxa Miloș, Ioan Miloș, Francisc Kochi, Demian Mirci, Demian Bogdan, Teodor Ardelean, Stefan Nicoliciță, Aurel Isac, Nic. Ehling, Păntilie Anghel, Mihai Țintoi, Ioan Lața, Traian Bogdan, Vasilie Ardelean, Ioan Bogdan, Cuzman Bogdan.²

La 1905: Primar: Todos Magdin. Jurați: Gh. Lața, Gligor Nevrincean, Iosif Iost, Vasilie Biaz. Cassier: Matei Kohlmann. Tutore orfanal: Petru Cherrier. **Viriliști:** Desideriu Dobranssky, Mihai Ardelean, Preot Andrei Fizeșan, Antonie Miklosy, Preot Petru Păscu, Andrei Bogdan, Gh. Selejan, Ilie Dan, Adolf Fodor, Petru Bogdan, Meilă Selejan, Cuzman Bogdan, Marcu Doboș, Andrei Anghel, Antonie Biaz. **Aleși:** Gh. Anghel, Irimie Nicoliciță, Nic. Oprea, Ioan Kohlmann, Păntilie Anghel, Gavrilă Fanu, Ștefan Lața, Petru Avram, Andrei Bogdan, Teodor Ardelean, Traian Ardelean, Gh. Miloș, Ion Bogdan, Vasilie Ardelean, Gh. Țintoi, Cuzman Bogdan, Meilă Nicoliciță.³

Toți reprezentanții comunali au știut să scrie, dovadă semnăturile lor proprii pe invitațiile sau convocările la ședințele consiliului.

Actualul Consiliu comunal, ales pe un period de 4 ani, și instituit la 1 Aprilie 1934, are următoarea componență: Primar: Antonie Lața. Membri de drept: Preot Grigorie Vermeșan, inv. Iosif Marinescu, Dr. Horea Popa. Aleși: Teodor Miloș, Traian Magdin, Ioan Dornbach, Anton Nicoliciță, Gh.

1. Vezi: *Invitare Reprezentanților comunei, la ședința, care se va ținea la casa comunală în 27-lea Novembrle d. m. la 2 ore.* Obiectul: *Licităția „Verzerungului”*. (Acelaș cuprins și în limba germană.)

2. *Meghívó az 1899 évi Augusztus hó 11 n. Pészak község tanácsstermében reggeli pont 9 órakor tartandó rendkívüli közgyűlésre.* Tárty: (Obiectul, întâi în limba maghiară și apoi în cea română.)

3. *Idem, din 18 Februarie 1905.* Toate convocările sunt în arhiva Primăriei comunale Pesac, la anii respectivi.

Mirci, Partenie Fănu, Cuzman Bogdan, Iosif Lotharius și Vasilie Jurca.

Alți funcționari comunali: Adalbert Henz din Periam, sub-notar dela 1 Iulie 1922, Antonie Bogdan din Pesac, impiegat dela 14 Ian. 1922 și Cuzman Bogdan din Pesac, agent de urmărire dela 1 Aprilie 1934.

În urma reînființării circumscripției medicale, cu sediul în Pesac, cu data de 1 Mai 1935 a fost numit în fruntea acestei instituții tânărul doctor Horea Popa, fiul preotului ortodox din Veneția-de-Sus, jud. Făgăraș. Împreună cu tot atât de tânărul doctor de Padua Victor Fizeșanu, fiul preotului Fizeșanu, din Pesac, veghează cu nepotolită dragoste ca populația comunei să-și mențină sănătatea și vigoarea trupească, condiție esențială oricărui progres și în oricare domeniu. Medicamentele prescrise populația și le procură dela farmacia din localitate.

Funcțiunea de magistră postală o deține Iuliana Jurcu, originară din Cermeiu, abs. a școlii normale; — iar cea de șef de gară, Gh. Golcea, impiegat de mișcare C. F. R.

Hotarul comunei are o întindere de 6262 jug. cad. pământ, trei părți arător și o parte livezi. Numările hotarului: Slatina-mare, Slatina-mică, Fântânioara, Vârleanda, Munte-nioara, Pusta Pacaș și Livezile. La Slatina mare se află hunca lui Docea și hunca popii, iar la Vârleanda este: hunca mare, hunca mică, hunca Cozarului și alte hunci mai mici.

3. Locuitorii.

Majoritatea locuitorilor comunei sunt Români de religia ortodoxă, restul: Germani, Țigani, mai puțini Unguri și Evrei. Toți, afară de evrei și țigani, se ocupă îndeosebi cu lucrarea pământului și prăsierea vitelor de rasă. Pământul este cam nisipos, dar foarte roditor. Cerealele leguminoasele și zarzavaturile, toate, cresc de minune. Vii sunt puține.

Țăranii, atât Români cât și Germanii, dispun de cele mai moderne unelte economice pentru lucrarea rațională a pământului. Tehnica modernă și forța motrice, tractoarele și mașinile de tot felul, și-au aflat o reală și întinsă aplicare în Pesac. Recolta medie de grâu, porumb, orz și ovăz, anual,

la un jugher cadastral (1600 stânjini pătrați), este de 800 până la 1200 kg. In anii buni produce și 1500 kg.

Industria și comerțul sunt puțin dezvoltate. Românul s'a simțit prea legat de pământ, și de aceea cu greu a plecat să învețe vreo meserie, afară din comună. Și, nici n'a fost prin rău atașarea lui de brazda străbună, care i-a asigurat totdeauna existența. Nu putem spune, însă, că aceste ramuri de producție și câștig au fost cu totul neglijate de Românii de aici. Cu toată vitregia vremurilor și deasupra oricăror prejudecăți ei și-au crescut din sânul lor meșteșugari și negustori destoinici cari să le satisfacă trebuințele și nevoile de toate zilele. Iată cum se prezintă ei azi în privința aceasta:

Meșteșugari: Tâmplar: Eugen Lațcu (și 2 germani). — Faur: Traian Jivi (și 4 germani). — Rotar: Teodor Iorga (2 germani). — Croitori: Mihai Drăgoi, Damian Selejan, Vasilie Tântoi, Ștefan Lația. — Măcelar: Vasilie Dan (2 germani) — Mecanici, proprietari de mașini de treerat: Seneca Hațegan, Nic. Miloș, Gh. Miescu. — Pantofari: Petru Cioca, Gh. Mărian (1 german). — Bărbieri: Teodor Niculiță, Ștefan Iovan, Ioan Tântoi, Moisa Tângău. — Turtar: Gh. Selejan. — Fabricant de sifon și limonadă: Vasilie Brancu. — Tinichigiu: Adam Wiewe, brutarul Marg. Dietrich proprietarul de moară lărănească Matei Detzr, precum și N. Wirsz din Lovrin, proprietarul fabricii de țigle și cărămizi, sunt germani.

Negustori: Băcani: Traian Iovan, Moisa Ciorbă. — Ospătării: Ioan Cristea, Lucreția Crăciun (și 1 german). — Prăvălie pentru schimb de făină: Aurel Boar și Traian Iovan.

Lucrurile de trebuință pe cari nu și-le pot face singuri și nu le pot obține în comună și-le procură din Periam ori din Timișoara.

Dotăți cu însușiri frumoase, Românii pesăcâni în toate timpurile s'au manifestat ca agricultori harnici, pricepuți, muncitori, iubitori de ordine și curățenie, de lumină și libertate, și mai presus de toate, ca o dovadă mai mult a superiorității rasei din care fac parte, s'au manifestat ca naționaliști conștienți și înflăcărați și ca creștini ortodocși adevărați. Pentru linuta lor ortodoxă-românească au avut să sufere și persecuții din partea stăpânirilor streine politico-bisericești: ungurești și sârbești, cari nu vedeau cu ochi buni ridicarea și întărirea elementului etnic românesc din această comună, care se prezenta

ca o adevărată cetățuie a românismului în aceste părți ale mândrului nostru Bănat, invadat de streini. Notarul ungar, Ioan Nanasy, cu calabalăc cu toț, a fost scos afară din comună de acești naționaliști infocați.

Conștienți că numai prin lumina minții și cultura sufletului se poate menține și ridica un popor, Românii de aici și-au trimis copiii la învățătură, făcând din ei tot atâtea lumini cari au despicat și alungat întunerecul în care erau fost osândiți să trăiască moși-strămoșii lor. Multe din aceste lumini s-au stins arzând, altele continuă să ardă, spre cinstea celor ce le-au aprins. Unele au ajuns să lumineze pe culmi, prevestind revărsarea zorilor dimineții zilei, care va însemna piatră de hotar între trecutul întunecat și viitorul plin de nădejdi izbăvitoare, pentru această Românie zidită din sânge și suflet românesc. Cunoaștem următorii intelectuali români ieșiți din Pesac:

Învățători: Alexie Popovici, a absolvat Preparandia din Arad în anul 1814¹, — Ștefan Palemici în 1825, — Ilie Miescu 1826, — Vasilie Rusu 1827, — Nic. Vasilievici 1827, — Uroș Biaș 1834, — Gh. Olariu 1846, — Teodor Dan 1861, — Virgil Minișan 1874, — Emilia Fizeșianu 1896, — Antonie Nevrințean 1900, — fost subrevizor în Oradea, — Florica Bujor 1903, — Cornelia Alexa 1903, — Andrei Andraș 1905, azi paroh în Brestovăț, — Filip Doboș 1905, — Maria Bogdan inv. în Pesac, — Vasilie Docea 1914, și Ioan Barbulescu, fost inspector școlar în Oradea.

Preoți: Ilie Miescu, a absolvat Institutul teologic ort. rom. din Arad în anul 1823², — Nic. Vasilievici 1824, — Vasilie Rusu 1825, — Teodosie Rusu 1834, — Teodosie Miescu 1840, — Nicolae Fizeșan 1885, fost preot și protopop militar în Brașov și Sibiu, scriitor bisericesc, trăiește azi ca pensionar retras în Sănnicolaul-Mare, — Victor Fizeșan 1901, paroh în Pesac, și Iancu Barbulescu 1928, fost administraior parohial în Lunga și Vălcani, azi paroh al Românilor ortodocși din Chi-cago, Statele-Unite ale Americii.

Profesori: Emil Mihai, profesor la școala superioară de

1. Dr. Teodor Botiș: *Istoria școlilor normale (Preparandiei) și a Inst. teologic ort. rom. din Arad. Arad, 1922, p. 677-728.*

2. *Idem p. 415-500.*

comerț din Timișoara, și Gh. Andrașiu, profesor la liceul «Constantin Diaconovici Loga» Timișoara.

Ofițer: Adrian Miculescu, fost colonel în armata română.

Notari: Vasilie Bogdan, fost notar în Pesac și primpretor în Sănnicolaul-Mare, azi pensionar în Săn Petru-Mare, — Nestor Dan, fost subnotar în Pesac, — Eremie Dan fost notar în Berliște, — Iuliu Barbulescu, notar în Bulgăruș, — Ioan Brancu și Petru Niculiță notari diplomați fără post.

Avocat: Dr. Antonie Bogdan, avocat în Timișoara, este anândria Pesacului.

Prin merite personale în anii 1926—27 s'a învrednicit a se înălța la înalta demnitate de prefect al județului Timiș-Torontal. Gândul lui a fost să întărească stâlpii cari stau la temelie țării întregite. Că acest măreț gând l-a realizat în chip desăvârșit grăesc luminos cele 26 biserici ortodoxe zidite (din Vinga, Periam, Munar, Brestovăț, etc) ori restaurate, — cele 25 monumente pentru Eroii Neamului morți în războiul de reîntregire, apoi mulțimea Caselor naționale — printre cari și cea din Pesac — și a Caselor parohiale din tot cuprinsul județului. BCU Cluj / Central University Library Cluj

Pentru toate acestea, și pentru alte asemenea fapte, și-a atras recunoștința Bisericii strămoșești și a românismului din Banat.

Stegar al Ideii naționale, în calitatea sa de presedinte județean al partidului Național-Creștin — de sub șefia poetului pătimirii noastre, Octavian Goga — luptă neînfricat pentru realizarea devizei: România a Românilor.

Medici: Dr. Gheorghe Selejan, medic în Timișoara, Dr. Gheorghe Lația, (licențiat în Drept) medic în Periam, membru în Consiliul județean și primar al Periamului, — Dr. Victor Fizeșanu, Pesac.

Inginer tehnic: Petru Bogdan, Cluj.

Licențiat al Academiei comerciale: Ioan Găvrăan, controlor financiar, Timișoara. Absolvent al școalei sup. de comerț: Vasilie Crăciun, Pesac.

Studenți teologi: Andrei Chirilă și Petru Bogdan, stud. Academia teologică, Arad.

Din simpla înșiruire a acestor nume se poate vedea partea de contribuție adusă de fiii țărănimii din Pesac, Ideii naționale și culturii românești în genere. Cei din trecut —

sub regimul opresiunii —, ca și cei din prezent — sub oblădirea soarelui libertății naționale — au pus câte-o piatră la temeliea edificiului măreț și trainic ce se numește pentru vecie: România-Mare.

Sunt apoi o sumedenie de tânări absolvenți ai Gimnaziului, unii ocupând diferite funcții de Stat, alții rămânând la coarcele plugului, ridicând, astfel, nivelul intelectual al țării de aici, în rândurile cărora nu se găsește analfabeți.

Strânși uniți în jurul bisericii ortodoxe și a școlii confesionale naționale, conduși înțelepțe de preoții și dascălii lor, românii de aici și-au păstrat cu scumpătate comorile moștenite dela strămoși: limba, obiceiurile și legea românească-ortodoxă. Ei vorbesc o limbă curat românească, amestecată cu prea puține elemente streine. Sunt iubitori de muzică și cântare. Cu aceeași dragoste și îndemănare cântă doinele ori cântecele naționale și patriotice, ca și cântările bisericesti. Cântăreții de strană se bucură de o considerație și cinste deosebită. De aici numărul mare al cântăreților bisericesti. Amintesc pe cei mai buni: Orestie Bogdan, Alexandru Moga, Petru Bogdan-Pera, Gh. Selejan, Petru Avram, Ilie Serdincanț, Marcu Mureșan, Ilie Nevrincean, Vasilie Bogdan-Pera, Ion Bogdan-Pera, Damian Magdin, Vasilie Magdin, Mihai Bîș, Petru Muntean, Silviu Doboș, Lazar Niculiță, Pavel Iovan, Ion Mirci, Damian Ardelean, Traian Ardelean, Damian Ardelean jun., Gh. Iovan, Gh. Avram, Petru Milos, Vasilie Bogdan etc.

Cu aceeași sfințenie țin și la jocurile sau dansurile naționale românești, ca: hora, bătuta, ardeleana, călușerul, și celelalte specii de joc sau dans românesc, precum și la toate obiceiurile moștenite dela nuntă, botez și înmormântare.

Viața culturală, azi ca și în trecut, se desfășură și se intensifică sub ocrotirea și îndrumarea Bisericii. Casa Culturală Ortodoxă Română — înființată în 1927, și declarată persoană juridică de către Tribunalul Timiș-Torontal, secția I, la 11 Martie 1931 sub Nr. 958/1931 — stă sub direcția supraveghere a Bisericii. Preotul paroh conducător de oficiu parohial și președinte al Corporațiilor parohiale — Consiliu și Adunare parohială — este și președintele de drept al Casei Culturale.

Casa aceasta — o adevărată vatră de lumină — este

al doilea amvon de pe înălțimile căruia se predică *Pesacul* — cum să-și orânduiească viața individuală și socială în cadrele moralei creștine ortodoxe și a ideii naționale românești, — singurele și adevăratele pârghii de înălțare și desăvârșire a vieții.

Conferențieri iscușiți — preoți, învățători, revizori școlari, medici, studenți etc. — în anul 1934 au ținut aici 12 conferințe cu caracter religios-cultural, istoric-național, economic și social-sanitar. Sătenilor — în sala de lectură, deschisă în toate zilele — le stă la dispoziție 4 cotidiene, 10 periodice, 6 reviste literare și ilustrate și 2 din domeniul economic. Biblioteca număra 260 volume.

Alături de sala de lectură sunt: 3 camere pentru conversații și jocuri distractive, și o sală mare pentru dans și reprezentații.

Societăți religioase-culturale: Societatea tinerilor «St. Gheorghe» cu 34 membri, — Soc. relig. tineretului școlar, grupul băieților și fetelor, care îngrijește de înfrumusețarea bisericii și a cimitirelor, — Comitetul misionar, — Statul păcii, — Frăția Ortodoxă Română (FOR) și Societatea I. O. V.

Cât privește portul pe vremuri a fost al adevăraților getodaci. — Și azi «când privești figurile dârze ale patriarhilor Pesacului îți pare că vezi coborînd moșnegii daci între noi să mustre pe următorii pentru lepădarea portului național strămoșesc. Acești moșnegi cu plete și azi mai poartă cioareci albi de lână, cojoc ori suman cusut cu motive naționale, opinci și căciulă. Tinerimea și femeile, influențate de curentul modernist, au adoptat acelaș port ca și Românii din Sănnicofaule-Mare, Comloșul-Mare, Nerău, Cenad, Beba-Neche etc. Moda și luxul fac adevărate ravagii. Deși industria casnică, în ceea ce privește cusăturile pe gherghiefuri și țesutul covoarelor și al albiturilor din cânepă și in, este suficient dezvoltată, totuși Românii de aici poartă haine de ștofă de fabrică, după moda nemțească, domnească, modernă.

Sub influența nenorocită a aceluiași curent modernist, ce tinde să desbrace Neamul nostru de atâtea trăsături și caractere originale, de o vreme încoace a început a se furișa în sufletul bravilor români de aici, alături de florile linemăritoare ale virtuților și mătrăguna otrăvită a păcatului srigitor.

La cer de a nu avea copii. Este o boală crudă ce atinge atât trupul cât și sufletul. Câte vieți de femei nu se duc... înainte de vreme, numai pentru că nu voesc să dea naștere altei vieți care să-le perpetueze spița din neam în neam, din generație în generație, și să ducă mai departe, peste veac, numele de Român!

Ce blestem pe acest Neam, care nici n'a apucat să se bucure de soarele vieții și deja caută umbra morții. Tinerimea, această floare primăvăratecă, dacă vrea ca viitorul să-i suradă și să ajungă toamna vieții, care este vremea roadelor îmbelșugate, să pornească numai decât pe urmele bătrânilor, cari simțeau cea mai mare rușine faptul de a nu avea copii.

O mai strânsă legătură cu Biserica și cu sfintele ei Taine; o mai intimă legătură cu Iisus și Evanghelia Lui, va deștepta simțul de rușine în cei ce l-au pierdut; va înviora sufletele molate de heroina plăcerilor senzuașe și fără frâu; va deschide ochii celor orbiți de patima banului, a bogăției și a traiului bun și comod; va înmuia inimile înghețate și împietrite în păcat, și va trezi la realitate și la conștiința datoriei pe cei ce visează o viață ușoară și fără griji.

În primul rând Bisericii ortodoxe îi revine marele rol de a reforma, a reînnoi din temelie sufletul celor căzuți în mrețele acestui murdar, urât, păgânesc și înjositor păcat, și a reda vieții creatoare: caractere tari, oameni integri, conștiinți de cea mai elementară datorie din lume, aceea de a înmulți spița neamului după voința Creatorului Dumnezeu.

Când tinerimea noastră, din toate comunele, renăscută, va păși și'n această privință pe urmele strămoșilor geto-daco-romani, viitorul acestei scumpe Români, recâștigată cu atâtea sublime jertfe, va fi asigurat, și nu vom avea niciun motiv să ne mai temem de nimeni și de nicio revizuire a granițelor trasate definitiv cu sânge.

Viitorul și fericirea unui neam sunt copiii, și cu cât un neam are mai mulți copii, crescuți în duhul Evangheliei lui Cristos, cu atât va fi mai fericit, va trăi mai mult și numele lui niciodată nu va fi șters din cartea popoarelor și a vieții.

Cumcă alarma ce-o dăm este perfect justificată și îngrijorarea noastră — bazată pe realitatea crudă — este îndreptățită, ne-o dovedește, fără putință de desmăntire, statistica urmă-

toare despre natalitatea și mortalitatea la Românii ortodocși din comună:

Anul	Botezați	Morți	Anul	Botezați	Morți	Anul	Botezați	Morți
1795	29	66	1837	84	61	1902	89	66
1796	45	13	1838	103	70	1903	91	68
1797	33	26	1839	105	72	1904	95	62
1798	29	22	1840	99	41	1905	89	54
1799	44	26	1841	102	52	1906	84	63
1800	37	40	1842	70	101	1907	71	59
1801	35	22	1843	108	66	1908	61	70
1802	49	23	1844	121	50	1909	78	62
1803	25	19 ¹	1845	114	6	1910	73	77
1813	33	14	1846	118	73	1911	75	67
1814	26	26	1847	112	79	1912	79	68
1815	23	34	1848	107	91	1913	54	47
1816	30	15	1849	141	166	1914	81	61
1817	25	28	1850	111	108	1915	36	75
1818	25	14	1851	132	67	1916	24	48
1819	41	16	1852	126	84	1917	21	76
1820	53	10	1853	117	67	1918	27	90
1821	44	16	1854	120	87	1919	60	51
1822	52	11	1855	105	75	1920	79	49
1823	61	38	1856	132	127	1921	69	58
1824	65	20	1857	111	98	1922	63	68
1825	63	16	1858	124	89	1923	63	64
1826	71	21	1859	121	74	1924	47	63
1827	66	41	1860	115	123	1925	63	43
1828	68	46	1865	135	65	1926	62	54
1829	68	47	1870	134	96	1927	50	68
1830	66	65	1875	130	77	1928	46	48
1831	62	49	1880	124	126	1929	49	52
1832	63	21	1885	120	90	1930	45	41
1833	72	44	1890	112	72	1931	46	42
1834	84	46	1895	100	74	1932	36	41
1835	84	48	1900	90	66	1933	34	58
1836	108	110	1901	99	58	1934	33	40 ²

1. Vezi Tabella din documentul vechiu.

2. Vezi matriculele parohiei ort. rom. Pesac.

Perechi cununate			
Anul	Cununați	Anul	Cununați
1795	5	1913	26
1796	17	1917	10
1797	29	1921	17
1798	19	1922	20
1799	12	1923	9
1800	15	1926	10
1801	24	1927	8
1802	26	1928	15
1803	4	1929	8
1902	16	1930	10
1910	20	1931	12
1912	14	1932	3

Sa finea anului 1934:
Perechi cununate: 503

Nelegiuți:
a) Cu contract civil: 122 perechi.
b) Concubini: 11 perechi¹

1. Vezi datele statistice ale parohiei ort. rom. Pesac pe 1934.

Evoluția populației comunei Pesac este precum urmează:

BCU Cluj / a) După naționalitate: ary Cluj

Anul	Români	Nemți	Unguri	Sârbi	Evrei	Slovaci	Țigani	Alții	Total
1869									2838 ¹
1880									2953 ²
1890	2369								3139 ³
1900	2454	598	20	6	18	—	—	2	3098 ⁴
1910	2223	479	97	9	—	—	—	178	2986 ⁵
1927	2150	463	52	6	14	10	194	—	2889 ⁶
1930	2031	436	49	5	13	9	183	—	2726 ⁷

1. *A magyar korona országainak 1900 évi népszámlálása, Budapest, 1902, p. 366.*

2. *Ibid.*

3. *Dr. Diaconovic; Enciclopedia Română, tom. III, pag. 571.*

4. *A magyar kor, 1900 évi népszáml, I. c.*

5. *Statistica Primăriei com. Pesac.*

6.—7. *Ibid.*

b) După confesiune :

Anul	Ortod.	Gr. cat.	Rom. cat.	Protest.	Bapțiști	Izraeliți	Alții	Total
1846	1949							1
1900	2372	81	624	3	—	18	—	3098 ²
1916	2398	25	532	21	—	7	—	2983 ³
1927	2311	3	513	28	20	14	—	2889 ⁴
1930	2178	3	482	25	25	13	—	2726 ⁵

4. Parohia ortodoxă-română.

După tradiție, Românii au ieșit din Sân Petru în frunte cu preoții, conducătorii lor firești, punând odată cu bazele comunei Pesac și pe cele ale parohiei ortodoxe-române de aici. Cari anume preoți au venit precis nu se știe, pentru că matriculele, cele mai vechi documente după cari ne-am fi putut orienta, încep în Pesac dela 1795, iar în Sân Petru dela 1781. La 1773 știm cu precizie că Românii din Pesac aveau preot pe Ilie Vasilescu alias Vasilievici, iar la 1781 pe al doilea preot pe Gheorghe Popovici. În deobște se crede că acești doi preoți au venit odată cu Românii, din Sân Petru. De atunci și până azi Românii din Pesac au două parohii, cu doi preoți parohi, aleși prin concurs, pe baza Statutului organic sașunian.

La 1784 în Sân Petrul-Mare erau 5 preoți: Sava Popovici, Iovan Petrovici, Nicolae Nicolici, Iovan Nicolaevici și Petru Marcovici.⁶ Dacă parohia sârbească din Sân Petru s'a întărit numai la 1779 atunci amintii preoți sârbi servesc începând cu acest an. Restul preoților,⁷ cunoscuți cu mult mai înainte de acest an, unii cu aproape un secol, nu au putut fi decât preoți români, cărora ierarhii sârbi, cu ocaziunea hirotonisirii le-a schimbat numele, adăugând numelui românesc:

1. Aloysium R. d. Lewald: *Universalis Schematismus*, l. c.

2. *A magyar kor. orszög 1900 évi népszáml.*, l. c.

3. *Schematismus cleri Diocesis Csanadienisis* 1916 pag. 34.

4. *Statistica primăriei com. Pesac.*

5. *Ibid.*

6. *Vezi matriculele parohiei ort. sârbe din Sân-Petrul-Mare și adresa Of. par. ort. sârb din Sân-Petrul-Mare, cit.*

7. *Vezi: „Seria preoților ort. români cunoscuți” punct. 8.*

terminațiunea sârbească de «ici», făcând astfel din numele românești: Pop, Popescu, Ionescu, Constantin Constantinescu, Vasilie, Vasilescu, Nicolae, Petru, Matei Marcu, etc. nume sârbești ca: Popovici, Ioanovici, Constantinovici, Vasilievici, Nicolici, Nicolaevici, Petrovici, Mateovici, Marcovici etc. Le-a schimbat numele dar nu le-a putut schimba sufletul, care tot românesc a rămas.

Parohia ortodoxă mixtă româno-sârbă din Săn Petru, la 1764 depindea de eparhia Timișorii, protopresbiteratul Cenadului.¹

Parohia ortodoxă-română din Pesac dintru început și până la 1865 a stat sub jurisdicțiunea episcopiei din Timișoara, protopresbiteratul Cenadului cu sediul în Sănnicolaul-Mare; iar de atunci și până azi depinde de Episcopia națională a Aradului, protopresbiteratul Banat-Comloșului.

În urma hotărîrii Congresului Național Bisericesc — întrunit în sesiune ordinară în București, la 15 Octombrie 1935, —, de a se reactiva străvechea Episcopie românească ortodoxă a Timișorii, parohia Pesac — împreună cu toate parohiile din cele 6 protopresbiterate aparținătoare în prezent la Episcopia Aradului — va trece sub jurisdicțiunea nouă Episcopii. Și până la terminarea tuturor lucrărilor de arondare și organizare a episcopiei Timișorii, parohiile din Banat, anexate eparhiei Aradului, în baza aceleiași hotărîri a aceluiași Congres, vor trece sub jurisdicțiunea episcopiei Caransebeșului, al cărei titular va lua denumirea de «Episcop al Timișorii și al Caransebeșului».

Până pe la finea veacului al XIX-lea Românii rămași în Săn Petru țineau legături de frățietate și credință cu frații lor strămutați în Pesac. Preoții sârbi din Săn Petru, în tot anul, la serbătorile mari, aduceau, dela Pesac, Evanghelia românească și o citeau credincioșilor ort. români din parohia lor.²

După mărturia bătrânilor, Românii îndată la venirea lor în Pesac și-au zidit o bisericuță de lemn, în care preoții au oficiat serviciile dumnezeiești³. Pe locul bisericii vechi, la anul 1806 au zidit cu multe jertfe o biserică de cărămidă, care

1. D. Ruvarac; *Temisvarska eparhija 1764, in Srpski Sion br. 16 strana: 466 god. 1905.*

2. *Comunicarea Pr. Victor Fișeanu-Pesac.*

3. *Comunicarea bătrânului Pavel Iovan-Pesac.*

dăinuște și azi. Considerând Biserica și Școala cetățile suletului lor românesc Românii pesăcâni nu s'au dat înapoi dela niciun sacrificiu, dela nicio jertfă. Fără ajutor împărătesc-catholic, cu mijloacele proprii, și-au susținut biserica și școala, preoții și învățătorii. Pe seama preoților au cumpărat 2 sesiuni parohiale (64 jugh. pământ), iar pe învățători i-au plătit din taxele de cult, în bani și naturale, încassate dela toți credincioșii. De aici legătura strânsă între biserică și școală, ambele armonizându-și și înfrățindu-și puterile în vederea unuia și aceluiași scop sublim: fortificarea conștiinței ortodoxe-românești și pregătirea sufletelor pentru marele praznic al Unirii tuturor Românilor.

În baza Statutului șagunian și mai apoi a noii Legi de organizare a Bisericii ortodoxe din cuprinsul Patriarhiei române, dela 1925, unul din parohi este conducătorul Oficiului parohial și președintele corporațiunilor parohiale: al Consiliului și al Adunării parohiale. Actualmente conducător al oficiului parohial este preotul Grigorie Vermeșan. Consiliul parohial, ales pentru periodul 1932—1937, este compus din următorii credincioși: Președinte: Preot Grigorie Vermeșan. Membri: Ordinari: Preot Victor C. Fizeșianu, Orestie Bogdan, Vasilie Țintoi, Efrem Brindea inv.-dir., Traian Magdîn, Ioan Bogdan, Antonie Bias, Ilie Serdiniant, Vasilie Bogdan, Ilie Fanu, Petru Biriș, Cuzman Ardelean, Traian Minci, Gheorghe Minci, Gh. Docia, Vasilie Selejan, Ilie Lața, Ion Doboș, Traian Fanu, Iulian Muntean, Antoniu Opriș, Moisa Țingău, Vasilie Lața, Efta Chirilă. — Supleanți: Simion Munteanu, Petru Bogdan, Vasilie Țintoi, Mihai Miloș, Cusman Lața, Vasilie Lațcu, Ilie Docea. — Epitropi: Nicolae Selejan, Vasilie M. Craiovan, Ioan Țintoi.

Sectarii.

Streirii, geloși de acest front al conștiinței ortodoxe-românești, au căutat, uzând de cele mai josnice mijloace, să-l distrugă prin infiltrarea unor credințe streine de sufletul popoului nostru. Sectarismul și uniatismul au fost armele criminale de cari s'au servit dușmanii Neamului în lupta pentru desagregarea acestui front românesc. Gândul lor era ca, odată cu credința ortodoxă, să smulgă din suflete și conștiința națională românească. Unii, lăsându-se seduși s'au lăpădat de

credința ortodoxă trecând în rândurile sectarilor baptiști și nazareni, conlucrând astfel cu dușmanii neamului la subminarea Bisericii și a Statului național unitar.

Acțiunea lor subversivă tinde la bolșevizarea României, clădită pe oase de luptători români ortodocși. Raiul Loșevic îi încântă, și dorește să-l instaureze și în România Voevozilor români ortodocși. Cu astfel de Români n'am fi ajuns nici odată în România-Mare! Ne-am fi pierdut de mult în apele maghiarismului.

Creștinii luminați și patrioții adevărați cunosc aceste lucruri, de aceea se și feresc de acești agenți ai comunismului marxist, jidovesc, anticreștin și antinațional. Ei văd în Biserica națională ortodoxă singura mântuire, singura cetate care le-a pășirat și le va păstra de-a-lungul veacurilor sufletul și conștiința de Român. Nu va trece multă vreme până când și rătăciții sectari se vor convinge de acest lucru și cu câință se vor întoarce la matcă.

Primii români din Pesac căzuți în mreșile sectei nazarene au fost soții Andrei și Marta Magdin, la 1907, iar la baptiști femeile: Sida Serdineanț și Maria Dosescu, în anul 1916. Lor le-a urmat în rătăcire, cu osebite în anii 1912 și 1921, alte 60 suflete naive, dintre țărani din comună.

Nazarenii se adună în mod clandestin, iar baptiștii au o casă de rugăciune, zidită cu dolari americani, în care predică țăranul Ion Dosescu din Pesac, reîntors ca predicator baptist din America dolarilor, unde s'a dus ca simplu muncitor, pentru câștigarea mijloacelor de existență.

Morala sectarilor lasă mult de dorit. În față: drepti și sfinți, iar în dos cei mai decăzuți oameni. Adunările lor sunt cuiburi de imoralitate și desfrâu. «Frații» și «surorile», cum își zic între ei, nu cunosc nicio rușine. «Fratele» Partenie Fanu a luat pe «sora» femeia lui Marcov Milan din Pesac și s'a dus cu ea la Timișoara păcătuintă împreună. Acesta este unul din nenumăratele cazuri de indecență și rușine petrecute în rândurile sectarilor din Pesac.

Armonia, bunăînțelegerea și pacea sunt noțiuni necunoscute sectanților. Certele pentru întâietate la conducerea comunității se țineau aici lanț încă dela infiriparea sectei baptiste, iar în iarna anului 1934 ele au degenerat în bătaie și

scandal public, provocând desbinarea bapțiștilor pesacâni în două tabere adverse, una având de conducător-predicator pe Gheorghe Avram, și alta pe Ion Dosescu. Dizidenții lui Dosescu nu mai frecventează capiştea ci se adună prin case particulare.

Copiii sectanților participă la slujbele divine din biserica ortodoxă și urmează cursurile de catehizație în școală alături de copiii ortodocșilor, unde li se împregnează în suflet doctrina adevărată, carea determină în mod definitiv orientarea lor sufletească viitoare.

Ambele secte din Pesac sunt în descompunere, pe deo parte din pricina păcatelor din sânul comunității, care zi de zi se vede părăsită de aderenți, și pe de altă parte din pricina copiilor, cari — departe de a asigura continuitatea și viața sectei — nu vor cu nici un preț să urmeze părinții (pe calea rătăcirii, ei rămânând credincioși bisericii, tradiției și obiceiurilor strămoșești.

Unirea cu catolicii.

Preotul Teodosie Miescu, născut în Pesac din familia numită a Tigăeștilor, în calitatea sa de capelan pe lângă veterarul paroh Filip Rusu a avut o purtare ireverențioasă, necuviincioasă, față de șeful său ierarhic, de parohul său. Ștotelele dela cununii, înmormântări, și dela alte ierurghii, pe cari trebuia, conform legii, să le împartă cu parohul său, și-le-a reținut sieși în întregime. Fiind reclamat pentru faptele sale încorecte, ce nu cadrau cu demnitatea de preot, episcopul Timișoriei, Pantelimon Jivcoviți l-a admonestat și dojenit, sfătuindu-l, părintește, să se îndrepte. El, însă, în loc de îndreptare, mai rău s'a sumeșit și în semn de răsbunare, în 1846 a trecut la unație, azilul tuturor infractorilor, răsvrățiților și renegaților, împreună cu toate neamurile sale.

Episcopul unit Vasilie Erdélyi din Oradea l-a denumit paroh unit în Pesac, pentru a adânci spărtura făcută în mijlocul românilor de aici.

Serviciile dumnezeiești le ținea în casa țaranului Andrei Bogdan de sub Nr. 345. Ca să poată atrage cât mai mulți români ortodocși la rătăcirea sa, acest preot apostat, reneгат și anarhist, s'a folosit de cele mai perhorescate, murdare și

înşoitoare mijloace prozelitistice de acaparare a conştiinţelor, degradând şi terfelind nu numai cultul ci şi întreaga învăţătură de credinţă şi morală a religiei creştine.

Anume, spun bătrânii că înainte de a începe slujba divină, în dumineci şi sărbători, popa Tudose, cum îi zicea lumea, poftea, pe cei ce veneau să-l asculte, la câte un păhăreţ de răchie, ţuică; iar preoteasa se îngrijea să cinstească oaspeţii cu câte o prăjitură numită «intorsături» sau «săveicuţă». Apoi, cu toţii, bine dreşi, popă şi popor, intrau în capelă să-şi officieze slujba sfintei Liturghii. O ce revoltătoare imoralitate! Ce sacrilegiu! Minte sănătoasă rămâne înmărmurită în faţa unor astfel de lucruri scandaloase ce numai între păgânii şi sălbatecii din Africa şi Aşia se mai pot întâmpla. Iată dar până unde a coborît şi coboară unaşia demnitatea şi conştiinţa românească!

Murind tatăl său, popa Tudose a voit să-şi officieze prohodul în biserica ortodoxă, pe motivul că şi dânsul a contribuit la ridicarea ei, a bisericii. Românii ortodocşi împotrivindu-se, popa Tudose a făcut cu rătăciiii lui mare scandal, cu încăerări şi bătăi sângeroase. Episcopul din Timişoara auzind de noua ispravă a unişilor din Pesac a blestemat pe popa Tudose şi pe unişii lui zicând ca «să nu se mai întâlnească doi cu doi». Blestemul a prins. Din viaţa lui Tudose apostatul şi turburătorul nici urmă n'a mai rămas în comună, a pierit şi urma unaşiei blestemate şi semănătoare de zizanii şi turburări.

Puţinii români uniţi de azi (trei persoane) fac parte din ceata celor cca. 30 familii, cari în anul 1895, n'au voit să plătească birul preotesc şi taxele de cult pentru susţinerea bisericii şi a şcolii naţionale confesionale, lucrând astfel cu duşmanii Neamului la sugrumarea conştiinţei româneşti.*

Corul ibsericesc.

Corul vocal bisericesc s'a înfiinţat la 1881 de către cântăreţii de strană, sub conducerea ţăranului Gheorghe Ştefan din Chizătău, având de preşedinte pe preotul Andrei Fizeşianu², iniţiatorul şi sprijinitorul corului. Dela 1891 conducerea corului o ia învăţătorul Emanuil Barbulescu, iar dela 1902 până

1. Comunicarea ţăranului Pavel Iovan şi a Pr. Victor Fizeşianu.

2. Vezi: „Revista Preoţilor“ din Timişoara, Nr. 41—42 dela 27 oct. 1913.

La 1925 preotul Victor Fizeșianu, care, alături de corul vocal bărbătesc, a mai înființat și un cor mixt, cu statute aprobate de guvernul unguresc, la 1907, sub numirea de «Reuniunea corală «Lira» din Pesac». Ambele coruri, admirabil instruite de acest bun și abil conducător, au reputat pretutindeni succese strălucite. Pe lângă răspunsurile liturgice, cântate după cei mai de seamă compozitori români, corurile executau, cu multă artă, și cântări profane național-patriotice, unele destul de grele, ca de pildă, opereta: «Mama lui Ștefan cel Mare» etc.

În fiecare an, la sărbătorile mari, corurile aranjau, pentru înălțarea și desfătarea sufletului românesc de aici, reprezentațiuni: corale, teatrale, muzicale; dansuri naționale, ca: băstuta și călușerul etc. La emulația de coruri din Timișoara, la 1923, corul a luat premiul al III-lea, iar la 1925, în Sânnicolaul-Mare, cu ocaziunea desvelirii monumentului genialului poet Mihail Eminescu, sub conducerea studentului în teologie, azi preot în Chicago-America, Victor Barbulescu, a luat premiul I.

Între anii 1930—1934 corurile au stat sub conducerea tânărului învățător Savu Ureche, care a mai înființat încă un cor mixt cu elevii școlii primare, urmând într-o toată, cu multă destoinicie și pricepere, linia tradițională trasă de fericirii săi înaintași.

Transferarea (la 1 Sept. 1934 a) învățătorului Ureche la Igrăș a avut ca urmare încetarea activității corurilor din Pesac, cari, în lipsă de conducător, cu timpul se vor destrăma complect ceea ce aduce cu sine mare pierdere sufletească Pesăcănilor, căci corurile pe lângă rolul lor artistic-muzical au avut și au și rosturile lor naționale și bisericesti. Corurile de aici au bibliotecă cu un bogat repertoriu de note muzicale.¹

5. Biserica și mănăstirea veche ortodoxă-română din Sân Petrul-Mare.

Biserica veche ort. română din Sân Petrul-Mare, cu hramul «Sf. Nicolae», zidită din cărămidă arsă, tencuită și văruită, acoperită cu șindrilă, avea 9 ferestri și 2 uși. Pardoseala din cărămidă. Bolta obișnuită din lemn. Turnul din lemn, cu 2 clopote.

1. Vezi: *Cronica parohiei ort. române Pesac.*

În altar: Prestolul din cărămidă, tencuit și văruiț; pe el: 3 epitafe, chivot și 2 sfeșnice de aramă, cruce de lemn, evanghelie și antimis sfințit de episcopul român al Timișorii Ioanichie Vladislavlievici, la anul 1718.

Proscomidierul din piatră, avea: icoana Mântuitorului, pictată pe pânză, potir și disc de alamă, steluță de argint, linguriță și copie de metal, acoperemintele de mătase, sfeșnic de zinc, clopoțel și cădelniță de metal.

Vestminte preoțești: felon, stihar, epitrahil, mânecări și brâu de mătase, pentru trei preoți.

Înainte altarului: Iconostasul din lemn, cu următoarele icoane: Răstignirea, 10 Prooroci, 12 Apostoli 12 icoane ale praznicelor împărătești și 4 icoane împărătești. Ușile împărătești vechi, — provenind desigur dela o altă biserică și mai veche, deci înainte de anul 1718 — 2 sfeșnice mari, 2 prapori de mătase cu icoanele: Învierea Domnului, sf. muc. Gheorghe, Botezul Domnului și sf. ierarh Nicolae.

Cărți: 2 Octoice, Minei al praznicelor, Triod — format mare —, Tipic, Ciaslov mic și Liturghier.¹

Și biserica aceasta, ca și celelalte biserici românești din aceste părți ale Banatului, a existat, cu toată probabilitatea, și pe vremea stăpânirii turcești. Este puțin probabil ca numai după 2 ani dela alungarea turcilor să li putut ridica Româniile de aici o biserică așa mare. Mai mult însă: în Sân Petru-Mare, pe lângă biserică, exista și o mănăstire veche. Probabil că ușile împărătești dela biserică veche, vor fi provenit dela mănăstirea aceea. În opul istoric alui Matic Sv.,² se amintește că la anul 1660 călugării din Ipec au primit daruri atât dela popa Ieftimie cât și dela ieromonahii: Axentie, Sava și Silvestru. Cred că nu mai este nevoie a demonstra că biserica și mănăstirea din această comună au fost ortodoxe românești. Abstrăgând de faptul că pe aceea vreme în Sân Petru nu exista altă populație de cât cea românească, însuși numele românesc al pomeniților slujitori sfințiți dela aceste altare sfinte, vine să confirme adevăritatea celor afirmate mai sus.

Actuala biserică ortodoxă din Sân Petru-Mare nu se știe când s'a zidit. În anul 1824 s'a renovat și s'a prelungit.³ Este

1. D. Ruvaraș: *Temisvarska cparhija od niena postanka od 1708, p. 31.*

2. *Katastig peiki 1660—1666 l. c.*

3. *Adresa Of. parohial ort. sârb din Sân Petru-Mare cit., semnată de preotul Dušan Predity, paroh.*

prea probabil ca actuala biserică sârbească să nu fie alta decât biserica veche românească, remaniată și mărită.

6. Biserica ortodoxă-română din Pesac.

Istoric, stilul și planul.

Biserica actuală ortodoxă-română din Pesac, cu hramul «Înălțarea Domnului», este una din bisericile vechi, care, cu puține remanieri, în decurs de un secol și un sfert, ni s'a transmis în forma ei inițială: elegantă și elansată.

Piatra de temelie a bisericii s'a pus la 7 Decembrie 1806, iar târnosirea ei s'a făcut abia la 16 Septembrie 1811, prin protopopul Cenadului, Nicolae Nicolici (1810—1831), din Sânnicolaul-Mare, ca mandatar al episcopului Timișorii Ștefan Avacumovici. Edificiul bisericii a costat: 16.364 florinți, 15 cruceri,¹ sumă colectată exclusiv dela enoriașii parohiei în număr, atunci, de aproximativ 393 familii. Și ca, ca și toate bisericile noastre din Banat, va fi, prin veacuri, pildă vie și elocventă a dragostei și a spiritului de jertfă ce a animat pe străbunii Românilor ortodocși, din această comună.

Ca stil, plan și elevație, biserica se aseamănă mai apropiat cu bisericile ort. rom. din Vălcani, Comloșul-Mare și Igris; iar ca linii generale cu toate celelalte descrise în volumele de până aici. Ceeace o deosebește este poziția turnului, ai cărui pilastri de temelie, dela răsărit, nu mai cad, ca de obicei, în pronaos, ci se îmbină cu fațada apuseană a bisericii, așa încât turnul, cu toate că este atașat bisericii, cu care de altcui forănează un tot organic, este în întregime afară de corpul ei, respectiv de pronaos, începând dela temelie. Am putea presupune că turnul să fi fost construit ulterior, ceeace nu pare prea verosimil. Această dispoziție a turnului nu detrage nimic din frumusețea bisericii. Dimpotrivă. Puțina abatere dela formele consacrate ale stilului baroc vienez, adus în Banat de macedo-români, ar fi adaus, probabil, ceva mai mult la frumusețea înfățișării externe a bisericii, dacă ea n'ar fi avut ne-

1. Vezi documentul vechiu, cu „însemnarea” preotului F. Rusu dela 10 Decem. 1821. Din cuprinsul acestui document, tablou-colectă, din care lipsesc primele două foi, până la nr. curent 67, incl., se constată că sumele donate pentru biserică variau între 1—84 florinți.

norocul să fie, azi, în apropierea nemijlocită a edificiului școlii confesionale ort. rom., și a altor clădiri, care ascund vederii generale fațada ei cea mai frumoasă și mai importantă.

Forma bisericii este cea dreptunghiulară, cu a' sîda altarului, mult mai îngustă, cu 5 laturi. Abside laterale, propriu zise, nu sunt. Numai în interior ele sunt însemnate în grosimea zidurilor naosului, dând astfel bisericii forma de cruce latină.

Biserica ortodoxă română. Monumentul Eroilor.

Descrierea externă a bisericii.

Dimensiunile bisericii în exterior: lungimea: 26.25 m., plus 3.80 m. zidul turnului; lățimea naosului și a' pronaosului: 11.25 m., înălțimea zidurilor cca 7.50 metri.

Zidăria din cărămidă arsă, tencuită și văruiată. Exteriorul a fost remaniat ultimată în 1926, din ajutoarele bănești primite dela prefectul județului, Dr. Anton Bogdan, fiul comănei. Alte remanieri și restaurări au avut loc în anii 1876 și 1903. Soclul, nu prea pronunțat, are profil simplu. Paramentul fațadelor dela miazăzi și miazănoapte este tăiat de cunoscutele firide, dreptunghiulare, în partea superioară în arc plin-cintru, larg evazate. Trei firide dela mijloc sunt mai

adânci (60 cm.), iar cele două, respectiv patru, dela capetele faşadelor, una la pronaos şi alta la naos, mai puţin adânci şi aceasta pentru a se compensa, la cele dela naos, partea luată în zidărie de braţele dreptunghiulare ale crucii ce înlocuiesc absidele laterale. Numai arcaturile firidelor au chenar cu muluri simple. În fiecare din cele 10 firide sunt aşezate, în partea de sus, câte o fereastră dreptunghiulară, cu partea de sus în segment de cerc, atingând cheia firidei, cu muluri simple. Sub ferestri este o banchiză proeminentă. Ferestrele, opt la număr, împărţite în mai multe geamuri de sticlă obişnuită, au cercevelele şi pervazurile de lemn tare. În firidele mai puţin adânci ale pronaosului, ferestrele sunt zidite cu cărămidă, luând forma unor nişe mărite. În cea dela Nord este zugrăvit «a tempera» tabloul hramului: Înălţarea Domnului nostru Iisus Cristos.

În firidele mediene este câte o uşă dreptunghiulară, fără chenar, cu două canate de lemn. În faţa uşii dela miazăzi, în interior, fiind postate jilţurile bărbăteşti, uşa stă permanent închisă.

Între firide sau arcadele oarbe, sunt pilastrii angajaţi cu bază şi capitel profilate. Pilastrilor li se suprapune un brâu puţin ieşind cu profil, apoi un tor şerpuitor şi în fine, sub sireaşină, se profilează, frumos, cornişa, foarte proeminentă. Acoperişul, cam şuguiat, este învelit cu şiglă solzi.

Absida altarului, fără firde, are în axă o fereastră. În partea de miazănoapte îi este ataşată, ca şi la biserica orf. rom. din Sânnicolaul-Mare, o mică capelă, acoperită cu şiglă solzi.

Turnul, cu baza pătrată (lungimea unei laturi: 5.44 m.) are, în elevaţie, forma unei prisme lungite. Între turn şi faşada vestică a bisericii legătura se face în formă de arc scadat. Sochul ca şi coronamentul faşadei este la fel cu al bisericii. În axe, la apus, este uşa de intrare, înălţată cu 2 trepte de piatră, cu 2 canate de lemn, având deasupra o marchiză; iar la faşadele laterale este câte o arcadă oarbă, toate în formă dreptunghiulară, cu chenar simplu. Deasupra uşii este o fereastră; iar arcadelor laterale li se suprapune câte o nişă de mărimea şi forma ferestri. Pe cornişă se aşează frontonul triunghiular, foarte pronunţat şi cu profil bogat, acoperit cu tînichea.

În axele părții superioare, degajate, între cunoscutele două cornișe, sunt 4 ferestri dreptunghiulare, în partea de sus plin-cintru, cu chenar simplu. Deasupra ferestrilor se profilează un lintou, iar dedesubt o marchiză. Ferestrelor sunt flancate de pilaștri angajați, cu bază și capitel ionic, cu două volute. Sub cornișa de încheiere este așezat orologiul. Acoperământul turnului, din lemn, cu modulațiuni baroce, acoperit cu tablă de tinichea, este încins, pe mijloc, cu ghirlande de flori verzi, tot de tinichea. În 1903 turnul a fost radical renovat. Înălțimea turnului, partea de cărămidă, până la acoperiș, este de: 19.78 metri.

Descrierea internă: pictura, icoane, vase . . .

Interiorul — cu forme suple, cu mobilier strălucit, cu zugrăveală murală insinuant de expresivă, cu iconostasul roșu și alegoric sculptat, împodobit cu icoane de un colorit cald și fermecător, în nuanțele fericit armonizate ale culorilor naționale — oferă credincioșilor o ambianță de cucernicie și de înaltă spiritualitate, în care se reflectează imaginea unui templu divin, care înobilează sufletul și desăvârșește credința.

Bolta semicilindrică «berceaux» este susținută și întărită prin 7 arcuri transversale sau dublouri, ale căror împingeri cad de-a-dreptul pe zidăria bisericii. La punctul de întâlnire, o consolă etajată, suprapusă capitelului unui pilastru angajat, al cărui fus canelat are lungimea numai de 1 metru, simulează, cu mult și reușit efect decorativ, adevărații pilaștri.

Bolta altarului, mai joasă și mai îngustă ca cea a naosului, este zugrăvită cu stele. Pe peretele drept al altarului este zugrăvit, în ulei: s. Grigorie Teologul, iar pe cel stâng: s. Vasilie cel Mare. Fereastra, din față, care luminează altarul, are evazația ogivală. Sub fereastră, în locul în care ar trebui să fie, ca de obicei, scaunul de sus al arhiereului, este o nișă, închisă cu ușă de lemn, ținând locul diaconiconului sau al vestiarului. Pe un etajer se păstrează: mai multe rânduri de odăjdii, dintre cari un rând a fost adus direct din Viena cu prețul de 50.000 Lei; un litiier, cununiile și alte obiecte sfințite necesare cultului. La dreapta nișei este o ocnică în care stau suspendate cele două cădelnițe de metal. În laturea de dreapta este ușa ce comunică cu capela, în care se păstrează stiharele minis-

tranșilor,¹ tetrapoadele; iar în perete este așezată o sobă pentru foc.

Proscomidierul, redus la o simplă nișă, în peretele din stânga, este închis cu o ușă de lemn, încadrată în sculpturi aurite. În fundul nișei este pictat Mântuitorul Cristos, binecuvântând cu dreapta păharul și ținând în stânga pâinea.

Aici sunt: 1 potir de argint massiv, cu păharul aurit, în interior cu porcelan alb — practic și igienic —, disc și linguriță din metal argintat, copia și steluța din alamă, o garnitură de alamă cu două vase pentru apă și vin. La stânga proscomidierului este spălătorul semicilindric, din cărămidă, atașat de zid.

În mijlocul altarului, ridicat cu o treaptă, este prestolul, din 4 stâlpi de piatră, cu tablă de lemn dreptunghiulară deasupra. Dintre cele mai frumoase acoperăminte ale prestolului una are cusută inscripția: «Dăruit de Aurora Fizeșianu, soție de preot, anul 1927». În fața prestolului, înșirate pe trei rânduri stau: 10 ripizi, 8 sfeșnice și 2 cruci mari pentru ministranți. Pe prestol sunt: 1 chivot de argint — în forma unui turn cu cupoia în miniatură, cu cruce deasupra, pe laturi gravate: Răstignirea, Ioan și Maria, iar pe ușă: Providența divină; spre a fi ferit de praf, este închis într'un cadru de sticlă, cu bază de alamă și cruce deasupra —, 4 cruci mici de lemn, 2 de metal — încadrând minuțioase sculpturi de lemn, reprezentând scene din viața Mântuitorului —, 4 sfeșnice de alamă, 3 clopoțele de aramă și antimisul sfințit de episcopul Ioan Meșianu la anul 1897, donat de Floarea Anghel din Pesac. Pe prestol mai sunt 2 iconițe bizantine, ambele reprezentând pe Maica Domnului cu pruncul Iisus în brațul stâng, cu coroane pe cap. Au fost aduse aici la 1811, cu ocaziunea sfințirii bisericii, probabil chiar de protopopul Nicolae Nicolici. Se păstrează, în ramie de lemn, ca niște relieve sfinte și prețioase.

Înainte de prestol sunt 2 covoare de lână, țesute cu motive naționale, dăruite de dna Mărioara Brindea n. Bogdan, învălătoare.

Pe pereții altarului atârnă două rânduri de icoane prăznicare, unele pictate pe lemn altele pe tinichea. Cele de lemn

1. Nu numai catolicilor au stihare, ripizi, sfeșnice și cruci mari pentru ministranți, ci acest obicei îl aflăm chiar și la Nestorienii din Asia. Vezi: Dr. Badea Cîrșeanu: Tezaurul liturgic, București. 1910, tom. I. p. 149.

sunt mai vechi, pictate în stilul bizantin având inscripții cu caractere latine.

Altarul pardosit, ca și restul bisericii, cu pătrate albe de piatră «kehlheim» de Austria, este mai înălțat cu o treaptă ca soleea și cu două ca naia bărbaților. Treptele sunt din piatră de gresie sclivizită.

Iconostasul (tâmpla) bisericii ortodoxe-române.

Iconostasul, sau tâmpla, din lemn, ia în partea de sus forma semicercuală a boltei. Se razinează deopotrivă pe pereții laterali ca și de arcul dublu de la altar. Are două rânduri de coloane de câte 8, suprapuse, asemănătoare celor de la biserica ort. rom. din Cenadul-Mare. Coloanele din rând I. au o bază

cilindrică canelată, așezată pe un soclu în forma unui pilastru, cu bază și capitel frumos profilat, de culoare albastră, cu sculpturi aurite; iar cele din rândul al II-lea, având o mică bază, aproape cubică, se postează deasupra consolelor etajate, așezate pe capitelele coloanelor din rândul întâi. Fusul, de culoare gălbuc, are 14 canelure verticale, în partea de jos umplute cu toruri aurite, cu marginile despărțite printr-o bandă îngustă numită «listel» — ca la coloanele romano-toscane și ionice-grecești. Capitelul este cel compozit — împreunarea celui corintic cu cel ionic —, format din 2 rânduri de frunze de acant, cu volute aurite. Coloanele ce flanchează ușile împărătești susțin un frumos timpanon. Cele deasupra lor, ca și cele dela marginea iconostasului din rândul al II-lea, susțin câte o somptuoasă arcadă cu luneta frumos sculptată, ca și la biserica catedrală ort. rom. din Arad. Pe arcada mediană se înalță. Crucea din vârful tâmplei, iar pe cele laterale, puțin mai mici, este câte o vază sculptată cu flori. În fața coloanelor degajate, mai ieșite, stau alte coloane imitații, angajate de suprafața iconostasului, precum se obișnuiește la toate iconostasele cu coloane.

Sculptura iconostasului, lucrată, cu multă ingeniozitate și simț estetic, în filigrane, cu motive vegetale, florale și geometrice, este opera unui sculptor necunoscut. Părțile sculptate din întreaga biserică au fost ultima dată aurite în anul 1926. Prima auritură a executat-o măestrul aurar Vas. Derestye din Arad în anul 1877. Părțile de lemn nesculptate ale iconostasului, precum și întreg mobilierul bisericii, au culoarea narmurei albastrii.

Icoanele iconostasului sunt așezate pe trei rânduri. Cele din rândurile I.—II. sunt încadrate în rame dreptunghiulare, cu partea superioară plin-cintru; iar cele din rândul al III-lea în medalion. Ordinea icoanelor:

Rândul I. Ușile împărătești cu Bunavestire, la dreapta ușilor: Iisus, ușa diaconească cu arhanghelul Mihail, s. Ioan Botezătorul; la stânga: Madona cu pruncul Iisus în brațe, ușa cu îngerul Rafael, s. Nicolae arhieru. Subt icoanele împărătești, dela dreapta spre stânga: Tăierea cap. s. Ioan Botezătorul, Iisus și Samarineanca la fântână, visul lui Iacob, s. ierarh Nicolae în corabie cu corăbierii. Deasupra ușilor împărătești:

Cina cea de taină; la cea diaconească, de dreapta: Intrarea în biserică; la stânga: Intrarea lui Iisus în Ierusalim.

Rândul II., dela stânga spre dreapta: Nașterea Domnului, Botezul Domnului, Invierea Domnului, Sf. Treime în mijloc, Înălțarea Domnului, Pogorîrea Duhului Sfânt, Schimbarea la față.

Rândul III, icoanele, suprapuse, ale celor 12 Apostoli, cu semnele lor simbolice; în mijloc, sus: Trimorphon.

Mântuitorul Cristos (din rândul I.) cu dreapta binecuvântă, iar în stânga ține un steag cu flamura fălăindă. Este după Inviere, căci I-se văd, la mâini și la picioare, semnele crucilor. Madona, tipic apuseană-catolică, are în mâna stângă pe pruncul Iisus, iar în dreapta o floare de crin.

Icoanele acestui iconostas, de o frumusețe artistică impresionantă, ca și de-o execuție tehnică ireprosabilă, sunt factura celui mai de seamă artist pe care ni l-a dat Banatul până în veacul al XIX-lea. Numele lui — eternizat pe icoana Sf. Treimi, o adevărată revelație artistică, pe care genialul pictor a lucrat-o în atelierul său din Roma — este: **Nicolae Popescu**.

Ceeace ridică valoarea acestor tablouri și le învăluie într'un nimb de o angelică înfățișare, este tocmai fericita inspirație, unică în felul său, a artistului Popescu, de a-le imprima, cu o discreție tehnică și cu un rar simț de culori, un caracter sugestiv specific românesc, prin armonizarea ideală a culorilor naționale românești. Tricolorul românesc: roșu, galben și albastru, nuanțează atât fondul tablourilor cât și îmbrăcămintea figurilor sfinte.

Format în întregime în școlile apusului catolic «Popescu a rămas până la sfârșitul vieții adept sincer al artei academico-romantice, simțind în același timp și influența schimbărilor introduse de prerafaeliții români».¹

Deși ortodox, însă străin de arta bizantină ortodoxă, toate lucrările lui artistice bisericesti poartă timbrul banocului vienez care se manifestă, în acest timp, nu numai în arhitectură ci și în pictură. Sfinții zugrăviți de Popescu au o înfățișare reală, vie, de o frumusețe ideală. Imbrăcămintea și'ndeosebă ornatele arhieresti poartă pecetea catolică. El, ca și alți pre-

¹ Dr. Ioachim Miloia: *Date și documente noi referitoare la pictorul Nicolae Popescu; în Analele Banatului, (revistă) An. II, Ian.—Iunie, 1929, p. 40*

«cursori în ale artei, crescuți într'un mediu de artă mare, apuseană, reîntorcându-se a transplantat în Banat noui «curenți de artă ce pe alocurea au schimbat cu totul aspectul artei autochtone».²

În vara anilor 1876 și 1877 până prin Octombrie, pictorul Popescu a executat pictura murală, în ulei, a altarului și a bolților, iar peste iarnă s'a reîntors la Roma unde a pictat, în ulei, pe pânză, icoanele tâmpiei. Ca dovadă ne servește amintita icoană a Sf. Treimi pe care se găsește semnătura sa: «Nicolae Popescu, Roma, 876». Pictura boltei, afară de cea a draveei naosului deasupra soleei, deteriorându-se complet, a trebuit să fie înlocuită, în întregime, cu o alta, care, nici pe departe, nu se poate asemăna cu nobila pictură alui Popescu.

Cât privește biografia acestui «abil artist», — în creierul căruia, după ce termină de pictat biserica din Pesac, se depănă ideea înființării unei Academii de Arte frumoase, în Banat, idee ce abia anul trecut s'a realizat, — o aflăm însemnată pe scurt, în articolul scris, cu prilejul morții sale, în revista «Familia», din anul 1878, sub titlul: «Suvenirea morților»: Nicolae Popescu, talentatul nostru pictor a re-pausatu în Lugosiu la 29 dec. Prin Moartea lui pictur' a romana în braca doliu, căci densulu a fost nu numai unu artistu escelinte, dar totu-odata singurul artistu pe care l'am avut, în 1 ărțile banatice. Născutu în comun'a Zorlențulu-mare, în comitatulu Carasiu, tinerulu Popescu a datu de curendu probe de un adevratu talentu pictorescu; a venitu la Pesta, de aice s'a dusu la Viena, de unde cu generosulu ajutoru alu ilustrei familie Mocioniane a mersu la Roma, ca se-și completeze studiile. Acolo s'a și însoratu. La începutu petrecea erna la Roma, ver'a prin Banatu zugrăvindu biserici; în urma înse remase în continuu aice, unde multe biserici vor conserva numele seu. Elu a muritu în etate de 42 ani, lăsându în doliu socia iubitoare și doi copii. Fia-i fierin'a ușiora! Iat dl. Dr. I. Miloia distinsul director ul Muzeulu Bănățean din Timișoara îl caracterizează astfel: «Nicolae Popescu reprezintă gradul cel mai înalt al năzuințelor artistice al Banatului în sec. al XIX. și aceasta atât prin formele sale de artă improspătate neconținut în mediul din Roma, cât și

prin dorința sa de a schimba starea lucrurilor, de-a da o îndrumare sănătoasă picturii locale în genere, începând dela cea bisericească, prin cearea unei academii de belearte.¹

În 6 Octombrie anul curent, împlinindu-se centenarul nașterii pictorului Popescu, întreaga presă din țară a adus bine-meritate elogii memoriei marelui și neîntrecutului artist hărășean.

Pictura lui Popescu, înnegrindu-se de funinginea lumii-urilor, a reclamat o radicală spălare și curățire. Această operație avu loc în anul 1926, cu ocaziunea, remanierii exteriorului bisericii. Remanierea a costat: Lei 450.000. Biserica a fost sfințită din nou de regretatul Episcop Dr. Grigorie Gh. Comșa, al Aradului, la 2 Iunie 1927.

Una din cele trei candelă de metal dela iconostas are inscripția: «Dăruit de Văd. Sofia Iovan 1911».

Pe solee în sâmurile dreptunghiulare, lipite de pãrete, sunt 4 scaune sau jeliuri, pe spatele cărora Popescu a zugrăvit diferiți sfinți, prooroci și cuvioși, având cadre sculptate; iar, deasupra lor se înalță câteva frize de sculpturi aurite, ce se termină sus printr'un fronton triunghiular, în timpana căruia este sculptată: Providența divină. În fața scaunelor sunt cele două strane ale cântăreților, pictate, în partea dinspre solee, cu diferiți sfinți. Pe solee mai sunt: 2 analoghe, cu icoana Învierii sau a praznicului, și Evanghelia, cu acopereminte de pânză brodată cu motive naționale românești, dăruite de Gheorghe Anghel, cântăreț, și soția sa Saveta, în anul 1927; 2 feșnice de metal. Soleea este luminată de 2 ferestri, larg evaluate, cu chenari zugrăviți cu motive luate din ornamentica românească, precum a preconizat, înainte cu 3 decenii, I. P. S. Patriarhul României Dr. Miron Cristea, în studiul Său «Iconografia».² Asemenea cadre naționale au toate ferestrele.

Lângă strane sunt tronurile: arhieresc și al Născătoarei, formate din câte 2 coloane, similare celor dela iconostas, cari sunt în o frumoasă arcadă. La tronul arhieresc deasupra jilțului de lemn, înălțat cu 2 trepte, este zugrăvit Sf. Ioan Gură-de-Aur ca arhieru; iar la tronul Născătoarei: Sf. Fecioara cu pruncul Iisus în brațe, iar supt ea tabloul: Întâlnirea Mariei cu Elisabeta. Deasupra suspendă o candelă de metal.

1. *Analele Bănătuului*, An. III, Nr. 1, pag. 7:

2. *Iconografia*, Sibiu, 1905, p. 41.

Invățătorii soții Brindea între absolventele clasei a VII-a din anul școlar 1934/35, îmbrăcate în costume naționale cusute cu mâna proprie, sub conducerea inv. M. Brindea.

Naosul, dreptunghiular este mai jos cu o treaptă ca soalea. În faţă, stând jumătate pe solee, are amvonul, o tribună circulară înălţată cu trei trepte. Pe lângă pereţi sunt alineate jilţurile bărbajilor. Pe eticheta fixată pe spatele fiecărui jilţ, sau scaun este scris numele posesorului. În faţa scaunelor, de partea stângă, este postată cerimea, de catifea, sprijinită pe patru prăjini de lemn. De bolta naosului suspendă un splendid candelabru sau polileu de bronz, cu 32 braţe pentru fixarea luminilor.

Marinimoişii donatori ai candelabrului au lăsat ca creştineasca lor faptă să fie eternizată şi în scris, în forma unui act comemorativ tipărit în mai multe exemplare. Actul sună aşa:

Pro memoria! Pentru aducere aminte să însemnă, că polileul mare de bronz din biserica gr.-or. română din Pesac s'a procurat pe spesele românilor de legea răsăritului din Pesac, emigraţi în America.

Anume au contribuit: Vasile Doboş şi soţia Ruica 10 D.¹ 50 C., Vasile Magdin şi soţia Catiţa 10 D. 50 C., Ilie Ardelean şi soţia Eva 10 D. 50 C., Andrei Nevrincean şi soţia Ana cu fiul lor Nicolae 6 D. 30 C., Iosa Nevrincean şi soţia Maria cu fiul lor Nicolae 5 D. 25 C., George Nevrincean şi soţia Ana cu fiul lor Andrei 5 D. 25 C., Ilie Vâtcă şi soţia Lina cu fiii lor 5.50 D. 27.50 C., Traian Magdin şi soţia Rocsa 5 D. 25 C., George Doboş şi soţia Măria 5 D. 25 C., Nicolae Mărian şi soţia Mărina 5 D. 25 C., Trăilă Olari şi soţia Ana 5 D. 25 C., Iulian Mirci şi soţia cu fii lor 5 D. 25 C., Partenie Nevrincean 1 D. 20 C., Todos Țângău şi soţia Catiţa 4 D. 20 C., Mihai Crăciun 2 D. 10 C., Aureliu Bogdan şi soţia Ana 2 D. 10 C., Ieremie Fanu şi soţia Sofia 2 D. 10 C., Mitru Bebean şi soţia Măria 2 D. 10 C., Mihai Țintoi şi soţia Catiţa 2 D. 10 C., Steva Brancu 2 D. 10 C., Antonie Mirci şi soţia Eva 2 D. 10 C., Mihai Miloş şi soţia Rocsa cu fiul lor 2 D. 10 C., Ilie Laşcu 2 D. 10 C., George I. Slatină 2 D. 10 C., Ion Crăciun alui Simion 2 D. 10 C., Lazar Matei 2 D. 10 C., Nicola Avram 2 D. 10 C., Mihai Serdineanţ şi soţia Veta 1.50 D. 7.50 C., Anghelia Andraş 125 D. 6.25 C., George Bogdănescu şi soţia Catiţa 1 D. 5 C., Franţ Mirci şi soţia Lena 1 D. 5 C., Dămian Dănilă şi soţia Sofia 1 D. 5 C., George Țintoi/Ștefănuț 1 D. 5 C., George Avram şi soţia Rocsa 1 D. 5 C., Ilie Brancu şi soţia Pava

1. „D” - înseamnă: Dolari; iar „C” - Coroane. Un dolar face 5 coroane.

1 D. 5 C., Ion Brancu alui Leontie 1 D. 5 C., George Popoviciu 1 D. 5 C., Steva Biriş și soția Veta 1 D. 5 C., Vasilie Diatcu 1 D. 5 C., Traian Niculița 1 D. 5 C., Vasilie Mirci 1 D. 5 C., Petru Nevrincean și soția Liubița 1 D. 5 C., George Țintoi —.50 D. 2.50 C., Lazar Țintoi și soția Măria cu fiul Vasilie —.50 D. 2.50 C., Andrei Doboș —.50 D. 2.50 C., Dinu Dănilă și soția Giula —.50 D. 2.50 C., Iosif Muntean și soția Măriuța —.40 D. 2. C., Constantin Andrei —.25. D. 1.25 C., Nicolae Magdin —.15 D. —.75 C., Total: 130.05 Dolari, sau 650.25 Coroane.

Naosul este luminat de patru ferestri, iar alte două luminează jumătate pronaosul. Ferestrele dela cor sunt oarbe. Pereții naosului, acoperiți în bună parte de spatele sculptate ale jilturilor, sunt spoși în verde albăstrui.

Pe peretele stâng, deasupra cerimei, suspendă o icoană ce reprezintă pe Sf. Fecioară Maria, cu pruncul Iisus în brațul drept, ambii purtând pe cap coroane scumpe. Acest tablou, tip ideal al Madonei, este pictat în ulei, pe pânză în stilul bizantin, având cadru de lemn. Se aseamănă mult cu Madona dela tronul Născătoarei Lăzării din Comloșul-Mare, și întrucât ambele au fost pictate cam pe aceeași vreme, mă face să cred că sunt opera unuia și aceluiași pictor: A. Teodorovici. Icoana poartă următoarea inscripție: «Impărăteasă și Maica Mântuitorului primește rugăciunile nevrednicilor tăi ca să fi solitoare către cel ce s'au născut din tine o împărăteasa lumii fii mijlocitoare. Ctitorul acestei icoane este Mihail Anghel. Păstorul oilor. Anul Domnului 1819». Acest giuvaer de artă a atras asupra-și atențiunea tuturor vizitatorilor acestui locaș dumnezeesc. Părintele V. Fizeșianu mărturisește că un pictor i-a oferit pentru ea suma de Lei: 50.000, fără să o fi putut obține.

Întrarea în naos se face prin ușa dela miazăzi. De pronaos este despărțit printr'un rând de scaune pentru bărbați, fără arcul «outrepassé» la mijloc. În fața acestor scaune sunt cele două strane ale epitropilor, în cari se păstrează: matriculele, cărțile rituale, luminile etc. În fața stranelor sunt 3 scaune.

Pronaosul, aproape pătrat, este mai ridicat ca naosul cu o treaptă. Pe lângă pereți sunt înșiruite scaunele femeilor, iar în față sunt 2 prapori mici de mătase. Cel verde de stânga are inscripția: «Donat și colectat de Partenie Munteanu în

sănătatea lui și a familiei lui și a donatorilor»; iar celalalt. «Dăruit de Iosif Docia și soția Marina Docia și părinții lui Alexa Docia și soția Nasta Docia». — Al treilea prapore, dela cor, e țesut din lână cu motive naționale, iar ceilalți 4 prapori din naos, fiind confecționați din mătase și damast, sunt permanent îmbrăcați în pânză neagră, și numai la serbătorile mari, de 2—3 ori pe an, se desvăluie.

Pronaosul bisericii ort. române

Intrarea în pronaos se face prin ușa din axa bisericii dela fațada vestică, precedată de ușa turnului. La stânga intrării, o scară de lemn, cu 17 trepte, face ascensiunea la cor. Două coloane puternice de cărămidă, așezate în mijlocul pronaosului, susțin corul cu balustradă cu tot din cărămidă, tencuit

și zugrăvit cu motive ornamentale. La dreapta intrării în pronaos un dulap mare închide Mormântul Domnului, iar după dulap, în colțul pronaosului este colimvitra din cărămidă. În fața scării ca și a dulapului sunt așezate jilțurile femeilor.

Bolta pronaosului ca și a naosului a fost pictată, în ulei, la anul 1926, de către pictorul ambulant Iuliu Zöldy. Deși pictura acestuia nu se ridică la înălțimea artei lui Popescu, totuși, având în vedere suma de Lei 50.000, în raport cu suma de 5--10 ori mai mare pretinsă de pictorii noștri naționali, este destul de mulțumitor executată. Ba unele tablouri, ca de pildă cel ce reprezintă umblarea lui Iisus pe Marc, este atât de sugestiv și natural redat încât poate fi pus alături de creațiile picturale ale celor mai de seamă pictori contemporani. Pe cele 4 travee ale boltei — căci traveea deasupra corului este nezugrăvită, sunt pictate următoarele tablouri:

Traveea I. la naos, deasupra soleei: Pantocrator, în raze de lumină și nor, înconjurat de cetele îngeresti, în mijloc, iar în cele 4 unghiuri cei 4 Evangheliști cu semnele lor simbolice. Evang. Ioan este imberb, fără barbă, tânăr, ca la catolici. Puțin cam spălăcit în urma remanierii din 1926, tabloul își conservă destul de bine originalitatea culorilor sale.

Traveea II, naos, dreapta: Alungarea negustorilor din biserică, cu inscripția dela Ioan 2,16: «Nu faceți casa Tatălui meu casă de negustorie»; stânga: Răstignirea Domnului, cu inscripția dela Isaia 53, 12: «...păcatele multora a purtat și pentru fărădelegile lor, s'a dat...».

Traveea III, naos, dreapta: Predica de pe munte, cu inscripția, dela Luca 6, 31: «Precum voiți să vă faceți vouă oamenii și voi să le faceți lor asemenea»; — stânga: Iisus prînțește pruncii, cu inscripția dela Marcu 10,14: «Lăsați pruncii să vină la Mine».

Traveea IV, la pronaos, dreapta: Pescuirea cea minunată, cu inscripția dela Ioan 21, 11: «...și a tras mrejea la uscat plină de pești mari...»; — stânga: Iisus umblă pe mare, cu inscripția dela Matei 14, 31: «Puțin credinciosule pentru ce te-ai îndoit».

Fiecare travee este încadrată, ca și ferestrele, cu zugrăveală de motive naționale românești.

Dela cor, prin o ușă așezată în axa bisericii, se face intrarea în turn; de aici prin mijlocirea unei scări de lemn, cu

16 trepte, se urcă până la podiumul cu mecanismul orologiului instalat în 1903, costând 1600 coroane;¹ de aici, prin ușa din zidul turnului, se face trecerea în podul bisericii, iar prin o scară, cu 19 trepte, se suie la cele 4 clopote din turn.

Clopotele poartă următoarele inscripții:

Clopotul I. cel mare: «Acest clopot s'a facturat la 1877 pe speșele bisericii. Preoți au fost Andrei Fizeșianu și Ter. Miculescu. Jude comunal a fost Partenie Anghel».

Clopotul II. în greutate de 300 kg: «Turnat la a. 1922 pentru biserica greco-română din Pesac, pe speșele adunate din contribuiri benevole ale credincioșilor emigrați în America. Preoți fiind: Victor C. Fizeșian și Grigorie Vermeșan. Preș. com. par. Vasilie Selejan, episcop Nicolae Bogdan, Primar Ion Dobos. Turnat de fiul lui Anton Novotni, prin măestrul de turnat Neduhai din Timișoara Nr. 4365. N.»

Clopotul III. în greutate de 120 kg.: «Turnat la a. 1922 pentru biserica ortodoxă română din Pesac, din contribuiri benevole și cu ajutorul de câte 1000 Lei dat de Reuniunea de cor «Lira» și de Iuliana Selejan și fiul Meilă pentru pomenirea soțului ei Todor, căzut în război». Turnat de măestrul amintit mai sus. Nr. 4419.

Clopotul IV. cel mic: «Ridicat de Ion și Măriușa Dămian întru pomenirea fiicei lor Ana. Preot Victor Fizeșian, 1922». Turnat de acelaș măestru cu Nr. 4366.

Cele trei clopote din urmă înlocuiesc clopotele vechi rechiziționate de unguri, în anul 1916, pentru scopurile infernale ale războiului, care le-a fost atât de fatal, și aceasta ca să se plinească Scriptura, care zice că «Dumnezeu nu se lasă batjocorit». În 5/18 Octomvrie 1922, în cadrul unor mari serbări, au fost sfințite, ridicate și montate în turn clopotele noi.

Curtea bisericii

Curtea dreptunghiulară a bisericii, nu prea spațioasă, este îngrădită, la răsărit și miazăzi, cu zid de cărămidă, iar la celelalte două laturi cu scânduri. Intrarea principală este la partea de miazăzi, în ulița mare. Înăuntrul curții sunt plantați castani, tei și salcâmi. La stradă, în jurul zidului, este trotuar de cărămidă. La marginea trotuarului în fața de miazăzi a bisericii, la dreapta intrării, este monumentul eroilor, iar la stânga, o cruce mare de marmură.

1. Vezi, „Revista Preoților“, nr. citat.

Monumentul Eroilor.

Monumentul eroilor, din marmură albăstrue, cu soclu de beton, este îngrădit cu grilaj de fier. Deasupra marmurei planează un vultur de aramă, cu aripile deschise, având în cioc o cruce, iar în ghiare, o cunună de flori, din acelaș metal. Pe laturile dela Nord și Sud sunt gravate numele eroilor morți în războiul mondial — luptând nu contra frașilor, ci pentru prăbușirea monarhiei Austro-Ungare — și alături de nume fotografia martirului — erou, în medalion.

Pe laturea nordică, sus, este următorul grafit: «Intru pomenirea ostasilor: căzuți, morți și dispăruți în războiul 1914—1918». Mai jos urmează numele celor 88 eroi, sacrificați pe altarul patriei vitrege; cei mai mulți aparțin următoarelor familii: Lația, Magdin, Mărian, Lipitoare, Micloș, Miloș, Miescu, Milutin, Muntean, Morar, Mureșan, Nevrincean, Niculiță; Novac, Olariu, Oncia, Rădici, Palemici, Păuși, Petcu, Selejan, Serdineanț, Slatină, Ștefan, Țântoi, Vălcăneanțu, Achim, Anghel, Andraș, Ardelean, Avram, Batejan, Băbau, Barbulescu, Berineanț, Bias, Bogdan, Bocicu, Clop, Costa, Cozac, Crăciun, Docea, Dobos, Drăgoi, Fanu, Fumor, Găvranc, Hațeg, Iovan, Jurca, Lațcu etc... Jos se încheie cu inscripția: «ridicat în anul 1927 din dăruirile benevole ale credincioșilor com. bis. ort. rom. Pesac, cu sprijinul prefectului Dr. Anton Bogdan, din inițiativa preoților Victor C. Fizeșianu paroh, Grigorie Vermeșanu paroh și a cons. par. cu fostul președinte Cuzman Bogdan, fiind epitrop Ioan Mircl».

Crucea din fața bisericii.

Crucea de marmură cenușie, pe un soclu de ciment, este îngrădită cu grilaj de fier, pe un subasment de beton. Pe corpul crucii, pe laturea dinspre biserică este săpată următoarea inscripție: «Accasta cru ecs'a ridicat întru pomenirea eucernicului creștin Cuzman și Ana Ardelean rep. la 11 Iunie 1882 din Fundațiunea sa testată stei noastre bisericii, Pesac 1899»; iar pe laturea dela răsărit: «Andrei Fizeșianu paroh, Cuzman Bogdan, președinte com. par., Petru Pascu paroh».

Crucea dela marginea comunei.

Datorită binecredincioșilor soți învățători Brindea, s'a ridicat în 1931 la marginea de miazănoapte-apus a comunei, din-

colo de gară, o frumoasă cruce de marmură, cu soclu de beton armat, în valoare de Lei 15.000.

Crucea poartă următoarea inscripție: «Crucea e întărirea credincioșilor, Ridicatu-s'a aceasta sf. Cruce spre Mărirea lui Dumnezeu în anul dela Hristos 1931 de către învățătorii Efrean Brindea și soția Maria n. Bogdan».

Crucea ridicată de învățătorii soșil Brindea.

7. Titlurile cărților vechi și noi; notele de pe ele.

În Biserica ort. rom. se află următoarele cărți rituale:
«**Evanghelic**», tipărită în Blaj, la anul 1817. Note:

«In 17 Septemvrie 1863 m'am chirotonit de preotu Andrei Fizeșianu parohu».

«La anul Dlui 1891 în 6/18 August la Schimbarea la față a Dlui, în Arad m'am hirotonit prin In. Prea S. Sa Domnul

Episcop Ioan Meşianu. Pesac, în 27 Dec. v. 1904. ss. Petru Pascu preot. ort. rom. asesor Scaunal şi catihet local».

«In 31-ea Optomvrie noptea pe 1-iu Noemvrie anul 1870 au fost tempestate, ploie mare cu tunete şi tresnete mari. --- Pesac în 1-iu Noemvrie 1870 ss. Terenţiu Miculescu paroh».

«Evanghelic», Sibiu, 1859. Legată în catifea roşie, având la colţurile scoarţei din faţă chipurile celor 4 Evanghelişti, iar pe mijloc un crucifix catolic, toate din argint massiv. Note:

«Această sfântă Evanghelic s'a legat în somot cu specele domnişoarei Alexandra Ardeleanu spre souvenir, sănătate şi îndelungă viaţă a sa. Pesac. Anul 1901. Legată la Uhrmann Timişoara».

«Spre aducere aminte. In anul Domnului 1877 în luna Optomvrie s'a finit cu renovarea templei bisericeii şi respective cu pictura, de pictorele academic Nicolae Popescu, care după finirea acestei picturi în acest an în 29 Decembrie a reposat în Lugojiu, ear cu auritura, totu în acestu anu, de aurariulu din Aradu: Vas. Deresty. Signatu în Pesacu în 1-iu Ianuaru 1878. ss. Terenţiu Miculescu paroh».

«La 17 Septemvrie v. 1863 am fost sfinţit întru Diacon şi la 19 Septemvrie 1863 de preot. Peşac, la 30 faur 1901. ss. Andreiu Fizeşianu paroh».

«In 19—XI. — 1901 am fost sfinţit întru diacon iar în 26 — XI. — întru preot prin episcopul Aradului Ioan I. Papp. In 21 Noemvrie 1901 am slujit ca diacon în sf. biserică din Pesac şi în 1 Decemvrie ca preot când am fost introdus în parohie. Pesac la 3 Ianuarie 1931. ss. Victor C. Fizeşianu paroh».

«In anul 1926 s'a renovat biserica şi s'a aurit din nou iconostasul. Pictura de pe boltitura 2—3—4 este opera pictorului Iuliu Zöldy şia costat 50.000 Lei. In 2 Iunie 1927 s'a sfinţit biserica prin P. S. Sa Dr. Grigoşie Gh. Comşa episcopul Aradului. Pesac la 4 Iunie 1931. ss. Victor Fizeşianu paroh».

«Păr. Andrei Fizeşianu a răposat în anul Dlui 1918 Aug. 30. Sept. 12».

«In 16 Iulie 1926. vinerea, s'a ridicat o vreme grea sata pe la orele 7 aşa cum nu s'a mai văzut nici de cei mai bătrâni oameni şi a plouat tare încât s'au ridicat într'un sfert de oră apa neobişnuit de sus. E de amintit că în acest an au

fost în vară așa multe ploii cum nu s'a mai pomenit. ss. Preot Gr. Vermeșan».

«**Liturghier**», vechi, fără titlu. Note:

«Cade-să a ști cumcă eu cel din (jos) subscris din mila pre: bunului Dumnezeu m'au hirotonit Pantealie Jivcoviciu, Episcopul Timișoarei, în anul 1839 în ziua lui Noemvrie; adevă marți înainte de sfinții Arhangheli am fost diacon și vineri după sf. Arhangheli adică în 10 m'am sfințit de preot ss. Georgie Bugariu».

«Paul Miulescu m'a msânțitu de Preot în 21 Iulie 1869 v. calendarul vechiu, Caransebeșiu. ss. Miulescu».

«Aceasta sfântă Liturghie este alui Andrei Bugariu».

Cum a ajuns acest Liturghier din Torac la Pesac nu putem ști. Probabil că el a fost lăsat aici de protopopul Miulescu, care era originar din comuna Toracul-Mic, din Jugoslavlia și fiu nelegitim al preotului Georgie Bugariu din aceea comună.

«**Liturghier**», Sibiu, 1814. Note:

«Andrei Fizeșianu paroh. Pesac în 13 Iulie 1888».

«Acesta sfânt Liturghier ieste a sfintei Biserici a satului Pesac. Scrisu-sau 10 Maiu 1820 anu, eu preotu Filip Rusu, paroh, am scris».

«**Liturghier**», București, Tipografia Cărților Bisericești 1887.

«**Octoihos** adevă osmoglasnic» tipărit în zilele Domnului Io: Constantin B. Basarab Voevod, cu osărdia și cu toată cheltuiiala spătarului de mare neam Mihaiu Cantacuzino, cu blagoslovenia Mitropolitului Kir Teodosie, în Sf. Episcopie a Râmnicului anul 7214 (1706). Notă:

«Marte sen April sen Maiu sen Iunie jumătate, Iulie jumătate, sen jumătate... ploie... tot apă Septemvrie sen Octomvrie jumătate sen jumătate de Noemvrie... 1719». Mai sunt câteva note așa de scâlciate încât nu se pot descifra. Una dela sfârșit este scrisă la anul 1741.

«**Octoih** cu catavasieriu», Buda, 1826.

«**Orologiu**», București, Tipografia Cărților Bisericești, 1892

«**Octoih mare**», București, T. C. B. 1901.

«**Alese cântări bisericești sau Octoih bogat**», de Gh. Cătană inv. Budapesta 1902.

«**Octoih mic**», Sibiu, 1908.

«**Octoih mare**», București, Tip. C. Bis. 1916.

«**Octoih mic**», Sibiu 1918.

«**Cantor bisericesc**», aranjat de inv. Gh. Bujigan, Arad, 1905.

«**Ciaslov**» slavon, tipărit la Moscova. Inceputul și sfârșitul lipsesc.

«**Ciaslov**» Brașov, 1841.

«**Ciasoslov**», Sibiu, 1859.

«**Ceaslov**», Sibiu, 1925.

«**Strastnic**», tipărit în zilele împărătesei Maria Terezia, cu blagoslovenia «celor mai mari», în Blaj la Mitropolie, 1773. La finea cărții este scrisă, cu cirile vechi, Evanghelia dela Paști.

«**Strastnic**», Buda, 1816.

«**Paraklitiki**», tipărit în zilele Voevodului Io: Grigorie Ghica, cu blagoslovenia Mitropolitului Ungro-Vlahiei Kir Neofit, cu cheltuiala Episcopului Kir Grigorie al Râmnicului, în Râmnic la Sf. Episcopie, în anii dela Adam 7258 iar dela Cristos 1750.

«**Analoghion**» ce se zice «Floarea cuvintelor», tipărit în zilele Împăratului Romei Carol VI, fiind director Țării Ardealului și Vlahiei Grof de Wales, cu blagoslovenia și toată cheltuiala episcopului Climent al Râmnicului, în Râmnic, la anul dela facerea lumii: 7245, iar dela Cristos: 1737.

«**Psaltire**», Sibiu, 1811. Note:

«Aceasta Psaltire este a Părintelui Gheorghe Popovici din Pesac. Însămănare».

«Înștiințarea când s'au născut un cocon tinăr la noi în casă anume Georgie Maxim Popovici 20 Martie 1817 anul».

«**Psaltire**», tipărită în zilele Voevodului Mihai Șturza, din orânduirea Mitropolitului Sucevii și al Moldovei Veniamin Costachi, Iași, 1835.

«**Triodion**», Buda, 1816. Note:

«Acest Triodion este a comunității Pesacului care prin ajutoru bisericii Vasilie Branco din casa bisericii sau plătit 74 b. În Pesac 22 Februarie 1829. ss. Filip Rusu paroh.»

La fine: «Arătare despre cumplita iarnă care s'au întâmplat din 4 Noemvrie 1829 și așa tot din ce nimica mărindu-se tot mai mare țaria, au ținut până întâiu Marte anu 1830. Murășu 1 stânjin înghețat. Nucii, persecii, caisăanii, toți au de-

gerat și mulți fără sămănături rămân. Din bătrâni neauzit iarnă ca aceasta. În Pesac în Martie 1830. ss. Filip Rusu paroh».

«Acest Triodion ieste a comunității Pesacului. În 22 Februarie 1829 sau adus. Din a Bisericii casă sau plătit. ss. Filip Rusu paroh Pesac».

«În anul 1864 au fost foamete mare și sau fert de mâncare pentru sărăcime la casa orașului primăvara până la seceră. ss. Andrei Fizeșianu adm. paroh».

«La 19 Septemvrie 1863 m'am sfințit la Arad de preot prin Dl Episcop Procopie Ivacicoviciu. ss. Andrei Fizeșianu paroh».

«Acest Triodion iaste a comunității Pesacului 44 fl. u. prețu. În 22 Februarie 1829 s'au adus. ss. Filip Rusu Paroh Pesac».

«Triod» București, Tip. C. Bis. 1922.

«Penticostarion», Râmnic, 1743. Note:

«Cartea aceasta cu numele Penticostarion este a sfintei Biserici hramul Înălțării Domnului și Mântuitorului Iisus Cristos, în Pesac. Scris 7 Maiu 1828».

«În anul Dlui 1920 1/14 Maiu s'a ales pentru prima oară în comuna Pesac ca aparținătoare la România-mare de primar Ioan Costa. Aceasta s'a însemnat spre eternă amintire prin mâna învățătorului Ioan Popa, născut în comuna Fizeșiu, jud. Caraș-Severin, mâna fiind de țărâna va putrezii iar scrisoarea în veci se va pomeni».

«Penticostarion», Blaj, 1808.

«Minciul lunei Ianuarie», Buda, 1805.

«Minciul lunei Martie», Buda, 1804. Notă: «Aceasta sfântă carte am cumpărat cu preț 7 f. Io preoteasa lui popa Filip pentru sufletul morților și pentru sănătatea viilor. 1806 Februarie 6».

«Minciul lunei Aprilie», Buda, 1804. Notă: «Aceasta sfântă carte au cumpărat cu preț 7 f. Io: Mihaiu alu Stefan Muscu pentru sufletul morților... etc.

«Minciul lunei Maiu», Buda, 1804. Note: «Aceasta sfântă carte este a bisericii Pesacului». La fine: «După resbelul cu țotpean 1914—19 în 4/17 Iunie 1920 au subscris ungurii contractul de pace în aceea zi în mare doliu. ss. E. Barbuțescu».

«Minciul lunei Iunie», Buda, 1804. Cumpărat cu 7 f. de Cuzman Bogdan.

«**Mineicul luni Iulie**», Buda, 1805. Notă: «Bătaia cu Turcii sau fost la 1782».

«**Mineicul luni August**», Buda, 1804. Cumpărat cu 7 f. de Vasilie Mirci la 5 Februarie 1806. Notă: la fine: «Simeon Nedio fost învățător în Anul 1825 purcezând întâiu».

«**Mineicul luni Septemvrie**», Buda, 1804. Cumpărat de Gligor Magdin cu 8 fl.

«**Mineicul luni Octomvrie**», Buda, 1804. Cumpărat de Gligor Magdin cu 7 fl. Note: «Să se știe că: În 2/15 Octomvrie 1922 s'a încoronat primul rege al României întregite M. S. Ferdinand I. și M. S. Regina Maria în Alba Iulia. Iar în 5/15 Octomvrie 1922 s'a ridicat în turnul bisericii 2 clopote procurate din contribuiri benevole a credincioșilor, unul de 300 kgr. și unu de 120 kgr. ss. Emanuil Barbulescu înv.»

La fine: «In anul 1924 au rămas neprăznuite zilele 1—13 Oct. și cu ziua de 14/X. s'a unit calendarul nostru Iulian cu cel Gregerian în urmașea hotărârii soborului. ss. E. Barbulescu înv.»

«**Mineicul luni Noemvrie**», Buda, 1804.

«**Mineicul luni Decemvrie**», Buda, 1805.

«**Mineicul luni Ianuarie**», vechi, fără titlu. La fine este o notă ștearsă din care se mai poate citi numai data de 19 Aprilie 1788.

«**Mineicul luni Decemvrie**», București, Tipografia C. Bis. 1909. Notă: «Nr. e sibil. 313/1914. Acest mineiu s'a dat pe seama bisericii noastre gr.-or. române din Pesac de către evlaviosul și bunul creștin și cantor M. Mereșescu în zilele prea bunului nostru monarh Franșice Iosif I. și a Prea Sfinției Sale I. I. Papp episcop al Aradului fiind preoți în comună: Andrei Fizeșan, Victor Fizeșan și Grigorie Vermeșan, iar învățători: Emanuil Barbulescu, Ioan Popa și învățătoare Mărioara Bogdan, spre amintire de zilele grele ale anului 1914. Pesac în 25 Decemvrie 1914. ss. Marin Mereșescu, ss. Grigorie Vermeșan capelan.»

«**Carte de Tedeum**», București, 1915.

«**Rugăciunea mulțămirii**», Buda, 1847.

«**Tipic pentru Chiemarea Duchului sfântu**», Arad 1869.

«**Minecie pe lunile Ianuarie-Decemvrie**», tipărite în București, la Tipografia Cărților Bisericești, între anii 1908—1910.

«**Carte de cântări bis. funebreale și colinde**», pe note, de A. Lipovan înv., Arad, 1914.

«Irmoașe și pricesne», pe note, de Tr. Lugojan.

Cântări bis. și Cele opt glasuri, pe note, de Prof. Tr. Lugojan.

8. Seria preoților ortodocși români cunoscuți

a) Din Sân Petrul-Mare.

Popa Iestimie, 1660.¹

Ieromonah Axentie, 1660.²

Ieromonah Sava, 1660.³

Ieromonah Silvestru, 1660.⁴

Popa Ioan, 1727.⁵

Popa Ostoia, 1727.⁶

Lazar Popovici s'a născut în comuna Felnac, jud. Timiș-Torontal, la 1720. Carte a învățat în Timișoara la diaconul Nicolae. S'a căsătorit la 19 ani, și avea 2 feciori și 2 fete. A fost hirotonit între diacon și presbiter de episcopul Climent al Râmnicului, în Râmnic, la 25 Martie 1740. Singurelia pentru parohia din Sân Petrul-Mare a primit-o dela episcopul Gheorghe Popovici al Timișorului. Avea pravilă și încă 6 cărți. Știa să săvârșească toate Tainele Legii celei noi. Plătea sidoxie: 12 fl. 36 cr., iar pentru școală: 1 fl. 50 cr.⁷

Ioan Constantinovici s'a născut în Birineo, la 1698. A învățat carte la Popa Nedelcu. S'a căsătorit la 1715. Avea 2 feciori și 1 fată. A fost hirotonit preot de episcopul român al Timișorii Ioanichie Vladislavlievici, la 11 Aprilie 1718. Avea pravilă și 2 cărți. Pentru școală plătea: 2 fl.; de sidoxie era scutit.⁸

Alexiu Ștefanoviciu s'a născut în Iarcovaț, la 1739. Carte a învățat la Popa Lazar Popoviciu din Sân Petru. S'a căsătorit la vârsta de 17 ani. Ca preot a fost hirotonit în Timișoara, la 15 Mai 1756, prin episcopul Gheorghe Popoviciu. Avea 4 cărți. Nu plătea sidoxie, în schimb plătea pentru școală 3 fl.⁹

1. Matic Sv.: *Katastig peiki 1660—1666 l. c.*

2. *Ibid.*

3. *Ibid.*

4. *Ibid.*

5. D. Ruvaraț: *Opis temisvarske eparhije 1727 god. l. c.*

6. *Ibid.*

7. D. Ruvaraț: *Temisvarska eparhija . . . 1758, p. 31.*

8. *Ibid.*

9. *Ibid.*

Petru Popoviciu s'a născut în Sân Petru-Mare la anul 1731. Carte a învățat la magistrul Ioan. S'a căsătorit la 17 ani și avea 2 feciori și 2 fete. A fost hirotonit preot de episcopul Gheorghe Popoviciu, la 29 Martie 1751. Avea 2 cărți. Plătea sidoric: 12 fl.: 36 cr.¹

b) Din Pesac.

Ilie Vasilievici a venit, probabil, odată cu Românii din Sân Petru. În Mai 1773 a primit singhelie pentru parohia ort. română din Pesac, dela Vichentie Ioanovici-Vidac, episcopul «Timișorii și al Lipovei».² Păstorește cu vrednicie până la moarte: 3 Martie 1819. De numele lui se leagă: consolidarea comunei, a parohiei și a școlii, și tot el este primul ctitor al bisericii.

Gheorghe Popoviciu, contemporan cu Ilie Vasilievici, va fi venit și el tot din Sân Petru. A primit singhelie pentru parohia din Pesac la 1781. Până atunci va fi servit ca administrator, precum era obiceiul. Moare în Pesac la 1833.³

Filip Rusu, originar din Comloșul-Mare, servește ca paroh în Pesac, dela 1806 până la 1 Mai 1846, când moare. El este redeşepătorul conștiinței naționale a Românilor din Pesac. Revoltat până în adâncul sufletului de starea de sclăvie națională în care gemea biserica românească sub ierarhia sârbească, într-o duminică, spun bătrânii, acest mare român a luat cărțile rituale slavonești, ce se mai aflau prin biserică, și protocoalele sârbești, pe cari el, ca român, trebuia să le poarte în limbă străină, în semn de protest le-a ars în fața și'n aplauzele entuziaste ale parohienilor săi. Acest îndrăsnic act, raportat la vremile acelea de opresiune religioasă și națională, pare pe deplin justificat. Biserica și națiunea trebuiau să se emancipeze odată, cu orice mijloace și cu orice jertfe, de sub călcăiul apăsător al streinilor. Poporul a plăzmuțt chiar și legende pe seama acestui erou național, care a fost Popa Filip Rusu.⁴

Nicolae Vasilievici, fiul preotului Ilie Vasilievici, a servit ca paroh în Pesac între anii 1833—1866. Singhelia a primit-o

1. *Ibid.*

2. *Singhelia, în limba sârbească, o păstrează Pr. V. Fizeșlanu străncopolul pr. I. Vasilievici.*

3. *Vezi Cronica parohiei ort. rom. Pesac.*

4. *Intrc anul 1806—1819 era numai capelan.*

La 18 Septembrie 1834 dela episcopul Maxim Manuilovici, al «Timișorii, Becicherecului-Mare, Panciovei, Ciacovei și Lipo-vei».¹ Popa «Nică» era bărbat energic și autoritar. Aspru cu cei păcătoși și îndărătnici. Era judele de fapt al comunei. Poporul îl respecta și-l iubea.²

Teodosie Miescu, din Pesac, capelan la Popa Filip Rusu, de prin anii 1841 până la 1846³ când apostasează, trecând la uniți. În matricule nu figurează.

Ioan Mateovici, a fost mai întâi învățător în Nerău, iar ca paroh în Pesac servește dela 1846 până la 1863.

Andrei Fizeșianu s'a născut, din familie preotească, la 1838, în comuna Uzdin (Jugoslavia), care atunci făcea parte din districtele grănicerești bănățene. Numai după ce a primit autorizația «austritts urkunde» dela comandantul grănicerilor «pater familias», și partea din avere de 500 florinți a putut ieși din cuprinsul districtului grăniceresc. În revoluția dela 1848, tatăl său, împreună cu 9 țărani români fruntași din Uzdin, a fost împușcat de haiducii lui Rozsa Sándor.

După absolvirea alor 4 clase gimnaziale și a școlii normale nemțești a trecut la teologia din Vârșei, unde, după trei ani de studii, la 31 Iulie 1859 primește «Testimoniu Teologicu». Pe aceea vreme la Teologie s'au predat următoarele studii: Gramatica, Catehetica, Pedagogica, Istoria bisericească, Retorica sfințită, Teologia dogmatică, pastorală, morală și polemică. Studiu evanghelic, Metodul învățătoresc și Stilul românesc. Fiind un student eminent, direcțiunea școlii sub semnătura profesorilor de teologie: Georgie Peșteanu și Nicolae Tincu-Velea, renumitul istoric bănățean, la rubrica «de ce moral e» scrie: «Vrednic de deschilinită recomandăciune».⁴

S'a căsătorit în Pesac cu Roxa, nepoata preotului Nicolae Vasilievici din Pesac. La 19 Septembrie 1863 a fost hirotonit preot de episcopul Aradului Procopie Ivaciovicu, pentru parohia din Pesac, unde, până la moartea socrului său, N. Vasilievici, servește în calitate de capelan, iar dela 1866 până la 12 Septembrie 1918, ca paroh, investit cu singhelie.

Preotul Andrei Fizeșianu este simbolul preotului harnic și conștient, care și-a închinat întreaga sa viață bisericii și

1. *Singhelia este în posesiunea Pr. V. Fizeșianu.*

2. *Comunicarea Pr. V. Fizeșianu.*

3. *Aloyslum Reesch de Lewald: Universalls Schematismus, I. c.*

4. *Testimoniul teologicu este în posesiunea Pr. V. Fizeșianu.*

neamului. La școala primară confesională, al cărei catihet și director a fost, a desfășurat o intensă și laborioasă activitate, dând tinerimei pesăcăne o creștere aleasă în spirit religios-ortodox și național românesc. Timp de peste jumătate veac a fost îndrumător spiritual și național al Românilor pesăcăni cu ale căror aspirații lotdeauna s'a identificat.

Și sub raport social și economic, popa Andrei s'a arătat a fi de real folos păstoriților săi. Datorită spiritului său gospodăresc, mereu preocupat de a spori averea bisericii, s'a cumpărat, prin anii 1907, pe seama parohiei, de la mașinistul german I. Heinrich, o casă mare și frumoasă, în centrul comunei, cu prețul de 12.000 coroane. Casa aceasta, a cărei valoare în anul 1913 se ridica la 20.000 coroane, a fost transformată: jumătate pentru trebuințele culturale și distractive ale parohienilor, și jumătate a fost amenajată pentru restaurant-cafe-nea, care, fiind arendată, până azi, constituie un izvor de venit pentru parohie.¹

Model de virtute, blândețe și cucernicie, popa Andrei trăiește în memoria fiilor săi sufletești cari datoresc păstorului lor iubit o vecinică recunoștință.²

Terentie Miculescu, fiul neadoptat al preotului Ioan Mateovici, s'a născut în Pesac la 1837. A absolvat 6 clase gimnaziale și teologia în Arad. La 19 Septembrie 1863 a fost hirotonit preot de episcopul Procopie Ivacicovici al Aradului, pentru parohia din Pesac unde a servit până la moarte: 9 Septembrie 1893.

Petru Pascu s'a născut în Comloșul-Mare la 1865, din părinți țărani: Mihai și Marta. A urmat școala primară în Comloș, liceul în Măcău și teologia în Arad, ca stipendist al fondului lăsat de inginerul domeniial Cristofor Schiffmann din Comloș. Trei ani după absolvirea teologiei (1888—1891) funcționează în cancelaria Consistorului din Arad. La 25 Iunie 1891 s'a căsătorit cu Elisabeta, fiica fostului învățător din Lunga, Ilie Groza. Are 2 fete³; iar feciorul, Eugen, a murit moarte de erou pe câmpul de luptă dela Brașov; în 1916. La 18 August 1891 a fost hirotonit preot de episcopul Aradului Ioan Meșianu, pentru parohia din comuna Șag, jud. Timiș.

1. Vezi „Revista Preoților” nr. cit.

2. Din mâinile acestui fericit Preot, la 7 Sept. 1904, în sf. biserică din Sănnicolaul-Mare, a primit Taina sf. Botez autorul acestor rânduri.

3. Măritate cu învățătorii Gh. Cârdaș—Șag —, și I. Băcală—Voiteg.

unde a servit, în calitate de capelan pe lângă preotul Nicolae Ribariu, până la 1893, iar de atunci și până la moarte, 6 Octombrie 1907, ca paroh ales, investit cu singhelie, în Pesac. Moartea prea timpurie a pus capăt unei vieți de păstor ce pune în stima și dragostea enoriașilor săi, pe cari i-a păstorit ca un adevărat părinte.

Ioan Popovici, capelan, 1895—1898. De aici a trecut ca paroh în Sănnicolaul-Mare, unde servește până azi.

Victor Fizeșianu, fiul preotului Andrei Fizeșianu, s'a născut în Pesac la 30 Ianuarie 1880. A urmat școala primară în comuna natală și Timișoara, liceul în Timișoara, Blaj și Brașov, iar teologia în Arad, fiind clasificat pentru parohiile de clasa I. A făcut și câteva examene la Facultatea de Drept din Cluj. În 30 Octombrie 1904 s'a căsătorit cu Aurora, fiica preotului Secoșan (†1933) din Ictar. Singurul lor fiu, Victor, a studiat medicina în Italia. A fost hirotonit preot la 26 Noiembrie 1904, prin episcopul Ioan I. Papp al Aradului, pentru parohia I. din Pesac. Până la 1907 a fost capelanul tatălui său, iar după moartea preotului Pascu a fost promovat paroh, fiind investit și cu singhelie.

Preotul Fizeșianu a fost multă vreme conducătorul Oficiului parohial și contabil la banca «Pesăcana» fondată la anul 1907. Actualmente este membru la Scaunul protopopesc; delegat al preoțimei din tractul Bașat-Comloșului la fondul de penziune al preoților, și deputat în Congresul național-bisericesc mitropolitan din Sibiu. Are o vastă bibliotecă cuprinzând scrierile celor mai de valoare scriitori români și streini. Preotul Fizeșianu este un membru valoros al preoțimii noastre. Se impune prin cultura sa vastă, caracterul său ferm, conduita sa ireproșabilă, prin puterea de muncă și prin viața sa de adevărat preot.

Grigorie Vermeșan s'a născut la 7 Ianuarie 1889 în comuna Galați din Ardeal. Studiază școala primară în Galați și Năsăud, liceul în Năsăud, iar teologia în Sibiu, având aici de coleg pe regretatul episcop Dr. Grigorie Gh. Comșa, al Aradului. Fiind student distins a obținut o calificare pentru

1. *Timpul liber îl petrece în atelierul său, unde cu o măestră de tâmplar probat își pregătește toate cele necesare casei. Dă o atenție însemnată culturii albinelor.*

parohiile de cl. I. Se căsătorește cu Elena, fiica fruntașului Țăran Anghel din Pesac, la 18 Mai 1913. Are o fetiță. Ca preot a fost hirotonit în comuna Satchinez, la 8 Iunie 1914, prin episcopul Aradului Ioan I. Papp, pentru parohia II-a din Pesac, fiind investit și cu singhelie.

Preotul Gr. Vermeșan dezvoltă — alături de valorosul său coleg — o activitate laudabilă: pastorală, predicatorială, catolică și național-culturală. Sfinția Sa a inițiat în comună conferințele pentru luminarea poporului. Predică și scrie cu multă îndemânare. A publicat o mulțime de articole, de cuprins religios-moral, prin diferite reviste teologice și profane. A tradus din ungurește romanul «Preste toate infernale» (inedit). Este membru la Scaunul protopopesc. Până în Iulie 1933 a administrat și organizat parohia nouînființată din comuna Periam, unde, din inițiativa și prin stăruințele sale și cu concursul bănesc al fostului prefect Dr. Anton Bogdan, s'a ridicat o frumoasă biserică în stilul bizantin.

9. Arhiva parohiei ortodoxe române.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Actele vechi, scrise parte în limba românească parte în cea sârbească, sunt cuprinse în protocolul circularilor consistoriale și protopopești, începând dela 1802. Protocolul ședințelor Comitetului și al Sinodului parohial dela 1872. Matriculele: botezașilor dela 1812; cununașilor dela 1801, iar a răposașilor dela 8 Decembrie 1795. Din Ianuarie 1845 și până la 2 Aprilie 1850 s'a purtat paralel și o matriculă a botezașilor în ungurește. Rezultatul botezurilor, cununiilor și al înmormântărilor dintre anii 1795—1803 îl aflăm consemnat în «Tabella» din documentul vechi amintit. Biblioteca parohială numără: 287 volume. Matriculele și protocoalele vechi se păstrează în dulapul din Biserică (strana episcopilor); celelalte la Oficiul parohial din localul școlii primare confesionale.

10. Cimitirul ortodox român.

La marginea comunei sunt două cimitire ortodoxe române: unul numit «Dela vale» și altul «Dela deal». Ambele, cu multă pricepere îngrijite, sunt împrejmuite cu zid de cărămidă arsă,

cu porțile de intrare din grilaj de fier. Crucile sunt de lemn și de marmură. În cimitirul «dela vale», afară de frumoasa capelă cu criptă a familiei Cuzman Bogdan-Mutu, mai sunt câteva cripte, cu cruci de marmură, aparținând următoarelor familii: Preot Ilie și Nicolae Vasilievici și Andrei Fizeșianu; Notar Vasilie Bogdan, Ioan Demian și Nicolae Selejan-Licu, aceasta din urmă, de o splendoare rară, este toată din marmură albă, închisă cu sticlă și grilaj de fier, acoperită cu tablă de lincea galvanizată. În morminții «dela deal» sunt înmormântați preoții: Filip Rusu, Ioan Mateovici, Terentie Miculescu și Petru Pascu. Locul mormântului lui Filip Rusu, multă vreme părăsit, dela 1907 îl designează o cruce mare de lemn, luată — prin grija preotului V. Fizeșianu — din curtea bisericii.

11. Școala confesională ortodoxă română.

Odată cu comuna și parohia s'a înființat în Pesac și o școală confesională românească.¹ Românii aveau și în Sân Petru școală confesională. La 1758 era acolo învățător Ioan Pavlovici, iar școala era frecventată de 30 elevi² români. Părșii învățători, după strămutarea în Pesac, au fost preoții: Mai târziu, după înființarea Pedagogiei din Arad (1812) au fost aduși aici învățători români cu calificatiune în regulă.

Am văzut că iobagii din Pesac în jalba lor dela 1812 amintesc și de școala «valachă» (și germană) din Pesac, pentru care trebuia fiecare să plătească câte 1 florin și 20 creițari, și să facă câte 8 robote anual. La 1846 frecventează școala românească 29 elevi.³

Dintru început era sistemizat numai un singur post învățătoresc, cu o singură clasă de învățământ. La 1878 s'a sistemizat al doilea post, și s'a clădit a doua sală de învățământ, pentru clasele IV—VI. La 1891 s'a înființat al treilea, iar în 1920 s'a înființat al patrulea post de învățător, ridicându-se numărul claselor la VII.

Edificiul actual al școlii confesionale — din cărămidă arsă, în stilul castelelor vechi, cu coloane la intrare, din imediata apropiere a bisericii, dinspre apus — s'a zidit la anul 1862.

1. Vezi *Cronica parohiei ortodoxe-române Pesac*:

2. D. Ruvart: *Temisvarska eparhija... 1758, l. c.*

3. *Aloysium Reesch de Lewald: Universalis Schematismus, l, c.*

Se lucrează intens la ridicarea unui nou și corespunzător edificiu școlar cu etaj. În 1922 școala confesională a fost statificată, Statul român luând asupra sa sarcina de a plăti învățătorii, susținuți până atunci de parohie, din taxele de cult, în bani și naturale, încasate dela enoriașii parohiei.

În anul școlar 1934/35 au fost înscriși, în clasele I—VII, 284 elevi, au frecventat 278, din cari: 214 Români, 55 Germani, (inclusiv cei dela secția germană), 6 Unguri și 3 Slovaci.

Recensământul pe 1935/36 a aflat 402 copii de școală, din cari: 335 Români, 59 Germani, 6 Unguri și 2 Slovaci.

Seria învățătorilor cunoscuți.

Alexiu Popovici, din Pesac, 1814—1825.

Simeon Nedio, 1825¹—1830.

Ștefan Andraș, 1830²

Ștefan Palencu, 1846³.

Antonie Minișan, 1851⁴.

Ștefan Palemici, din Pesac, este probabil una și aceeași persoană cu Ștefan Palencu dela 1846, căruia sârbii i-au schimbat numele în Palemici, 1852⁵.

Ambrosie Costa, 1856—1860.

Petru Isac, 1860—1863.

Valerie Miculeșu, din Comloșul-Mare, 1862—1877.

Eftimie Bujor, 1877—1878.

Voicu Hamsea, 1878—1879.⁶ Fiind absolvent de teologie, ajunge mai târziu protopop la Lipova.

Dimitrie Petrișor,⁷ 1878—1879. Între anii 1873—1874 a fost învăț. în Comloșul-Mare

Ștefan Alexa, din Bobda, 1879—1880

Gheorghe Minișan, 1879—1880

Pavel Băran, din Nerău, 1880—1881. De aici trece la Gruin unde funcționează până la moarte, 1903.

Eftimiu Bujor, 1881—1896.⁸

1. Vezi nota din *Minelul lunel August, Buda, 1804.*

2. *Cronica parohiei ort. rom. Pesac.*

3. *Aloystum R. de Lewald, op. cit.*

4. Vezi *cronica familiară, scrisă din vechi, a țăranului fruntaș Pavel Iovan.*

5. *Ibidem.*

6. *Jokly Lipot: Torontálmegyei iránytű, I. c.]*

7. *Ibid.*

8. *Cronica familiei Pavel Iovan,*

Dimitrie Mesaroș, 1881—1893.

Emanuil Barbulescu, originar din Comloșul-Mare, a absolvit Pedagogia din Arad la 1871. Între anii 1876—1885 funcționează ca învățător în comuna natală, apoi în Munar; iar din 1891 până la 1927 funcționează neîntrerupt în Pesac. Emanuil Barbulescu a fost un apostol în misiunea sa. El s'a dăruit pe sine întreg școlii românești, pe care a servit-o cu dragoste și devotament. Cu aceeași credință și dragoste, până la adâncile și cinstitele sale bătrânețe, a stat, în calitate de cantor, și în serviciul bisericii strămoșești. Pe lângă sirul neîntrerupt de generații de școlari, crescuți în spiritul naționalismului și al ortodoxei, Emanuil Barbulescu, lasă moștenire neamului 8 copii în mare parte învățători, cari duc mai departe luminile sufletului și virtuțile veneratului lor părinte; care și pentru aceasta merită numele de dascăl al neamului.

Ioan Popa, 1893—1930.

Aurel Micloș, 1896—1905.

Mărioara Brindea, n. Bogdan, soția inv. dir. Brindea, s'a născut în Pesac la 8 Sept. 1884. Din 1905 — anul absolvirii Pedagogiei din Arad — funcționează cu vrednicie până azi ca învățătoare în comuna natală. Timp de trei decenii Doamna Brindea s'a născut a iniția fetițele române din Pesac atât în tainele învățaturii cărții cât și în cele ale țesătoriei de covoare naționale și persiene și în ale cusutului de costume naționale. An de an această mare măiastră în ale țesătoriei a fost premiată pentru lucrările expuse — lucrute în școală — la toate expozițiile de țesătorie din Timișoara. În această parte a Banatului, unde costumul național a fost abandonat, acțiunea Doamnei Brindea este din cele mai salutare. Dacă pretutindeni s'ar pune atâta suflet și atâta stăruință în această direcție am asista în curând la o renaștere a simțului de ordine și curățenie și a gustului artistic la femeia româncă, căci costumul național cu toate nuanțele lui de motive și culori face parte integrantă din patrimoniul sufletului românesc.

Gheorghe Dămian, 1920.

Efrem Brindea, s'a născut la 15 Martie 1886 în comuna Nădlac. A absolvit Preparandia din Arad la 1907. Între anii 1907—1920 a funcționat ca învățător în Cenadul-Mic sau Unguresc,

În arhiva școlii nu se găsește nici un fel de acte vechi. Datele din cronică parohiei, referitoare la școală, sunt culese toate din cronică fam. țăranului cărturar Pavel Iovan, din Pesac,

azi în Ungaria. Trecând în România a fost ales la 1920 ca învățător și mai apoi ca inv.-director în Pesac, unde funcționează până în prezent.

Luând parte la marea adunare națională dela 1 Decem. 1918 din Alba-Iulia, a avut de îndurat, pentru sentimentele sale naționale, aceeași soartă ca Preotul Gr. Vermeșan, cu care împreună a fost închis de sârbi, în închisoarea din Belgrad.

Urmând cursurile de perfecționare pentru tâmplărie, dela Deva și Timișoara, inv. Brindea, condus de aceleași principii ca și soția sa, de a accentua cât mai mult posibil latura practică a învățământului, a înființat un atelier de tâmplărie, în care elevii școlii, sub conducerea măestrului, fac ucenicia pentru lucrurile de cari au nevoie în viață. Ca și înaintașii săi, inv. Brindea este un valoros colaborator al preotimii și un sprijinitor al bisericii strămoșești, pe care o cinstește prin faptele și daniile sale, ca și prin prezența sa regulată și a elevilor săi — cu cari împreună în cor dă răspunsurile liturgice — la sfintele slujbe din dumineci și sărbători.

Savu Ureche, din Comloșul-Mare, 1930—1934. De aici a fost transferat la Igrış. În Pesac s'a distins ca bun conducător și organizator de cor.

Iosif Mariescu, s'a născut la 31 Mai 1908 în Godinești, jud. Gorj. Școala Normală a absolvat-o la Târgu-Mureș, în 1927. A funcționat ca învățător în Cuporan jud. Cetatea Albă, Rușii-Munji, jud. Mureș, Minișel jud. Arad, Vinga-Nouă; iar dela 1 Sept. 1934 funcționează în Pesac, unde s'a și căsătorit cu fiica inv. E. Barbulescu.

Învățătorul Mariescu dezvoltă o activitate literară însemnată. Numele lui figurează atât în revistele de specialitate, ca: Școala vremii, Școala Bănățeană, Glasul nostru, — cât și în alte reviste și ziare din țară. Scrie atât poezii cât și proză. A scris și multe fabule. Primul lui debut este piesa «Nae Fălcau», dialog comic. În prezent pregătește un roman.

Ca sublocotenent în rezervă, îndeplinește și funcțiunea de șef al subcentrului la instrucția preregimentară.

M. Mariescu, n. Barbulescu, din Pesac, s'a născut la 30 Mai 1908. A absolvat Școala Normală din Lugoj la 1925. Începând cu anul 1926 funcționează ca învățătoare în Pesac. Ca și Doamna Brindea, a cărei elevă a fost, cultivă în școală cu multă pasiune, lucrul manual și cusătoria.

12. Filia, biserica și școala germană romano-catolică.

Filia rom. cat. din Pesac — înființată odată cu colonizarea germanilor în comună — depinde de parohia din Lovrin. Biserica, în stilul baroc, din cărămidă, s'a edificat la 1820. Actualmente paroh al Lovrinului și administrator al filiei Pesac este Preotul Eduard Schneider.¹

Date scrise despre înființarea școlii germane din Pesac nu sunt. După tradiție, și școala s'ar fi înființat odată cu colonizarea germanilor aici. La 1812 școala exista deja.² La început școala avea caracter confesional rom. catolic, mai târziu a devenit comunală, iar dela 1922 ea a fost statificată. În anul școlar 1934/35 în clasele I—IV au frecventat școala 34 elevi germani. Cursurile se țin în edificiul școlar al statului.

Seria învățătorilor germani, după tradiție: Redl, a funcționat înainte de 1860; este înmormântat în Pesac, — Virz; prin anii 1873, — Marschall —1898, — Sauer 1898—1899, de aici a trecut la Grăbaci, — Nicolae Mihail din Șandra, 1899—1 Sept. 1931, — Ioan Heck, din Caransebeș, —1932, de aici a trecut la Alioș, — Nicolae Pauli, până la 16 Decem. 1932, când moare, — Carol Klein, din Satu-Mare, — Sept. 1931, — iar de atunci și până azi funcționează ca învățător titular definitiv tânărul Mihail Kaiser, originar din Maureni (Morißfeld) jud. Timiș-Torontal, absolvent al școlii normale conf. din Timișoara și a celei de stat din Târgoviște.

Din sânul populației germane din Pesac au ieșit următorii intelectuali: Dr. Iacob Koch, medic de circumscripție în Tomnatic, — Mihai Gatter, notar comunal în Silagiu, — Margareta Nicola, învățătoare în Șandra, William Koch, funcționar la primăria municipiului Timișoara, — Francisc Koch și Ioan Szika, studenți mediciști.³

1. *Schematismus cleri diocesis Timișoaraensis 1931*, pag. 21, — Dr. Broovszky: *Torontál vármegye*, p. 10.

2. Vezi: *Salba tobagiilor din Pesac, dela 1812*.

3. Datele referitoare la școala germană, la învățătorii și intelectuali germani din Pesac le-am primit prin bunăvoința inv. Mihai Kaiser din Pesac.

CUPRINSUL

	Pag.
Cuvânt înainte — — — — —	575
1. Descrierea comunei — — — — —	577
2. Istoricul comunei — — — — —	578
3. Locuitorii — — — — —	614
4. Parohia ortodoxă-română — — — — —	623
Sectarii — — — — —	625
Unirea cu catolicii — — — — —	627
Corul bisericesc — — — — —	628
5. Biserica și mănăstirea veche ortodoxă-română din Sân Petru-Mare — — — — —	629
6. Biserica ortodoxă-română din Pesac.	
Istoric, stilul și planul — — — — —	631
Descrierea externă a bisericii — — — — —	632
Descrierea internă: pictura, icoane, vase — — — — —	634
Curtea bisericii — — — — —	645
Monumentul Eroilor — — — — —	646
Crucea din fața bisericii — — — — —	646
Crucea dela marginea comunei — — — — —	646
7. Titlurile cărților vechi și noi; notele de pe ele — — — — —	647
8. Seria preoților ortodocși români cunoscuți.	
a) Din Sân Petru-Mare — — — — —	653
b) Din Pesac — — — — —	654
9. Arhiva parohiei ortodoxe-române — — — — —	658
10. Căminul ortodox-român — — — — —	658
11. Școala confesională ortodoxă-română — — — — —	659
Seria învățătorilor cunoscuți — — — — —	660
12. Filia, biserica și școala germană romano-catolică — — — — —	663

